

การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิธีการศึกษาเพื่อบรรลุธรรมของพระราหุลเถระ
AN ANALYTICAL STUDY OF RĀHULA-THERA'S PROCEDURE
IN EDUCATION FOR ENLIGHTENMENT

นายไพรัช ลาวัณยากุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๕
ISBN 974-364-522-5

การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิธีการศึกษาเพื่อบรรลุธรรมของพระราहुลเถระ

นายไพรัช ลาวัณยากุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF RĀHULA-
THERA'S PROCEDURE
IN EDUCATION FOR ENLIGHTENMENT**

PAIRAT LAWANYAKUL

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระศรีสิทธิมนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ประธานกรรมการ
(พระเมธี รัตนดิลก)

.....กรรมการ
(พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา)

.....กรรมการ
(ผศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส)

..... กรรมการ
(นายสนิท ศรีสำแดง)

..... กรรมการ
(ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา ประธานกรรมการ
นายสนิท ศรีสำแดง กรรมการ
ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิธีการศึกษาเพื่อบรรลุนิพพาน
ของพระราหูเถระ

ผู้วิจัย : นายไพรัช ลาวัณยากุล

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺโญ ป.ธ.๕, พธ.ม., Ph.D., ผศ.ดร.

: นายสนธิ ศรีสำแดง ป.ธ.๕, พธ.บ., น.บ, M.Ed.

: ดร.สมิทพิพล เนตรนิมิตร ป.ธ.๕, พ.ม., พธ.บ, พธ.ม., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา/...../.....

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิธีการศึกษาเพื่อบรรลุนิพพานของพระราหูเถระ
เกี่ยวกับชีวประวัติ หลักธรรมที่เอื้อต่อการบรรลุนิพพานของพระราหูเถระ

จากการศึกษาพบว่า คัมภีร์บรรยายประวัติของพระราหูเถระ ทั้งอดีตชาติและ
ปัจจุบันชาติ ในอดีตชาติ พระราหูได้พบพระปทุมุตตรพุทธเจ้า เคยตั้งความปรารถนาเพื่อ
ความเป็นพระพุทธรชินอรส มีความเกี่ยวข้องกับพระสิทธัตถพุทธเจ้า (พระพุทธรบิดา) มาแล้ว
๑๕ ชาติ ในปัจจุบันชาติ พระราหูประสูติในวรรณะกษัตริย์ เป็นพระโอรสของพระสิทธัตถ
กุมาร (พระพุทธรบิดา) ตระกูลศากยวงศ์ กรุงกบิลพัสดุ์ (ปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศเนปาล)

พระราหูบรรพชาเป็นสามเณรองค์แรกในพระพุทธศาสนา เป็นผู้ใคร่การศึกษา
มีกัลยาณมิตรคอยพำสอน การปฏิบัติธรรมของพระราหูสอดคล้องกับปาริสุทธิศีล ๔ รุ่งงค์
ความสันโดษ และการรู้ประมาณในภัตตาหาร การศึกษาปฏิบัติของพระราหูปรากฏในพระ
สูตรสำคัญ เช่น มหาราหูโลวาทสูตร จุฬราหูโลวาทสูตร ภายหลังได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ใคร่ใน
การศึกษา

ยุคปัจจุบันเป็นยุคข้อมูลข่าวสาร เป็นยุคที่โลกไร้พรมแดนแห่งการเรียนรู้
ข้อมูลข่าวสารถูกส่งผ่านรอบตัวเราอยู่ตลอดเวลา จำเป็นต้องคัดเลือกเฉพาะข้อมูลที่มี
ประโยชน์เท่านั้น การประยุกต์ปฏิบัติ (ความเป็นผู้ใคร่ในการศึกษา) ของพระราหู จึง
นับว่าสำคัญและจำเป็นต่อสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งเพื่อประโยชน์ตนและส่วนรวม.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เพราะความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่ายด้วยกัน

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ พระมหา สมจินต์ สมุมาบุญโญ ผศ., ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่ได้ถ่ายทอดวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้แก่ลูกศิษย์ จนได้เป็นแนวทางการทำวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ สนิท ศรีสำแดง และ ดร.สมิทพิพล เนตรนิมิตร ที่ได้ถ่ายทอดวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ด้วยความเอาใจใส่

ขอขอบพระคุณคณาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ วิชาการต่าง ๆ ด้วยดีตลอดมา

ขอขอบคุณกัลยาณมิตรร่วมห้องเรียน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในข้อบกพร่องบางประการแก่ผู้วิจัยตลอดระยะเวลาที่ศึกษา

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน เจ้าหน้าที่หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้อำนวยความสะดวกในขณะที่ศึกษา

ขอขอบคุณในความกรุณาของทุก ๆ ท่านที่ได้มีส่วนช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ที่ไม่ได้ระบุนาม

ไพรัช ลาวัณยากุล

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๒)
กิตติกรรมประกาศ	(๓)
คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ	(๓)
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ.....	๓
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๓
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๗
บทที่ ๒ ชีวประวัติของพระราหุลเถระ.....	๘
๒.๑ ชาตินิคมิของพระราหุลเถระ.....	๘
๒.๑.๑ ชาตินิคมิในอดีตชาติ.....	๘
๒.๑.๒ ชาตินิคมิในปัจจุบันชาติ.....	๒๒
๒.๒ การบรรพชาของราหุลกุมาร.....	๒๓
๒.๓ การบรรพชุตระมของพระราหุลเถระ.....	๓๐
- ลักษณะอันน่าเลื่อมใสของพระราหุลเถระ.....	๓๒
- พระราหุลได้รับเอตทัคคะ.....	๓๖
๒.๔ ชีวิตบั้นปลายของพระราหุลเถระ.....	๓๗
๒.๕ ชีวประวัติของพระราหุลที่มีอิทธิพลต่อจิตรกรรมไทย	๓๘
๒.๖ สรุปเหตุการณ์ตั้งแต่พระราหุลประสูติจนบรรพชุตระม.....	๔๒

บทที่ ๓	หลักธรรมที่เอื้อต่อการบรรลุนิพพานของพระราหูลเถระ.....	๔๔
	๓.๑ การปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน	๔๘
	- ปัจจกายใน	๕๐
	- ปัจจกายนอก	๕๑
	๓.๒ หลักการปฏิบัติของพระราหูลเถระ	๕๒
	- ชุติสังข	๕๒
	- สันโดษ	๕๓
	- รู้ประมาณในภัตตาหาร	๕๔
	๓.๓ พระราหูลเถระได้กัลยาณมิตร	๕๕
	- กบกัลยาณมิตร ไม่ดูหมิ่นบัณฑิต	๕๕
	- พิจารณา กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม	๕๕
	- เจริญภาวนา	๖๕
	- เจริญธาคูวัตถาน	๖๕
	- เจริญภาวนาเสมอด้วยธาคู	๖๘
	- เจริญอานาปานสติ	๗๐
	- เจริญวิปัสสนาภาวนา	๗๑
	- เจริญอินทริย์	๗๒
	- ละความยึดมั่นในตนของตนและธาคูกัมมัญฐาน	๗๔
	- การรู้การเห็นที่ไม่ให้มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย	๘๒
	- การรู้การเห็นที่ทำให้ปราศจากอหังการ มมังการ และมานานุสัย	๘๒
บทที่ ๔	ประยุกต์ปฏิบัติของพระราหูลเถระในสังคมโลกาภิวัตน์	๘๕
	๔.๑ พระราหูลเถระผู้ใฝ่การศึกษา	๘๕
	๔.๒ การศึกษาในสังคมโลกาภิวัตน์	๘๖
	๔.๓ ความเป็นผู้ใฝ่ศึกษาในสังคมโลกาภิวัตน์	๘๗
	๔.๔ ประโยชน์จากการเป็นผู้ใฝ่การศึกษา	๘๗
บทที่ ๕	สรุปและข้อเสนอแนะ	๘๘
	๕.๑ บทสรุป	๘๘

๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๑
บรรณานุกรม	๑๐๓
ภาคผนวก	๑๐๗
ภาคผนวก ก. พระสูตรที่เกี่ยวข้องกับพระราหูลเถระ	๑๐๘
ภาคผนวก ข. ลิกขาบทของสามเณร	๑๐๙
ภาคผนวก ค. ธรรมเนียมที่เป็นอารมณ์ของสมถภาวนา	๑๐๙
ภาคผนวก ง. สติปัฏฐาน ๔	๑๑๐
ภาคผนวก จ. วิสุทธิ ๗	๑๑๕
ภาคผนวก ฉ. ลำดับสกุลวงศ์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า	๑๑๖
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ใช้พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘ ในการอ้างอิงระบุ เล่ม / ชื่อ / หน้า ดังตัวอย่าง เช่น วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๘/๑๕ = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑๘ หน้า ๑๕

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์ (ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ (ภาษาไทย)
สั.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค (ภาษาไทย)
สั.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค (ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
อง.เอก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา (ภาษาไทย)

ขุ.อป. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน (ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้คัมภีร์อรรถกถาพระไตรปิฎก ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๔๓ ระบุชื่อคัมภีร์ ตำดับเล่ม / หน้า เช่น ขุ. ฐ. อ. (ไทย) ๔/๓๐ หมายถึง ขุททกนิกาย ฐัมมปทัฏฐกถา เล่ม ๔ หน้า ๓๐ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
ม.ม.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มูลปิณณาสก์อรรถกถา (ภาษาไทย)
ม.ม.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มัชฌิมปิณณาสก์อรรถกถา (ภาษาไทย)
สั.นิ.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สारัตถปกาสินี นิตานอรรถกถา (ภาษาไทย)
สั.ม.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สारัตถปกาสินี มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี เอกกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ธรรมบทอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา สุตตนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ชาตคอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.อป.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา อปทานอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อพระพุทธเจ้าได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงแสดงธรรมโปรด ปัญจวัคคีย์ให้เป็นพุทธสาวกรุ่นแรกในพระพุทธศาสนา ก็ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ^๑และประกาศ พระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงแพร่หลาย ได้มีประชาชนศรัทธาเลื่อมใสแล้วก็ประกาศตน เป็นพุทธศาสนิกชนเป็นจำนวนมาก เรียกว่า “พุทธบริษัท”

ถ้าพุทธสาวกท่านใดมีความรู้ความสามารถ มีคุณสมบัติพิเศษควรแก่การยกย่อง สรรเสริญ พระพุทธเจ้าก็ทรงยกย่องสรรเสริญตามควรแก่กรณี จะเห็นได้ว่าการยกย่องมี ๒ ลักษณะ^๒ คือ

๑. ยกย่องโดยประธานตำแหน่งบริหาร เช่น ทรงยกย่องพระสารีบุตรให้ดำรง ตำแหน่งพระอัครสาวกฝ่ายขวา ทรงยกย่องพระมหาโมคคัลลานะให้ดำรงตำแหน่งพระอัคร สาวกฝ่ายซ้าย

๒. ยกย่องตามคุณสมบัติพิเศษ เพื่อให้เป็นที่ปรากฏว่าสาวกท่านใดมีคุณสมบัติยอดเยี่ยม ในทางไหน การยกย่องนี้ เรียกว่ายกย่องให้มีเอตทัคคะ ซึ่งมีทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และ อุบาสิกา

จากการศึกษาชีวประวัติพุทธสาวกผู้เป็นเอตทัคคะ พบว่าการดำเนินชีวิตส่วนตัว ของพุทธสาวกมีหลักการคล้ายกับการทำงานคือมุ่งประโยชน์แก่คนส่วนมาก แม้ว่าพระ อรหันต์จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำกิจเสร็จแล้วคือเป็นอเสขบุคคล ไม่ต้องศึกษาเพื่อบรรลุพระ

^๑ พุทธกิจ หมายถึง กิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเป็นประจำในแต่ละวันมี ๕ อย่าง คือ ๑.เวลาเช้า เสด็จบิณฑบาต ๒.เวลาเย็นทรงแสดงธรรม ๓.เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ ๔.เที่ยงคืนทรงตอบปัญหา เทวดา ๕. จวนสว่างทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถจะบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรด. (ที.เส.อ. ๑/๔/๔๕.)

^๒ กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖๖.

นิพพานก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่าพระอรหันต์ยังปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน และด้านที่ เกี่ยวข้องกับผู้อื่นเพื่ออนุเคราะห์ชุมชนผู้ที่เกิดในภายหลัง

พระราहुลเป็นพระเถระในจำนวนพระอสีติมหาสาวก (พระมหาสาวก ๘๐ รูป) เป็นโอรสของเจ้าชายสิทธัตถะ คราวพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ ราहुลกุมาร มีพระชนมายุ ๗ พรรษา ได้เข้าเฝ้าทูลขอสมบัติตามคำแนะนำของพระนางยโสธราพิมพาผู้ เป็นมารดา พระองค์ได้ประทานอริยทรัพย์ให้ โดยพระสารีบุตรบวชราहुลกุมารเป็นสามเณร รูปแรกในพระพุทธศาสนา

จึงถือได้ว่าพระราहुลเถระเป็นผู้มีโชคสองชั้นในขณะเดียวกัน คือเป็นทั้งโอรส ของเจ้าชายสิทธัตถะแห่งสาकยวงศ์ และเป็นโอรสทางธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ภายหลังได้รับยกย่องจากพระผู้มีพระภาคว่าเป็นเอกตักกะในฝ่ายใคร่ต่อการศึกษา เมื่อดำรง ตนอยู่สมควรแก่อายุแล้วก็ปรินิพพานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ก่อนพระพุทธเจ้าและพระสารี บุตร

การที่พระราहुลเถระอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์ด้วยกัลยาณมิตร จึงได้เห็น ตัวอย่างการปฏิบัติ อีกทั้งกัลยาณมิตรก็คอยเฝ้าพร่ำสอนตักเตือนอยู่ตลอดเวลา อุปัชฌาย์ อาจารย์จึงรู้ถึงพื้นฐานของอุปนิสัยที่ควรแก้ไขให้ถูกต้อง และวิธีการปฏิบัติที่เหมาะสมกับ จริตของพระราहुล

พระญาณ โปนิกเถระ กล่าวถึงความสำคัญของพระราहुลเถระในฐานะที่ควรเป็น ปุชนิยมบุคคลว่า

“ผู้จาริกแสวงบุญชาวจีนที่เดินทางไปสู่อินเดียในยุคแรก ท่านฮวนเซียงได้กล่าวถึงการสร้างสถูปของพระเจ้าอโศกมหาราช เพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระอสีติมหาสาวกทั้งหลาย และมีพระสถูปพระราहुล เถระ ซึ่งใช้เป็นวัตถุประสงคเพื่อการจาริกแสวงบุญและเคารพบูชาของ เหล่าสามเณร เพื่อที่จะได้ระลึกถึงและถือเป็นตัวอย่างในการอุทิศตนเพื่อ การประพฤติปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา”^๑

^๑ พลตรี นายแพทย์ชาญ สุวรรณวิภักษ์, พระพุทธโอวาทแก่ราहुล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐๕.

พระราหูลจึงถือว่าเป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชน ที่ควรนำมาเป็นแบบอย่างในด้านเป็นผู้ใฝ่ใคร่ต่อการศึกษาและความกตัญญูตเวที จึงทำให้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาชีวประวัติของพระราหูลเพื่อค้นหาปฏิปทา วิธีการศึกษา และปัจจัยที่เอื้อต่อการบรรลุธรรมของพระราหูล อันจะเป็นแบบแผนเกื้อกูลแก่การพัฒนาตน และสังคมสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาชีวประวัติความเป็นมาและปฏิปทาของพระราหูลเถระ
๒. เพื่อศึกษาหลักธรรมและปัจจัยที่เอื้อต่อการบรรลุธรรมของพระราหูลเถระ
๓. เพื่อประยุกต์หลักการและวิธีการศึกษาของพระราหูลเข้ากับชีวิตและสังคมปัจจุบัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. พระราหูลเถระมีชีวประวัติความเป็นมาอย่างไร
๒. พระราหูลอาศัยหลักธรรมและปัจจัยใดที่เอื้อต่อการบรรลุธรรม
๓. หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่พระราหูลเถระได้ศึกษาเอื้อประโยชน์ต่อชีวิตและสังคมได้อย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

โลกียธรรม หมายถึง ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก สภาวะเนื่องในโลก ได้แก่ ชั้น ๕ ที่ยังมีอาสวะทั้งหมด

โลกุตตรธรรม หมายถึง ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก สภาวะที่พ้นโลกมี ๕ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๑ นิพพาน ๑

ไตรสิกขา หมายถึง สิกขา ๓ หรือข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

พรหมจรรย์ หมายถึง การบวชซึ่งละเว้นเมถุน การครองชีวิตที่ปราศจากเมถุนการประพฤติธรรมอันประเสริฐตามแนวอริยมรรคมีองค์ ๘

สิกขา หมายถึง การศึกษา การสำเหนียก ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติสำหรับ
 ฝึกอบรมมี ๓ อย่างคือ อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิต
 เรียกว่า ภาติกา และ อธิปัญญาสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องปัญญา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา

สิกขาบท หมายถึง ข้อที่ต้องศึกษา ข้อศีล ข้อวินัย บทบัญญัติข้อหนึ่ง ๆ ในพระ
 วินัยที่ภิกษุพึงศึกษาปฏิบัติ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ศีล ๓๑๑ แต่ละข้อเรียกว่า สิกขาบท
 เพราะเป็นข้อที่จะต้องศึกษาหรือเป็นบทฝึกฝนอบรมตนของอุบาสก อุบาสิกา สามเณร
 สามเณรี ภิกษุ และภิกษุณีตามลำดับ

เสขบุคคล หมายถึง ผู้ยังต้องศึกษา ได้แก่พระอริยบุคคลที่ยังไม่บรรลุอรหัตผล
 โดยพิสดารมี ๗ คือบุคคลผู้ตั้งอยู่ใน โสคาปัตติมรรค โสคาปัตติผล สกิทาคามีมรรค
 สกิทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล และอรหัตมรรค

อุปสัมบัน หมายถึง ผู้ที่ยังไม่อุปสมบทหมายถึงสามเณร ฆราวาส และนักบวช
 อื่น ๆ นอกพระพุทธศาสนา ส่วน “สงฆ์” ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า อุปสัมบัน แปลว่า ผู้ที่
 อุปสมบทแล้ว หมายถึง ผู้ที่ได้รับการยอมรับเข้าหมู่สงฆ์แล้ว

อเสขบุคคล หมายถึง ผู้ไม่ต้องศึกษา เพราะศึกษาเสร็จสิ้นแล้ว ได้แก่บุคคลผู้ตั้งอยู่
 ในอรหัตผล คือพระอรหันต์

อริยมรรค หมายถึง ทางประเสริฐ ทางดำเนินของพระอริยะ ญาณอันให้สำเร็จ
 ความเป็นพระอริยะ

เอตทัคคะ หมายถึง ตำแหน่งอันยอดเยี่ยมสูงสุดที่พระพุทธเจ้าได้ประทานให้แก่
 พระสาวกทั้งฝ่ายภิกษุภิกษุณีทั้งฝ่ายอุบาสกอุบาสิกา ผู้มีความสามารถมีความชำนาญเป็นเลิศ
 เฉพาะด้านเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ได้รับตำแหน่งนั้น

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นายแพทย์ชาญ สุวรรณวิทย์ ได้รวมพระพุทธโอวาทและโอวาทที่ท่านพระราหุล
 ได้รับ แสดงลำดับขั้นการปฏิบัติเริ่มตั้งแต่เป็นสามเณรจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์^๔

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้าสารบัญ.

พระมหาสังเวช ฆมฺมเนตฺติโก ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชีวิตภิกษุณีกับการบรรลอรหัตตผลเฉพาะที่ปรากฏในเถรีคาถา พบว่า การบรรลอรหัตตผลของภิกษุณีแต่ละรูป มีส่วนสัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติและภูมิหลังในชาติปัจจุบัน อดีตชาติของภิกษุณีทุกรูปเคยพบพระพุทธเจ้า ตั้งความปรารถนาการบรรลุธรรมต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า เคยสร้างกุศลต่าง ๆ เช่น การให้ทาน ชาติปัจจุบันซึ่งเป็นชาติสุดท้าย ภิกษุณีทุกรูปแม้จะมาจากชาติตระกูลต่างกัน มีการศึกษาและอุปนิสัยแตกต่างกัน แต่บทบาททางสังคมเหล่านี้ก็ได้เป็นอุปสรรคต่อการบรรลอรหัตตผลแต่อย่างใด เมื่อมีความพร้อมทุกรูปก็สามารถบรรลอรหัตตผล แต่ความพร้อมในชาติปัจจุบันก็สัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติอย่างแน่นแฟ้น^๕ ในกรณีพระราหุลก็เช่นกัน คือได้เคยพบพระพุทธเจ้าและสร้างกุศลไว้ในอดีตชาติ จนได้บรรลุผลสูงสุดในพระพุทธศาสนา

สุภัทร บริบูรณ์ ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสามเณรในพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสามเณร ตั้งแต่แรกอุบัติจนถึงปัจจุบัน พบว่า ราหุลกุมารเข้าไปทูลขอพระราชทรัพย์จากพระพุทธเจ้า มีผลให้พระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้พระสารีบุตรบรรพชาราหุลกุมารเป็นสามเณร นับเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา^๖

บรรจบ บรรณรุจิ ได้ศึกษาเรื่องอสีติมหาสาวกสรุปความตอนหนึ่งเกี่ยวกับพระราหุลเถระว่า ไม่ทราบชัดว่าพระราหุลเถระได้มีบทบาทอย่างไรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่มีวัตรปฏิบัติส่วนตัวของพระราหุลเถระที่น่าเผยแผ่มี ๒ ประการ นอกเหนือจากความเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษาแล้ว ก็คือความเป็นผู้ว่าง่าย และความเป็นผู้มีความกตัญญู^๗

^๕ พระมหาสังเวช ฆมฺมเนตฺติโก, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชีวิตภิกษุณีกับการบรรลอรหัตตผลเฉพาะที่ปรากฏในเถรีคาถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า (๑).

^๖ สุภัทร บริบูรณ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสามเณรในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ก.

^๗ บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

พระเทพวิสุทธินิพนธ์ [อุบล นนฺทโก] กล่าวถึงพระราหุลเถระไว้ในหนังสือประวัติอนุพุทธสังเขป ๕๕ ว่า พระราหุลเถระเป็นผู้ชอบในการศึกษาธรรมวินัย ลูกขึ้นแต่เช้า กอบทรายเต็มพระหัตถ์ ตั้งความปรารถนาว่า วันนี้ขอให้ข้าพเจ้าพึงได้รับโอวาทแต่พระศาสดาพระอุปัชฌายาจารย์ให้ได้ประมาณเท่าเม็ดทราย ในกำมือแห่งข้าพเจ้านี้ เหตุนั้นจึงได้รับยกย่องจากพระศาสดาว่าเป็นเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่ในการศึกษา^๔

จำเนียร ทรงฤกษ์ ได้ศึกษาชีวประวัติพุทธสาวกพบว่า พระราหุลเถระเป็นพระอรหันตสาวก ผู้เกิดในวรรณะสูง มีการศึกษาอันยอดเยี่ยม มีความประพฤติปฏิบัติดีสมควรที่จะนำมาเป็นตัวอย่าง ทั้งท่านยังถูกจัดไว้ในจำนวนพระอสีติมหาสาวก และได้รับยกย่องจากพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้เลิศที่สุดในฝ่ายใคร่ต่อการศึกษา^๕

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้ศึกษาและรวบรวมประวัติของสามเณรในสมัยพุทธกาล และหลังพุทธกาลไว้พบว่า สามเณรราหุลเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย เป็นผู้ใฝ่การศึกษา เป็นผู้มีความกตัญญูทวนที่ต่อมารดาและพระอุปัชฌาย์เป็นอย่างยิ่ง^๖

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๖.๑ รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชีวประวัติ ปฏิปทา และผลงานของพระราหุลเถระจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และตำราวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๖.๒ ศึกษาข้อมูล แปล และวิเคราะห์เนื้อหา

๑.๖.๓ เรียบเรียงแล้วนำเสนอผลการวิจัย

^๔ พระเทพวิสุทธินิพนธ์ [อุบล นนฺทโก], ประวัติอนุพุทธสังเขป ๕๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘.

^๕ จำเนียร ทรงฤกษ์, ชิวประวัติพุทธสาวก : ประวัติพระอัครริยมหาเถระเมื่อครั้งพุทธกาล เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖๔.

^๖ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สามเณรเหล่ากอแห่งสมณะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓.

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบชีวประวัติความเป็นมาและปฏิปทาของพระราहुลเถระ

๑.๗.๒ ทำให้ทราบวิธีการศึกษาเพื่อบรรลุธรรม และปัจจัยที่เอื้อต่อการบรรลุธรรมของพระราहुลเถระ

๑.๗.๓ ทำให้ได้แนวคิดที่เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จากข้อปฏิบัติของพระราहुลเถระมาเป็นแบบแผนเพื่อพัฒนาตนและสังคมได้

บทที่ ๒

ชีวประวัติของพระราहुลเถระ

การศึกษาชีวประวัติของพุทธสาวก แล้วนำออกมาเผยแพร่เป็นการประกาศและยกย่องความสามารถเฉพาะตัวของแต่ละท่านว่า มีลักษณะเหมือนกับพระพุทธรูปอื่น หรือว่ามีคุณลักษณะพิเศษกว่ารูปอื่นในด้านใดบ้าง

ในบรรดาภิกษุสาวกผู้ได้รับยกย่องให้มีเอตทัคคะ พระราहुลเถระเป็นผู้ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาชีวประวัติ เพื่อให้รู้ภูมิหลังทั้งในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ ที่สนับสนุนให้ท่านได้บรรลุอรหัตผลและเป็นรูปหนึ่งในพระอสีติมหาสาวก (พระมหาสาวก ๘๐ รูป) ในชาติสุดท้าย ดังต่อไปนี้

๒.๑ ชาติภูมิของพระราहुลเถระ

๒.๑.๑ ชาติภูมิในอดีตชาติ

ในราहुลเถรประวัติมีคำบรรยายว่า พระราहुลเถระกล่าวว่าตนเองได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า ดังนี้

“เราได้ถวายเครื่องลาดในประสาท ๗ ชั้นแด่พระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมตระเชษฐบุรุษของโลก ผู้คงที่ พระมหามุนีผู้เป็นจอมแห่งชนเป็นนระผู้ประเสริฐอันพระชินาสพพินหนึ่งแวดล้อมแล้ว เสด็จเข้าพระคันธกุฎี พระศาสดาผู้ประเสริฐกว่าเทวดา เป็นนระผู้่องอาจ ทรงยังพระคันธกุฎีให้รุ่งเรือง ประทับยืนในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่าที่นอนนี้ผู้ใดให้โชติช่วงแล้ว ดังกระเจกเงาอันชัดดีแล้ว เราจักพยากรณ์ผู้นั้น ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าว ปราสาททองอันงดงาม หรือ

ประสาธแก้วไพฑูรย์เป็นที่รักแห่งใจจักบังเกิดแก่ผู้นั้น ผู้นั้นจักเป็นจอม
 เทวดา เสวยเทวราชสมบัติอยู่ ๖๔ ครั้ง ในกัลป์ที่ ๒๑ จักได้เป็นกษัตริย์
 พระนามว่าวิมล จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิทรงครอบครองแผ่นดินมี
 สมุทราศร ๔ เป็นขอบเขต พระนครชื่อเรณูดีสร้างด้วยแผ่นอิฐ โดย
 ยาว ๓๐๐ โยชน์ สี่เหลี่ยมจัตุรัส ปราสาทชื่อสุทสนะ อันวิสุกรรม
 เทพบุตรนิรมิตให้ ประกอบด้วยเรือนยอดอันประเสริฐ ประดับด้วยแก้ว
 ๗ ประการ วิทยาธรมีเสียงลืออย่างต่าง ๆ กัน มาเคลื่อนกล่นอยู่เหมือน
 จักเป็นนครชื่อสุทสนะของเหล่าเทวดา รัศมีแห่งนครนั้น เปล่งปลั่งดัง
 เมื่อพระอาทิตย์อุทัย นครนั้นจักรุงเรื่องจ้าโคยรอบ ๘ โยชน์อยู่เป็นนิจ
 ในแสนกัลป์ พระศาสดาทรงพระนามว่าโคคมโดยพระโคตร ซึ่งมี
 สมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราชจักเสด็จอุบัติในโลก ผู้นั้นอันกุศลมูล
 ตักเตือนแล้ว จักเคลื่อนจากภพดุสิต จักได้เป็นพระราชโอรสของพระผู้
 มีพระภาคพระนามว่าโคคม ถ้าจะพึงอยู่ครองเรือนผู้นั้นพึงได้เป็นพระ
 เจ้าจักรพรรดิ แต่ข้อที่เขาจะคงที่ถึงความยินดีในเรือนนั้น ไม่เป็นฐานะ
 ที่จะมิได้ เขาจักออกบวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้มิวัตรอันงาม จักได้เป็น
 พระอรหันต์มีนามว่าราหุล พระมหามุนีทรงพยากรณ์เราว่ามีปัญญา
 สมบูรณ์ด้วยศีล เหมือนนกด้อยติวิดรักษาไข่ ดังจามรีรักษาขนหาง เรา
 รู้ทั่วถึงธรรมของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ในศาสนา เรากำหนดรู้อาสวะทั้ง
 ปวงแล้ว ไม่มีอาสวะอยู่ คุณวิเศษเหล่านี้คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘
 และอภิญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว พระพุทธศาสนาเราได้ทำเสร็จแล้ว
 ฉะนี้แล”^๑

นอกจากนี้ ยังพบอดีตชาติของพระราหุลเถระที่ท่านเคยตั้งความปรารถนาเป็น
 พระโอรสของพระพุทธเจ้า มีคำบรรยายว่า^๒

^๑ จุ. อป. (ไทย) ๑๒/๖๘ - ๘๕ / ๑๑๒ - ๑๑๔.

^๒ จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธสาวก : ประวัติพระอัครมหาราชาเถระเมื่อครั้งพุทธกาล เล่ม ๒,
 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖๔.

ในช่วงระยะเวลา ๑๐๐,๐๐๐ กัปปลั่งมาแล้ว พระราหูเกิดเป็นบุตรของกฤหบดีมหาศาลคือเป็นตระกูลที่มีสมบัติมากร่วมกับพระรัฐบาลเถระ^๓ เมืองหงสวดี ตรงกับพุทธกาลแห่งพระปฐมบุตรพุทธเจ้า

เมื่อกฤหบดีบุตรทั้ง ๒ เจริญเติบโตแล้ว บิดาได้ล้วงลับไป จึงได้รับหน้าที่ปกครองมรดกที่ตกทอดมาทั้งหมด แต่บุคลิกทั้ง ๒ นี้จึงให้เจ้าหน้าที่ด้านการคลังเปิดคลังทรัพย์สมบัติออกดู ก็รู้ว่าทรัพย์สมบัติของบรรพบุรุษมีมากจนนับไม่ถ้วน จึงใคร่ครวญว่า “ทรัพย์สมบัติมากเพียงนี้ บรรพชนของเรามีปู่และบิดาเป็นต้น ไม่สามารถที่จะนำติดตัวไปได้ ต้องพากันทอดทิ้งไว้ บัดนี้ เราทั้ง ๒ ควรหาอุบายอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อกระทำทรัพย์เหล่านี้ให้ติดตัวเราไปในอนาคตกาล”

ครั้งกฤหบดีบุตรทั้ง ๒ คิดหาวิธีการได้แล้ว จึงให้ตั้งโรงงานขึ้นที่ประตูบ้านทั้ง ๔ แพร่ง ตั้งใจบริจาคมหาทานแก่คนกำพร้าและคนเดินทางไกลเป็นต้น การบริจาคมหาทานของกฤหบดีบุตรทั้ง ๒ นี้ มีข้อแตกต่างในเวลาให้ทานกันอยู่คนละแบบ

คนหนึ่งก่อนจะให้ทานอะไร ต้องถามผู้มาขอเสียก่อนว่า ต้องการสิ่งใดแล้ว ก็จัดสิ่งนั้นให้ จึงได้นามว่า “อาคตวาจก” (ผู้ไต่ถามผู้ที่มาถึง) ส่วนอีกคนหนึ่ง ไม่เคยถามผู้มาขอเลย พอมีผู้มาขอก็จัดสิ่งของใส่ลงในภาชนะของผู้ขอทันที แล้วส่งให้ไป จึงได้นามว่า “อนาคตวาจก” (ผู้ไม่ไต่ถามผู้ที่มาถึง)

วันหนึ่ง กฤหบดีบุตรทั้ง ๒ ได้ชวนกันออกไปนอกบ้านแต่เช้าตรู่ เพื่อจะอาบน้ำชำระกาย ในขณะนั้น มีคาบสผู้มีฤทธิ์มาก ๒ คน เหาะมาจากป่าหิมพานต์หวังออกไปเที่ยว

^๓ พระรัฐบาลเถระ คือพระมหาสาวกองค์หนึ่งเป็นบุตรแห่งตระกูลหัวหน้าในจุลลโกฏฐิตินิคมในแคว้นกุรุ พังชรัมแล้วมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก ลาบิคารดาบวช แต่ไม่ได้รับอนุญาต เสียใจและอดอาหารจะได้ตายเสีย บิดามารดาจึงต้องอนุญาต ออกบวชแล้วไม่นานก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ ได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางบวชด้วยศรัทธา. (พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๔๘.)

ภิกขาจารย์และได้หะลงมาในสถานที่ ๆ เดียวกันกับคฤหบดีบุตร ทั้ง ๒ พักอยู่แล้วยืนอยู่ ณ ที่ข้างหนึ่งแห่งบุคคลทั้ง ๒ นั้น

ดาบสทั้ง ๒ กำลังจัดเครื่องบริขาร มีภาชนะเปลือกน้ำเต้าเป็นต้น เตรียมจะเข้าไปสู่หมู่บ้านเพื่อภิกขาจารย์ คฤหบดีบุตรทั้ง ๒ พากันตรงไปหาดาบสทั้ง ๒ แล้วนมัสการด้วยความเคารพ ดาบสทั้ง ๒ จึงถามขึ้นก่อนว่า “บุรุษทั้ง ๒ ผู้มีบุญมาก ท่านทั้ง ๒ พากันมาที่นี่แต่เมื่อไร” บุคคลทั้ง ๒ ตอบว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้ามาถึงเมื่อสักครู่นี้เอง” กล่าวตอบแล้วได้รับภาชนะเปลือกน้ำเต้าจากมือของดาบสทั้ง ๒ นั้น และนำพาดาบสไปคนละคนกลับไปยังเรือนของตน

หลังจากเวลาที่ถวายอาหารให้ดาบสทั้ง ๒ นั้นฉันเสร็จแล้ว ต่างก็นิมนต์ให้ท่านทั้ง ๒ มาฉันที่บ้านของตนเป็นนิตย์ ดาบสทั้ง ๒ ท่านนี้ มีที่พักในเวลากลางวันแตกต่างกันไปคนละสถานที่ ดาบสคนหนึ่งเป็นคนจืดร้อน ชอบลงไปพักกลางวันอยู่ในนาคพิภพภายใต้มหาสมุทรด้วยอำนาจแห่งฤทธิ์ และเวลาที่ดาบสนั้นมาฉันภัตตาหารที่บ้านของอุปัฏฐากของท่าน ท่านจะกระทำกตัญญูโมทนาด้วยกล่าวว่า “ขอให้ภพอันเป็นที่อยู่ของท่านอุปัฏฐากจงเป็นประหนึ่งว่าพิภพแห่งพญาปลฐวินธรรนาคราชนั้นเถิด” นี้เป็นคำอนุโมทนาทานที่ดาบสกล่าวทุก ๆ ครั้ง

อยู่มาวันหนึ่ง กุฎุมพีผู้เป็นอุปัฏฐากจึงถามดาบสนั้นว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ เวลาพระผู้เป็นเจ้ากระทำอนุโมทนาทาน พระผู้เป็นเจ้าย่อมกล่าวว่า ขอให้ภพอันเป็นที่อยู่ของท่าน จงเป็นประหนึ่งพิภพของพญาปลฐวินธรรนาคราชนั้นเถิด ข้าพเจ้ายังไม่ทราบความหมายแห่งคำอนุโมทนาทานนั้นเลย” ดาบสนั้นตอบว่า “กุฎุมพี คำอนุโมทนาทานนั้นหมายความว่าขอให้สมบัติของท่านจงเป็นเช่นกับสมบัติของพญานาคนั้น”

ตั้งแต่นั้นมา กุฎุมพีเมื่อทราบความหมายแล้ว จึงตั้งใจไว้ทุกครั้งในการถวายทาน เพื่อให้ได้สมบัติแห่งพญาปลฐวินธรรนาคราชนั้น ส่วนดาบสอีกคนหนึ่ง ไปพักนอนอิริยาบถเวลากลางวันที่ดาวดึงส์สวรรค์ ในเสรีสวิมานอันว่างเปล่าจากเทพบุตรและเทพธิดา ได้เห็นทิพยสมบัติของท้าวสักกเทวราชทั้งเวลาไปและมา ดังนั้น เวลากล่าวคำอนุโมทนาทานแก่อุปัฏฐากของตน จึงกล่าวว่า “ขอให้ที่อยู่ของท่านจงเป็นดังวิมานของท้าวสักกเทวราชเถิด”

ฝ่ายกุฎุมพีมีความข้องใจจึงถามดาบสนั้นว่า “เพราะเหตุไร พระผู้เป็นเจ้าจึงกล่าวอย่างนั้น” ครั้นทราบความหมายแห่งคำอนุโมทนาทานนั้นแล้ว ตั้งใจปรารถนาเป็นท้าวสักกเทวราชตลอดมา เวลาที่คฤหบดีทั้ง ๒ ตายจากชาตินั้นแล้วได้ไปเกิดในสถานที่ตามที่ตนตั้ง

ความปรารถนาไว้ กลุ่มพิกนหนึ่งผู้ปรารถนาให้ได้สมบัติในนาคพิภพ ก็ได้ไปเกิดเป็นพญานาคชื่อว่าปฐวินธร^๔ พญานาคปฐวินธรเมื่อมาเกิดในนาคพิภพแล้ว เห็นอรรถภาพของตนที่ต้องมาเกิดเป็นพญานาค ก็เกิดความเสียใจ จึงหวนคิดว่า “คาบสได้พรรณาคุณของสถานที่อันไม่เป็นที่เจริญใจแก่เราเลย เพราะกำเนิดของนาคนี้ต้องไปไหนมาไหนด้วยท้อง คาบสที่เราอุปฐากนั้น ท่านเห็นจะไม่รู้จักสถานที่อื่นเป็นแน่แท้”

ในขณะนั้น พวกนางนาคที่มีร่างกายประดับตกแต่งอย่างสวยงามดีแล้ว ต่างถือเอาเครื่องทิพยครุฑยาคคนตรีมาบรรเลงขับกล่อมขึ้นในทิศทั้งปวง ในเวลานั้นพญานาคปฐวินธรก็ละอรรถภาพจากนาคมาเป็นมาณพหนุ่มแน่น^๕ มีกฏอยู่อย่างหนึ่งที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔^๖ ต้องขึ้นไปเฝ้าพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทุกกึ่งเดือน ฉะนั้น พญานาคปฐวินธรจึงได้ขึ้นไปเฝ้าพระอินทร์ร่วมกับท้าววิรูปักษ์ในฐานะที่พญานาคปฐวินธรเป็นบริวารของท้าววิรูปักษ์ ฝ่ายพระอินทร์ทอดพระเนตรเห็นพญานาคปฐวินธรแต่ไกลก็ทรงจำได้ เวลาที่พญานาคปฐวินธรเข้ามายืนอยู่ที่ใกล้ จึงตรัสถามว่า “สหาย ท่านได้ไปเกิดในสถานที่ไหนเล่า” พญานาคกราบทูลว่า “ข้าแต่มหาเทวราช ขอพระองค์อย่าตรัสถามเลย พระเจ้าข้า เพราะว่าข้าพระองค์ไปเกิดในกำเนิดของผู้เลื้อยคลานไปด้วยท้อง ส่วนพระองค์ทรงได้กัลยาณมิตร จึงทรงบังเกิดในสถานที่ที่ดี”

พระอินทร์ตรัสปลอบใจพญานาคว่า “สหาย ท่านอย่าเสียใจว่าเราได้บังเกิดในสถานที่ไม่ดีเลย บัดนี้ พระปทุมุตระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในโลกแล้ว สหายจงกระทำบุญกุศลในสำนักของพระปทุมุตระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วตั้งความปรารถนาให้มาเกิดในสถานที่นี้ เราทั้ง ๒ จะได้อยู่ให้เป็นสุขสถาพรด้วยกัน” พญานาคปฐวินธรรกราบทูลรับว่า “ข้าพระองค์จะกระทำตามที่พระองค์ตรัสบอก พระเจ้าข้า” พญานาคก็กราบทูลลากลับมายังนาคพิภพ แต่

^๔ อรรถกถาปัญจสุทนต์มีชื่อปรากฏว่า ปาลิตะ ส่วนชื่อว่าปฐวินธรนั้น เรียกตามชื่อพญานาคตัวก่อน.

^๕ ร่างกายของนาคที่กลายมาเป็นมนุษย์นั้น จะต้องกลับไปเป็นนาคตามเดิม ในการปฏิสนธิ การลอกคราบ การนอนหลับ การเสพเมถุนกับนางนาค และในเวลาจุติ (ตาย). (จุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๓๓๐.)

^๖ ท้าวมหาราชทั้ง ๔ หรือท้าวจตุรุมหาราช เป็นเทวดาผู้รักษาโลกในสี่ทิศ (จตุโลกบาล) คือ ๑. ท้าวธตรัฐ จอมคนธรรพ์ ครองทิศตะวันตก ๒. ท้าววิรูปักษ์ จอมกุ่มภัณฑ์ ครองทิศใต้ ๓. ท้าววิรูปักษ์ จอมนาค ครองทิศตะวันตก ๔. ท้าวกุเวรหรือท้าวเวสสวัณ จอมยักษ์ ครองทิศเหนือ. (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตฺโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๔๒.)

ก่อนจะไปสู่นาคพิภพ ได้แวะเข้าไปเฝ้ากราบทูลอาราธนาพระปทุมุตระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้เสด็จไปเสวยพระกระยาหารยังนาคพิภพของตน

ครั้นกลับถึงนาคพิภพแล้ว พญานาคปฐวินทรพร้อมกับนาคบริวารช่วยจัดแจงเครื่องสักการบูชาตลอดคืน รุ่งเช้าขึ้น พระปทุมุตระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับพระสุมนเถระผู้เป็นอุปัฏฐากของพระองค์ว่า “สุมนะ วันนี้ตถาคตจะไปบิณฑบาตในที่ไกล อย่าให้พวกภิกษุปุถุชนไปด้วยเลย จงให้ไปแต่พวกภิกษุผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและสำเร็จอภิญญา ๖” ประการเท่านั้น” พระสุมนเถระรับพระพุทธรูปบูชาแล้ว เทียวไปบอกแก่ภิกษุทั้งหลายตามพระพุทธรูปประสงค์ ภิกษุหนึ่งแสนรูปผู้มีคุณธรรมตามที่พระพุทธรูปเจ้าทรงปรารถนาตามเสด็จพระปทุมุตระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปยังนาคพิภพ

พญานาคปฐวินทรพร้อมด้วยพวกนาคบริวารพากันออกไปต้อนรับพระปทุมุตระสัมมาสัมพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ทั้งปวง และได้แลดูหมู่ภิกษุสงฆ์แวดล้อมพระผู้มีพระภาคตลอดเรื่อยไปตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเห็นอุปเวตสามเณร ผู้เป็นพระโอรสของพระปทุมุตระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีอายุน้อยที่สุดในหมู่ภิกษุทั้งหมด เมื่อเห็นอุปเวตสามเณรแล้วพิจารณาดูสรีระที่ปรากฏคล้ายคลึงกับพระผู้มีพระภาคมาก เกิดปีติปราโมทย์ว่า “อิทธานุภาพของภิกษุสาวกทั้งหลายก็มีมากมาย แต่ไม่น่าอัศจรรย์ ส่วนอิทธานุภาพของสามเณรน้อยรูปนี้ น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก”

ครั้นพระปทุมุตระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ ในนาคพิภพเรียบร้อยแล้ว ภิกษุทั้งหลายก็นั่งลงเป็นลำดับต่อกันไป อาสนะของอุปเวตสามเณรอยู่ตรงพระพักตร์ของพระปทุมุตระสัมมาสัมพุทธเจ้า พญานาคปฐวินทรขณะถวายข้าวต้มและขนมได้ขำเลียงดูพระผู้มีพระภาคบ้าง แลดูอุปเวตสามเณรบ้าง เมื่อยังพิจารณาอุปเวตสามเณรยิ่งเห็นลักษณะมหาบุรุษในร่างกายปรากฏชัดมากขึ้น คล้ายกับลักษณะมหาบุรุษในพระวรกายของพระปทุมุตระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงคำนึงอยู่ในใจว่า “สามเณรน้อยรูปนี้ คล้ายกับพระผู้มี

^๓ อภิญญา หมายถึง ความรู้อย่างยิ่ง, ความรู้เจาะตรงขบค้ำ, ความรู้ชั้นสูง มี ๖ อย่าง คือ ๑.อิทธิวิธิตแสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ ๒.ทิพโสต หูทิพย์ ๓.เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้ทายใจคนอื่นได้ ๔.ปุพเพนิวาสานุสสติ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ ๕.ทิพจักขุ ตาทิพย์ ๖.อัสถักขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป ๕ อย่างแรกเป็นโลกีย์อภิญญา ข้อสุดท้ายเป็นโลกุตตรอภิญญา. (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๓๘๐.)

พระภาค แต่สามเณรนี้เป็นอะไรกับพระผู้มีพระภาค” จึงเอ่ยถามภิกษุรูปหนึ่งผู้นั่งอยู่ในที่ใกล้
ว่า “สามเณรนี้เป็นอะไรกับพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอรับ”

ภิกษุนั้นตอบว่า “สามเณรนี้เป็นพระพุทธรชินอรส” พญานาคปฐวินทรจึงดำริว่า
“สามเณรนี้เป็นผู้ประเสริฐ ได้เป็นพระโอรสของพระพุทธรเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้ทรงเลิศด้วยพระ
สิริโฉม ส่วนสามเณรนี้มีร่างกายบางส่วนคล้ายกับพระผู้มีพระภาคมาก ฉะนั้นเราควรจะได้
เป็นเช่นสามเณรนี้ในอนาคตกาล” ดำริแล้วจึงถวายมหาทานอยู่ตลอด ๗ วัน

เมื่อครบ ๗ วันแล้ว จึงตั้งความปรารถนาในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระปทุมุตตร
สัมมาสัมพุทธเจ้า “ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นพระโอรสของพระพุทธรเจ้าพระองค์หนึ่งใน
อนาคตกาลโน้น เหมือนดังสามเณรอุปเรวตะนี้ ด้วยอานุภาพอธิการกุศลของผลทานนี้เกิด
พระเจ้าข้า”

พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่า “ไม่มีอันตรายสิ่งใดมา
ขัดขวาง” จึงทรงพยากรณ์ว่า “ท่านจะได้เป็นพระโอรสของพระสมณโคดมพุทธเจ้าในอนาคต
กาลตามปรารถนา” ครั้นทรงพยากรณ์แล้ว จึงเสด็จจากนาคพิภพไปสู่พระวิหารของพระองค์
พญานาคปฐวินทร เมื่อถึงกาลที่กำหนดถึงเดือนแล้ว ได้ขึ้นไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช พร้อมกับ
ท้าววิรูปักษ์ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ตามปกติ ท้าวสักกเทวราชตรัสถามพญานาคปฐวินทรว่า
“สหาย ท่านกระทำความปรารถนาให้มาเกิดในเทวโลกนี้แล้วหรือ”

พญานาคปฐวินทรกราบทูลตอบว่า “ข้าพระองค์ กระทำความปรารถนาแล้วแต่มิได้ปรารถนา
ให้มาเกิดในเทวโลกนี้ พระเจ้าข้า” พระอินทร์ตรัสถามสาเหตุว่า “ท่านเห็นโทษคือความไม่ดี
อย่างไรหรือ”

“ข้าพระองค์ไม่ได้เห็นความไม่ดีอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ได้เห็นอุปเรวตสามเณรผู้
เป็นพระโอรสของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วชอบใจ จึงตั้งใจปรารถนาเป็นพระโอรส
ของพระพุทธรเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล พระเจ้าข้า”

พญานาคปฐวินทรกราบทูลชี้แจงถึงเรื่องการตั้งความปรารถนาให้ท้าวสักก
เทวราชทรงทราบแล้วกราบทูลเชิญชวนว่า “ข้าแต่จอมเทพผู้ประเสริฐ ข้าพระองค์มีความ
ประสงค์จะขอให้พระองค์ทรงตั้งความปรารถนาไว้สักอย่างหนึ่งเกิด เพื่อเราทั้ง ๒ จะได้เกิด
มาพบกันอีก ไม่พลัดพรากจากกัน เมื่อไปเกิดในชาติต่อไป พระเจ้าข้า”

สมเด็จพระนรินทรราชาทรงรับถ้อยคำของพญานาคปฐวินทร กาลต่อมาได้ทรงเห็น
ภิกษุผู้มีอานุภาพมากรูปหนึ่ง จึงทรงพิจารณาว่า “กุลบุตรนี้ออกจากตระกูลไหนแล้วบรรพชา

หนอ” ก็ทรงทราบว่า “กุลบุตรนี้เป็นบุตรของตระกูลที่มีความสามารถที่จะทรงไว้ได้ซึ่งบ้านเมืองอันแตกทำลายแล้ว กู้ให้กลับคืนเป็นปกติดังเดิมได้ และกุลบุตรนี้เป็นผู้มีศรัทธามากอดอาหารอยู่ ๑๔ วัน แล้วจึงขออนุญาตมารดาบิดาออกบรรพชาในพระพุทธศาสนาได้”

ครั้นพระองค์ทรงทราบแล้ว กระทำที่เป็นประหนึ่งว่ายังไม่ทรงทราบ จึงกราบทูลถามพระปทุมตรัสมาสัมพุทธเจ้าว่า “ภิกษุรูปนั้นเป็นอะไร” และทรงกระทำสักการบูชาแต่พระผู้มีพระภาคอยู่ตลอด ๗ วัน แล้วทรงตั้งปณิธานคือความปรารถนาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงสวัสดิภักย์ ด้วยอำนาจของกุศลกรรมนี้ ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้บวชด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนาพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล เหมือนกับภิกษุรูปนี้เกิด พระเจ้าข้า”

พระปทุมตรัสมาสัมพุทธเจ้าทรงเห็นว่า “ปณิธานคือความปรารถนาของท้าวสักกเทวราช จักสำเร็จตามปรารถนาโดยหาอันตรายมิได้” จึงทรงพยากรณ์ว่า “มหาบพิตรจะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้บวชด้วยศรัทธาในศาสนาของพระสมณโคดมพุทธเจ้าในอนาคตกาล” แล้วเสด็จกลับสู่พระวิหาร

ส่วนท้าวสักกเทวราชครั้นมาถึงพระศาสนาของพระปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้าในกัปที่ ๕๒ นับถอยหลังไปจากภัทรกัปนี้ ได้กลับมาเกิดเป็นเจ้าหน้าที่จัดไทยธรรมถวายพระสงฆ์ โดยคอยรับใช้พระราชโอรสของพระมหินทราชา ในครั้งที่พระราชโอรสทั้ง ๓ พระองค์ได้ทรงร่วมกันสมทานศีล ๑๐ และทรงบริจาคนาน

ครั้นตกลมถึงในชาติสุดท้าย ท้าวสักกเทวราชได้มาเกิดเป็นลูกเศรษฐีและมีชื่อว่า รัฐบาล ได้ออกบวชสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ทั้งได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายบวชด้วยศรัทธา สมเจตนาที่กระทำตั้งความปรารถนาไว้ ส่วนพญานาคปลูวินทรกลับมาเกิดเป็นพระราชโอรสของพระเจ้ากิสสรราช ในครั้งศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าปลูวินทรราชกุมารนั้นมีพระกนิษฐภคินีอยู่ ๗ พระองค์ พระกนิษฐภคินีทั้ง ๗ พระองค์ได้ทรงพากันสร้างบริเวณวิหารขึ้น ๗ แห่ง ถวายแด่พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า

ต่อมาพระปลูวินทรราชกุมารนั้น ทรงได้รับตำแหน่งเป็นอุปราช ฝ่ายหนึ่งจึงตรัสขอบริเวณวิหารกับพระกนิษฐภคินีทั้ง ๗ พระองค์ว่า “พระน้องนางทั้งหลาย บริเวณวิหารทั้ง ๗ แห่งที่พระน้องนางทั้ง ๗ ได้ช่วยกันสร้างไว้ฉันท์นี้ ขอจงแบ่งปันให้พี่สักบริเวณวิหารหนึ่งเถิด” พระกนิษฐภคินีทั้ง ๗ พระองค์ ต่างพากันกราบทูลตอบพระเชษฐาธิราชว่า “ข้าแต่พระ

เชษฐา นับประสาว่าพระเชษฐาจะประทานแก่ข้าพเจ้าทั้งปวง แต่กลับจะมาขอจากข้าพเจ้า ทั้งหลาย พระเจ้าพี่ได้เป็นอิสรชนแล้ว จึงสร้างบริเวณวิหารขึ้นใหม่เกิด”

พระปฐมวินทรอุปราชทรงสดับพระวาจาของพระกนิษฐภคินีทั้ง ๗ พระองค์ ทรงมี พระอุตสาหะสร้างพระวิหารขึ้นใหม่ มีกุฎีถึง ๕๐๐ หลัง และทรงกระทำบุญกุศลอยู่จนตลอด พระชนม์ชีพ แล้วได้ไปบังเกิดในเทวโลกด้วยอำนาจของบุญกุศลต่าง ๆ ที่ทรงสร้างไว้

ครั้นถึงพุทธกาลนี้ พระปฐมวินทรอุปราชมาบังเกิดเป็นพระโอรสของเจ้าชาย สิทธิทัตตะและพระนางพิมพาในเมืองกบิลพัสดุ์^๔

อดีตชาติที่บรรยายไว้ในชาดกอื่น ๆ

การกล่าวถึงอดีตชาติหรือชีวประวัติในอดีตชาติ ทำให้ทราบภูมิหลังของบุคคล นั้น ๆ และทราบในแง่หลักกรรมในอดีตชาติ จากหลักฐานในพระพุทธรูปที่ตรัสอ้างถึง ปรากฏว่าได้เกิดร่วมชาติกับพระองค์มี ๑๕ ชาดก มีทั้งชาติที่เกิดเป็นบุตรของพระพุทธเจ้า ไม่ได้เป็นบุตรของพระพุทธเจ้า แต่เกิดร่วมชาติกับพระพุทธเจ้า เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานร่วมชาติ เป็นพ่อลูกกัน หรือร่วมชาติเป็นสัตว์เดรัจฉานร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะที่ปรากฏในอดีตชาติของพระราหูลเถระกับที่ปรากฏใน ชาติสุดท้ายไม่ได้แตกต่างกันมากนัก เช่น ความเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย ใฝ่ต่อการศึกษา เชื้อฟังกำสั่งสอนของบิดามารดา มีความกตัญญูกตเวที ความเฉลียวฉลาดทั้งในอายุโกศลและ อุปายโกศลอีกด้วย^๕

ผู้วิจัยได้ประมวลชาดกที่เกี่ยวข้องกับพระราหูลเถระในพระไตรปิฎก มีข้อความ โดยสรุป ดังนี้

^๔ จำเนียร ทรงฤกษ์, ชิวประวัติพุทธสาวก : ประวัติพระอัครนิรมลเถระเมื่อครั้งพุทธกาล เล่ม ๒, หน้า ๓๖๕-๓๗๔.

^๕ โกศล หมายถึง ความฉลาดหรือความเชี่ยวชาญ ๓ ประการ คือ ๑.อายุโกศล ฉลาดรอบรู้ในความ เจริญ และเหตุของความเจริญ ๒.อุปายโกศล ฉลาดรอบรู้ทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม ๓.อุปายโกศล ฉลาด รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ. (ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.)

ติปัสสัถตมิกชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระราหุลเถระว่าเป็นผู้ใคร่ในการศึกษา ไม่ใช่เฉพาะในปัจจุบันชาติเท่านั้น แม้แต่ในอดีตชาติที่เธอถือกำเนิดในเหล่าเศรษฐีนั้นก็ยังใคร่ต่อการศึกษามากด้วย จึงตรัสติปัสสัถตมิกชาดก^{๑๐} สรุปความว่า ลูกเนื้อหลานชายพระโพธิสัตว์คือพระราหุล ส่วนเนื้อผู้เป็นลุงของลูกเนื้อนั้นคือพระพุทธเจ้า มีเนื้อเรื่องย่อต่อไปนี้

“ในอดีตกาล ในเมืองราชคฤห์ มีเนื้อฝูงใหญ่อยู่ในป่าแห่งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคบังเกิดเป็นเนื้อหัวหน้าฝูงและเป็นพี่ของนางอุบลวรรณาผู้เกิดเป็นแม่เนื้อ พระราหุลเถระเกิดเป็นลูกเนื้อที่ฉลาด แม่เนื้อรักและเป็นห่วงลูกมาก จึงนำลูกไปฝากเนื้อพี่ชายให้ช่วยสั่งสอน เนื้อพี่ชายรับไว้และสั่งสอนเล่ห์กลอุบายให้แก่ลูกเนื้อทุกอย่าง

วันหนึ่ง ลูกเนื้อเข้าไปติดบ่วงของนายพราน แล้วร้องขึ้นด้วยเสียงอันดัง หมูเนื้อได้ยินเสียงร้องก็ตกใจ พากันวิ่งหนีหมด แม่เนื้อได้ยินเสียงลูกร้องก็จำได้ จึงไปหาเนื้อพี่ชายและไต่ถามว่า “พี่ได้สั่งสอนเล่ห์กลของเนื้อแก่หลานชายดีแล้วหรือ”

เนื้อหัวหน้าฝูงตอบว่า “ไม่ต้องกังวลในเรื่องนี้ ลูกเนื้อเรียนรู้และฉลาดพอที่จะเอาตัวรอดได้ เพราะข้าพเจ้าสอนให้รู้จักถลนลมหายใจ ผ่อนลมหายใจเข้าออก ทางช่องจมูกข้างล่าง ซึ่งแนบสนิทติดอยู่กับพื้นดิน จะลงนายพรานได้ด้วยกลอุบาย ๖ อย่าง คือ จักเหยียดเท้าทั้ง ๔ ออกแล้วนอนตะแคง จักคู้ยหูกและฝุ่นด้วยกีบเท้า จักแลบลิ้นให้ห้อยลง จักทำให้อุ้งมือชูขึ้น จักถ่มมูลและคุถออกมา และจักถลนลมหายใจ อีกอย่างหนึ่ง จักกวาดฝุ่นและทรายมากองไว้เบื้องหน้าบ้าง ผลักออกไปบ้าง กระทำอาการดิ้นรนไปมาทางข้างโน้นข้างนี้บ้าง เบ่งท้องขึ้นและเขม่วท้องลงบ้าง”

เนื้อผู้เป็นหลานชายจะกระทำอุบายลงนายพรานให้หลงเชื่อได้ ในที่สุดเมื่อนายพรานกลับมาเห็นลูกเนื้อเข้าใจว่าตายแล้ว จึงแก้บ่วงออก และไปเที่ยวหากิ่งไม้และใบไม้หนา เพื่อใช้รองเชือดเนื้อลูกเนื้อนั้น ลูกเนื้อนั้นเห็นได้ทีมีโอกาสดี รีบลุกขึ้นสลัดร่างกายแล้ววิ่งหนีไปโดยเร็ว กลับมาหามารดาโดยปลอดภัย

^{๑๐} ดูรายละเอียดติปัสสัถตมิกชาดกใน พุ. ขา. อ. (ไทย) ๕๕ / ๒๕๘-๒๖๔.

มหาสุทนต์สนชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภคำของพระอนนทเถระ ที่ขอร้องพระพุทธองค์ว่า “ขอพระผู้มีพระภาคอย่าเสด็จปรินิพพานในพระนครเล็ก ๆ นี้เลย” พระพุทธเจ้าจึงตรัสมหาสุทนต์สนชาดก^{๑๑} สรุปใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราหุลเคยบังเกิดเป็นขุนพลแก้วในราชมณเฑียรของพระเจ้ามหาสุทนต์ พระเจ้ามหาสุทนต์คือพระพุทธเจ้า

ทัทธรชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภโกกาลิกะภิกษุผู้ชอบโอ้อวดและมีนิสัยโกหก จึงตรัสทัทธรชาดก^{๑๒} สรุปใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราหุลบังเกิดเป็นลูกของพระยาสีหะที่ว่านอนสอนง่าย สีหราชอุบัตีคือพระพุทธเจ้า

มกกภูชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุขี้ปดรูปหนึ่ง จึงตรัสมกกภูชาดก^{๑๓} สรุปใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราหุลบังเกิดเป็นดาบสกุมารผู้ปรนนิบัติหมวดเท้าบิดาที่เป็นดาบสอยู่กันส่วนดาบสผู้บิดาคือพระตถาคต

สีหโกฏฐชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระโกกาลิกะที่มีนิสัยชอบโอ้อวดโกหกคนอื่น จึงตรัสสีหโกฏฐชาดก^{๑๔} สรุปใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราหุลบังเกิดเป็นลูกสีหะที่เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดาที่เป็นพยานเนื้อคือพระพุทธเจ้า

^{๑๑} บุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๖ / ๓๔๘ - ๓๕๒.

^{๑๒} บุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๗ / ๑๓๑ - ๑๓๔.

^{๑๓} บุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๗ / ๑๓๕ - ๑๓๘.

^{๑๔} บุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๗ / ๒๑๓ - ๒๑๕.

พันธนาการชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภเรือนจำหรือเครื่องจองจำ (ที่เป็นวัตถุและกิเลสภายในใจที่ทำให้มนุษย์ติดในภพในชาติ) จึงตรัสพันธนาการชาดก^{๕๕}สรุปใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราหูลบังเกิดเป็นบุตรของบุรุษที่สละบุตรและภริยาออกบวชคือพระพุทธเจ้า

กปีชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุหลอกลวงรูปหนึ่ง จึงตรัสกปีชาดก^{๕๖}สรุปใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราหูลเถระบังเกิดเป็นบุตรของดาบสคือพระพุทธเจ้า ภายหลังจากได้บวชร่วมกันแล้วสอนการบริกรรมกสิณแก่บุตรจนได้อภิญญาและสมาบัติร่วมกัน

อัพกันตรชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระสารีบุตรถวายรสมะม่วงแก่พระนางพิมพาเถรี จึงตรัสอัพกันตรชาดก^{๕๗}สรุปใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราหูลเถระบังเกิดเป็นสุวโปดก (ลูกนกแขกเต้า) ที่เป็นสัตว์มีความกตัญญู มีสติปัญญาเป็นเลิศฉลาดในอุบาย ได้เหาะไปป่าหิมพานต์ ระหว่างเขากาญจนบรรพตเพื่อนำมะม่วงชื่ออัพกันตระ ที่เป็นอาหารของพระยาเวสสุวรรณเพื่อนำมาเป็นยารักษาพระราชเทวี ส่วนดาบสผู้อยู่ในพระราชอุทยานอุบัติเป็นพระพุทธเจ้า

มหาอุกกุสชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภอุบาสกผู้ผูกมิตร จึงตรัสมหาอุกกุสชาดก^{๕๘}สรุปใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราหูลเถระบังเกิดเป็นลูกเต่าที่มีความกตัญญู บำเพ็ญสิ่งที่ประโยชน์และเชื่อฟังคำบิดาอีกด้วย ส่วนราชสีห์คือพระพุทธเจ้า (เกิดร่วมชาติกับพระพุทธเจ้า)

^{๕๕} บุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๗/๒๗๕ - ๒๘๐.

^{๕๖} บุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๘/๒๘๘ - ๓๐๔.

^{๕๗} บุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๘/๒๓๕ - ๒๕๓.

^{๕๘} บุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๐/๓๗๗-๓๘๘.

จุลลศุตโสมชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภเนกขัมมบารมี จึงตรัสจุลลศุตโสมชาดก^{๑๕} สรุปลงใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราหุลเถระบังเกิดเป็นกนิษฐโอรสของพระราชาที่ได้ทูลอ่อนวอนไม่ให้บิดาออกบวช ในภายหลังก็ได้เสด็จออกบวชตามทั้งหมด พระเจ้าสุตโสมบิดาของพระราหุลเถระคือพระพุทธเจ้า

โสมกชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภเนกขัมมบารมี จึงตรัสโสมกชาดก^{๑๖} สรุปลงใจความได้ว่า ในชาตินั้น ที่ฆาฏกุมารบังเกิดเป็นพระราหุลได้ขึ้นครองราชย์ต่อบิดาด้วยความมัวเมาในกามคุณทั้งหลาย พระเจ้าอรินทมราชบิดาของราหุลคือพระพุทธเจ้า

มหาชนกชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภเนกขัมมบารมี จึงตรัสมหาชนกชาดก^{๑๗} สรุปลงใจความได้ว่า พระราหุลบังเกิดเป็นที่ฆาฏกุมาร ที่สืบรัชสมบัติต่อบิดาคือพระเจ้าจุลณี (พระสารีบุตรในสมัยพุทธกาล) ส่วนพระมหาชนกคือพระพุทธเจ้า

มโหสถชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระปัญญาบารมีของพระองค์ จึงตรัสมโหสถชาดก^{๑๘} สรุปลงใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราหุลบังเกิดเป็นชนุเสขกุมาร ที่มีความจงรักภักดีต่อพระราชา ส่วนมโหสถบัณฑิตคือพระพุทธเจ้า

^{๑๕} พุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๑ / ๓๐๓ - ๓๒๔.

^{๑๖} พุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๒ / ๑๒๘ - ๑๕๕.

^{๑๗} พุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๓ / ๕๓ - ๑๕๔.

^{๑๘} พุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๓ / ๓๒๘ - ๕๖๘.

จันทกุมารชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระเทวทัต จิตรัสจันทกุมารชาดก^{๒๓} สรุปใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราहुลเถระบังเกิดเป็นพระวสุละที่มีความกตัญญูในบิดา ได้ขอร้องให้พระอัยกาไม่ให้ฆ่าบิดาเพื่อบูชาัญจนยอมประทานชีวิตแก่บิดาพระวสุละ พระจันทกุมารบิดาของพระราहुลคือพระพุทธเจ้า

มหาเวสสันดรชาดก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภฝนโปกขรพัสส์ จิตรัสมหาเวสสันดรชาดก^{๒๔} สรุปใจความได้ว่า ในชาตินั้น พระราहुลเถระบังเกิดเป็นชาลีกุมาร พระราชาเวสสันดรโพธิสัตว์เป็นบิดาของพระราहुล

จากการศึกษาเรื่องอดีตชาติจากนิบาตชาดก^{๒๕} ทำให้ทราบได้ว่าพระราहुลเถระได้สั่งสมบารมีไว้จนเป็นเหตุให้ได้มาเกิดเป็นบุตรของพระพุทธเจ้าทั้งทางโลกและทางธรรม ได้บรรลุพระอรหัต และได้รับยกย่องจากพระผู้มีพระภาคท่ามกลางพระอริยสงฆ์ว่าเลิศกว่าหมุกภิษุ ด้านผู้ใคร่ต่อการศึกษาอีกด้วย

^{๒๓} พุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๔ / ๑๔๕ - ๒๐๔.

^{๒๔} พุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๔ / ๕๕๕-๘๑๔.

^{๒๕} นิบาตชาดก หมายถึง ชาดกที่เป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก มีทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง แต่ละเรื่องจะกล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ ได้เสวยพระชาติหรือมนุษย์ต่าง ๆ กันไป ชาดกดังกล่าวแบ่งเป็น ๒๒ นิบาต แต่ละนิบาตมีจำนวนชาดกไม่เท่ากัน โดยเฉพาะนิบาตที่ ๒๒ เรียกว่า มหานิบาตชาดกหรือทศชาติชาดกนั่นเอง. (อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๐.)

๒.๑.๒ ชาตินิยมในปัจจุบันชาติ

พระราหูลเถระเป็นพระเถระที่จัดไว้ในกลุ่มพระชาวแคว้นสักกะ^{๒๖} เกิดในวรรณะ กษัตริย์ ตระกูลศากยะ เป็นพระโอรสของเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) กับพระนางยโสธรา เป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา ในเมืองกบิลพัสดุ์

การตั้งชื่อ

จากการศึกษาพบว่า ในวันที่ประสูติจากพระครรภ์พระมารดา ตรงกับวันที่เจ้าชาย สิทธัตถะเสด็จออกทรงผนวช และทรงมีพระนามว่า “ราหูล” แปลว่า “บ่วง” ที่มีพระนาม เช่นนี้ เพราะอาศัยพระอุทานของเจ้าชายสิทธัตถะในเวลาพระโอรสประสูติว่า “บ่วงเกิดแล้ว เครื่องผูกพันเกิดแล้ว” ตรงกับคำบาลีว่า “ราหูลฺ ชาตํ พนฺธนํ ชาตํ”^{๒๗}

ในอรรถกถาหมหาปทานสูตรบรรยายว่า

“เมื่อราหูลกุมารประสูติ พวกราชบุรุษนำหนังสือบอกข่าว มาวางไว้บนพระหัตถ์ ของพระมหาบุรุษ ลำดับนั้นความเสียดใจในพระโอรสทำให้พระวรกายทุกส่วนของพระมหาบุรุษชาบชาน พระมหาบุรุษดำริว่าเมื่อบุตรเกิดเพียงคนเดียว ความเสียดใจในบุตรยังเป็นถึงเพียงนี้ ถ้าเราจักมีบุตรกว่าร้อยคน ในบุตรเหล่านั้น เมื่อคนหนึ่งเกิดความผูกพันด้วยเสียดใจเพิ่มมากขึ้นอย่างนี้ หัวใจจักแตกสลายเป็น แท้ เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงตรัสว่าห้วงเกิดแล้ว เครื่องผูกพันเกิดแล้ว ในวันที่ นั้นเองพระมหาบุรุษทรงสละราชสมบัติออกทรงผนวช ในการเกิดบุตรของพระ โปธิสัตว์ทุกองค์มีนัยนี้แล”^{๒๘}

^{๒๖} พระเถระกลุ่มพระชาวแคว้นสักกะ คือ พระนันทะ พระภัททิยะ (กาฬโคธาบุตร) พระอนุรุทธะ พระอานนท์ พระภุค พระกิมพิละ พระอุบาลี พระเมฆิยะ พระนาคิตะ พระสีวลี พระปุลณฺณมันตานีบุตร พระมหาอุทายี พระกาฬุทายี และพระราหูล. (บรรจบ บรรณรุจิ, อีสิติมหาสาวก, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๕.)

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน ชุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๒ / ๔๔.

^{๒๘} ที.มหา.อ. (ไทย) ๑๓ / ๘๘.

อีกนัยหนึ่ง คำว่า “ราหู” ไม่ได้หมายถึงบ่วง แต่เป็นคำที่ได้มาจากคำว่า ราหู^{๒๕} ผู้เป็นเทพ ผู้มีฤทธิ์ของพวกพราหมณ์ซึ่งคอยจับพระอาทิตย์และพระจันทร์กิน ที่เรียกว่า สุริยุปราคาและจันทรุปราคา ในวันที่ราหูกุมารประสูตินั้นเป็นวันเกิดสุริยุปราคา จึงถือเอาเป็นเหตุศุภนิมิตมาตั้งชื่อให้^{๒๖}

๒.๒ การบรรพชาของพระราหูกุมาร

การบรรพชาของราหูกุมารไม่ได้เป็นการบวชด้วยความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า หรือเพราะฟังธรรม แต่เป็นการบวชด้วยความบังเอิญ เพราะพระนางพิมพาผู้เป็นมารดาได้แนะนำให้พระราชโอรสไปทูลขอมรดกจากพระพุทธเจ้า ในขณะที่มีพระชนมายุเพียง ๗ พรรษาเท่านั้น มีเรื่องปรากฏ ดังความว่า^{๒๗}

“เมื่อพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว เสด็จมาทรงเทศนาโปรด พระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ประทับอยู่ที่นิโครธาราม วันหนึ่งพระผู้มีพระภาค เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ของพระนางพิมพาพระมเหสีเก่าของพระองค์ ซึ่งรวม กับวันที่พระองค์มาประทับอยู่ในเมืองกบิลพัสดุ์ วันที่เสด็จมายังพระราชนิเวศน์ ของพระนางพิมพาก็เป็นวันที่ ๗ พอดี

พระนางพิมพามารดาของราหูกุมาร จัดแจงตกแต่งองค์ให้ราหูกุมารเข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคด้วยตรัสบอกว่า “ลูกเอ๋ย ลูกจงดูสมณะผู้มีภิกษุหนึ่งหมื่นรูป แวดล้อมอยู่ ทรงมีศีลตั้งสี่ทองคำ มีรูปพรรณดังพรหมนั้นเกิด สมณะนี้แหละเป็น พระบิดาของลูก ในเวลาที่พระบิดาของลูกประสูติ ได้มีขุมทรัพย์ใหญ่ ๆ ปรากฏ ขึ้น จำเดิมแต่พระบิดาของลูกเสด็จออกทรงผนวชแล้ว ขุมทรัพย์ใหญ่เหล่านั้นก็ หายไป ลูกจงไปกราบทูลขอมรดกด้วยคำว่า “ข้าแต่พระบิดา กระหม่อมเป็นกุมาร

^{๒๕} ราหู คือ พระยาอุปราชนแห่งสุรพิภพ ซึ่งอยู่ภายใต้เขาพระสุเมรุ เป็นพญาอสูร ๑ ใน ๒ ตนของ หม้ออสูรทั้งหลายที่อยู่ทางด้านทิศเหนือหรือด้านอุดรกรกฎทวีป พญาอสูรตนนี้มีอำนาจและมีกำลังแก่กล้ากว่า พญาอสูรทั้งหลาย และใหญ่กว่าเทพดาทั้งหลายในสวรรค์ มีความสูงถึง ๔,๘๐๐ โยชน์. (ดูรายละเอียดใน สนธิวรรณ อินทรธิบ. อภิธานศัพท์จิตรกรรมไทยเนื่องในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์กรรม ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕๑๕.)

^{๒๖} จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธสาวก : ประวัติพระอัครริยมหาเถระเมื่อครั้งพุทธกาล เล่ม ๒. หน้า ๓๗๔.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. ๔/๑๐๕/๑๖๔-๑๖๘.

เวลากระหม่อมได้อภิเษกแล้ว จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ กระหม่อมต้องการ
ทรัพย์ ขอพระบิดาประทานทรัพย์แก่หม่อมฉันด้วยเถิด เพราะว่าบุตรย่อมเป็นเจ้า
แห่งทรัพย์สมบัติที่เป็นของของบิดา”^{๓๒}

ราหุลกุมารจึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคตามวาทรัสสั่งพระมารดา พอเสด็จถึง
ที่เฝ้าแล้วทรงถวายบังคมเกิดมีหทัยนี้กรึกเหมือนดังบุตรทั้งหลายรักบิดา มีใจร่า
เริงยินดีทรงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ เมาของเสด็จพ่อเป็นสุขดี”แล้วประทับ
ยืนทรงกราบทูลด้วยถ้อยคำอื่น ๆ อีกตามสมควรแก่ตนจะพึงกราบทูล ครั้นพระผู้
มีพระภาคทรงกระทำภักติกเสด็จ จึงทรงกระทำอนุโมทนาทานแล้ว เสด็จลุกจาก
ที่ประทับกลับไป

ฝ่ายราหุลกุมารจึงทรงกราบทูลขอว่า “ข้าแต่สมณะ ขอได้ประทานมรดกแก่
ข้าพระองค์เถิด ข้าแต่พระสมณะ ขอได้ประทานมรดกแก่ข้าพระองค์เถิด แล้วได้
เสด็จติดตามพระผู้มีพระภาคไป แม้พระผู้มีพระภาคก็ไม่ทรงยอมให้ราหุลกุมาร
เสด็จกลับ พวกชนผู้เป็นบริวารไม่สามารถเพื่อจะทูลเชิญราหุลกุมาร ผู้กำลังตาม
เสด็จพระผู้มีพระภาคให้เสด็จกลับไป ราหุลกุมารนั้น ก็ตามเสด็จพระผู้มีพระภาค
เรื่อยไปจนกระทั่งถึงพระอารามอันเป็นที่ประทับ พระผู้มีพระภาคทรงดำริถึง
ราหุลกุมารว่า “กุมารนี้ต้องการทรัพย์อันเป็นสมบัติของบิดา ทรัพย์นั้นย่อม
เป็นไปตามวิญญูคือหมุนเวียนไป เป็นทรัพย์ภายนอกทำให้เกิดความเดือดร้อน
ตลาคดจะไม่ให้ทรัพย์ที่กุมารนี้ขอ แต่จะให้อริยทรัพย์ ๘ ประการ อันตลาคดได้
ณ ภายใต้อันโพธิ์แก่เธอ จะกระทำให้เธอเป็นเจ้าของมรดกอันเป็นโลกุตระทรัพย์
คือทรัพย์ที่ช่วยให้ข้ามพ้นจากโลก อันเป็นทรัพย์ภายใน”^{๓๓}

^{๓๒} ในธรรมทนายาสุตตฺถ พระพุทธองค์ได้แสดงเรื่องทนายาทออกเป็น ๒ ประเภท คือ อามิสทนายาท
คือการเป็นทนายาททางด้านสิ่งของ และธรรมทนายาท คือการเป็นทนายาททางธรรม ในกรณีคำร้องขอของราหุลราช
กุมารร้องขอทนายาทจากพระพุทธเจ้าพระพุทธองค์ก็ได้ประทานธรรมทนายาทให้ในเวลาต่อมา. (ดูรายละเอียดใน
ม.ม. (ไทย) ๑๒ /๒๕-๓๓/๒๗-๓๓.)

^{๓๓} จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธสาวก : ประวัติพระอัครริยมหาเถระเมื่อครั้งพุทธกาล เล่ม ๒,
หน้า ๓๗๔-๓๗๖.

อรรถกถารามหุสสูตรได้อธิบายถึงสาเหตุการบวชของพระรามหุสเถระไว้ในประเด็น
ที่ว่า เป็นผู้ออกบวชด้วยศรัทธา ดังความว่า

“คำว่า พระรามหุสเถระออกบวชด้วยศรัทธานั้น หากจะฟังมีคำถามสอดเข้ามา
ว่า ก็ท่านผู้มีอายุ ปรารถนาอยู่ซึ่งรัฐสมบัติอันพระผู้มีพระภาคทรงให้บรรพชา
โดยพลการมิใช่หรือ เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
พระรามหุสเถระออกจากพระราชวังด้วยศรัทธา ข้อนี้ข้าพเจ้าจะได้กล่าวเฉลย พระผู้
มีพระภาคตรัสอย่างนี้ ก็เพราะพระรามหุสเถระมีพระทัยน้อมไปในเนกขัมมะ จริง
อยู่ ท่านผู้มีอายุนี้ มีพระทัยน้อมไปในเนกขัมมะนานแล้วคือเมื่อเป็นพระยา
นาคราช ชื่อว่าสังกะ ได้เห็นสามเณร ชื่อว่าอุปเรวัต ซึ่งเป็นโอรสของพระปทุ
มุตรพุทธเจ้า ได้ถวายทานเป็นเวลา ๗ วัน ปรารถนาความเป็นอย่างนั้น (คือความ
เป็นสามเณร) จึงถึงพร้อมด้วยความปรารถนาและอธิการ จำเดิมแต่นั้นมา
บำเพ็ญบารมีอยู่เป็นเวลาแสนกัป อุบัติแล้วในภพสุดท้าย พระผู้มีพระภาคนั้น
แหละทรงทราบความที่พระผู้มีอายุนี้ มีพระทัยน้อมไปในบรรพชาอย่างนี้ ด้วย
ว่า ญาณนี้เป็นญาณหนึ่งในตาคคพลญาณด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
ท่านออกจากพระราชวังด้วยศรัทธา

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า **สทุธาเยว มรา นิกขมม** (ออกจากเรือนด้วยศรัทธา) นี้
มีอธิบายว่า เธอออกจากพระราชวังด้วยศรัทธามาสิ้นกาลนานแล้ว บัดนี้จึงทำ
ที่สุดแห่งทุกข์เกิด”^{๓๔}

^{๓๔} พ.ชา.อ. (ไทย) ๔๗ / ๒๕๗ - ๒๕๘.

วิธีการให้บรรพชาสามเณรราหุล

จากการศึกษาวิธีให้บรรพชาสามเณรราหุล มีในวินัยปิฎก คัมภีร์มหาวรรค ดังความว่า ^{๓๕}

“เมื่อราหุลกุมารยังทรงพระเยาว์อยู่ มีพระชันษายังไม่ครบที่จะทรงอุปสมบทได้ พระสารีบุตรเถระจึงกราบทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระเจริญ พระองค์จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าแก่ข้าพระองค์ เพื่อให้ราหุลกุมารทรงผนวชด้วยวิธีการอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาโดยปรารภเรื่องนี้ให้เป็นมูลแรกเกิดแล้วรับสั่งอนุญาตกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอนุญาตการบวชกุลบุตรเป็นสามเณรด้วยไตรสรณคมน์ คือภิกษุพึงให้กุลบุตรบวชอย่างนี้”

ขั้นต้น พึงให้โกนผมและหนวด แล้วให้ครองผ้าข้อมผาด ให้นุ่งผ้าเจียงบ่า (ลดไหล่ข้างหนึ่ง) ให้กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย ให้นั่งกระหย่ง ให้ประคองอัญชลี (ประนมมือ) แล้วสั่งว่า “จงว่าอย่างนี้” จึงสอนไตรสรณคมน์คือ พุทธฺ์ สรณฺ์ คจฺฉามิ ชมฺมุํ สรณฺ์ คจฺฉามิ สจฺฉมฺ์ สรณฺ์ คจฺฉามิ ฯเปฯ ตติยมฺปิ พุทธฺ์ สรณฺ์ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ ชมฺมุํ สรณฺ์ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ สจฺฉมฺ์ สรณฺ์ คจฺฉามิ”

วิธีการบวชกุลบุตรผู้มีอายุไม่ครบ ๒๐ ปี ยังไม่สามารถอุปสมบทได้ ก็ให้บรรพชาเป็นสามเณรด้วยวิธีให้รับพระไตรสรณคมน์ คือกล่าววาจาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า

^{๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๑๐๕ - ๑๐๖ / ๑๖๕ - ๑๖๕.

อรรถกถาพระวินัยปิฎก คัมภีร์ขันธกะ บรรยายว่า ก็พระราหุลได้บรรพชาแล้วอย่างนี้ ถึงความเจริญแล้ว พระสารีบุตรนั้นแล ก็ได้ให้อุปสมบท ส่วนพระโมคคัลลานเถระเป็นกรรมวาจาจารย์ของพระราหุลนั้น

^{๓๕} ติศรณคมนูปสัมปทา เป็นการอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ เป็นวิธีบวชพระที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชกุลบุตรในครั้งต้นพุทธกาล ต่อมาทรงอนุญาตการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมแล้วก็ทรงอนุญาตการบวชด้วยไตรสรณคมน์นี้ให้เป็นวิธีบวชสามเณรสืบมา. (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตฺโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๔.)

สำหรับผู้ที่บวชด้วยวิธีติศรณคมนูปสัมปทาในจำนวนพระอสีติมหาสาวกมี ๑๐ รูป คือ พระปุนณมันตานีบุตร พระรัฐบาล พระวังคีสะ พระราหุล พระกุมารกัสสปะ พระสีวลี พระทัฬหะ พระมหาปิ่นถก พระจุฬปิ่นถก และพระขทิวินัยเรวตะ.

พระสงฆ์ และให้สมาทานศีล ๑๐ ประการ^{๓๖}วิธีการบวชนี้เรียกว่า “คิสรณคมนูปสัมปทา” ซึ่งราหุลกุมารทรงผนวชเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนาด้วยวิธีการบวชแบบนี้

จากการศึกษาพบว่า เมื่อสามเณรราหุลบรรพชาแล้ว ก็ได้เกิดพระพุทธรูปปฏิมาขึ้น ประการหนึ่งสำหรับผู้ที่จะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ดังความว่า

“พระเจ้าสุทโธทนะศากยะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลขอพระพรว่า “หม่อมฉันขอประทานพรต่อพระผู้มีพระภาคสักอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคถวายพระพรว่า “พระองค์ผู้โคตมะ ตถาคตทั้งหลาย มีพระล่วงเลยเสียแล้ว (เลิกให้พรแล้ว)

พระเจ้าสุทโธทนะตรัสว่า “หม่อมฉันทูลขอพรที่สมควรและไม่มีโทษ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคถวายพระพรว่า “พระองค์โปรดตรัสบอกพรนั้นเถิด โคตมะ”

พระเจ้าสุทโธทนะตรัสว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงผนวชแล้ว ความทุกข์สิ้นพ้นได้บังเกิดแก่หม่อมฉัน เมื่อพ่อนั้นทะบวชก็เช่นเดียวกัน เมื่อพ่อราหุลบรรพชาทุกข์ยิ่งมากขึ้น พระพุทธเจ้าข้า ความรักบุตรย่อมตัดผิว ครั้นแล้ว ตัดหนั่ง ตัดเนื้อ ตัดเอ็น ตัดกระดูก แล้วตั้งอยู่จรดเขื่อนในกระดูกหม่อมฉัน ขอประทานพระวโรกาส พระคุณเจ้าทั้งหลาย ไม่พึงบวชบุตรที่บิดามารดายังมีได้อนุญาต พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้พระเจ้าสุทโธทนะศากยะทรงเห็นแจ้งแล้ว ทรงสมาทานทรงอาหาญ ทรงร่าเริงด้วยธรรมิกถา เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะศากยะ เสด็จลุกจากพระที่นั่งถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ทรงทำประทักษิณแล้ว เสด็จกลับ

ต่อมา พระผู้มีพระภาคทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นเค้ามูล เพราะเรื่องนั้นเป็นสาเหตุ จึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุตรที่มารดาบิดาไม่อนุญาต ภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวช ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๓๗}

^{๓๖} ดูรายละเอียดในภาคผนวก หน้า xxx.

^{๓๗} วิ. ม. (ไทย) ๔ / ๑๐๕ - ๑๐๖ / ๑๖๕ - ๑๖๕.

การบรรพชาเป็นสามเณร

เมื่อพระบรมศาสดาได้ประทานการบรรพชาให้แก่ราหุลกุมารแล้ว พระองค์ก็ทรงประทานสิกขาบท ๑๐ ประการ ตามลำดับดังความว่า

ในมาติกาหัวข้อนั้น ๑๐ สิกขาบทมีปาณาติปาตาเวรมณีเป็นต้นนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์เดียวตรัสไว้ มิใช่พระสาวก จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์ถึงกรุงสาวัตถี ทรงให้ราหุลกุมารบรรพชาแล้ว ณ พระเชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกะ กรุงสาวัตถี ตรัสสิกขาบท ๑๐ นั้น เพื่อทรงกำหนดสิกขาบทสำหรับสามเณรทั้งหลาย สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับสําราญตามพระพุทธรักษาอยู่ ณ กรุงกบิลพัสดุ์แล้วเสด็จจาริกไปทางกรุงสาวัตถี เมื่อเสด็จจาริกมาตามลำดับก็ถึงกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกะ กรุงสาวัตถี สมัยนั้น ฯลฯ สามเณรทั้งหลายเกิดความคิดว่า สิกขาบททั้งหลายสำหรับพวกเรามีเท่าไรกันหนอ พวกเราจะพึงศึกษาในสิกขาบท จำนวนเท่าไร ภิกษุทั้งหลายจึงนำความกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาค พระองค์จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตอนุญาตสิกขาบท ๑๐ สิกขาบทสำหรับสามเณรเพื่อสามเณรทั้งหลายศึกษาในสิกขาบท ๑๐ นั้นคือ ปาณาติปาตา เวรมณี ฯลฯ ชาตรูปรชตปฏิกุลหณา เวรมณี”^{๓๘}

เมื่อราหุลกุมารได้บรรพชาเป็นสามเณรตามสมควรแก่พรษาที่จะอุปสมบท พระบรมศาสดาจึงรับสั่งให้พระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์ พระโมคคัลลานเถระได้เป็นกรรมวาจาจารย์ ดังความว่า

“พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้เสด็จจากกวางตันโพธิ์ไปยังกรุงกบิลพัสดุ์โดยลำดับ ณ กรุงกบิลพัสดุ์นั้น ราหุลกุมารได้ทูลขอความเป็นรัชทายาทว่า ข้าแต่พระสมณะ ขอพระองค์จงประทานความเป็นรัชทายาทแก่กระหม่อมฉัน จึงได้รับสั่งแก่พระสารีบุตรเถระว่าเธอจงให้ราหุลกุมารบรรพชาเรื่องทั้งปวงนั้นบัณฑิตพึงทราบ โดยนัยที่ข้าพเจ้า (พระพุทธรักษาจารย์) กล่าวไว้

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน พุ. พุ. อ. (ไทย) ๓๕/๒๓-๒๔ และในภาคผนวก หน้า xxx.

แล้ว ในอรรถกถาชั้นชกะ (พระวินัย) ก็ราหูลกุมารได้บรรพชาแล้วอย่างนี้ ถึงความเจริญแล้ว พระสารีบุตรนั้นแล ก็ได้ให้อุปสมบท ส่วนพระโมคคัลลานเถระเป็นกรรมวาจาจารย์ของพระราหูลเถระนั้น”^{๓๕}

ราหูลกุมารเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา ออกบวชหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงเมืองกบิลพัสดุ์ได้ ๗ วัน เหตุการณ์ที่น่าทึ่งให้ได้บวชนั้นสรุปได้ว่าท่านเข้าไปทูลขอราชสมบัติจากพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบิดา ตามคำแนะนำของพระนางยโสธราผู้เป็นพระมารดา^{๓๖} พระพุทธเจ้าทรงมอบหมายให้พระสารีบุตรบวชให้ราหูลกุมารด้วยวิธีบวชแบบติสรณคมนุปสัมปทาเป็นรูปแรกในพระพุทธศาสนา^{๓๗}

การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรับราหูลกุมารเข้ามาบรรพชาเป็นสามเณรมิใช่เป็นการทดลองให้เอาเด็กมาบวช หรือทรงกระทำไปเพราะว่าราหูลกุมารเป็นโอรสของพระองค์ มีเหตุผลหลายประการที่ทำให้คิดว่า พระองค์ได้ให้เกียรติยอมรับในภูมิปัญญาของเด็กและทรงเตรียมการเรื่องนี้ไว้ก่อน^{๓๘} ดังในกรณีต่อไปนี้

๑. พระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่มีต่อพระเทวทัตต์ผู้มุ่งทำร้ายพระองค์ที่ดีต่อโจรชื่อนองคุลิมาลที่ดี ต่อราหูลกุมาร โอรสผู้ติดตามขอ โลกิยทรัพย์ที่ดี ย่อมเท่าเทียมเสมอเหมือนกันหมด

๒. พระองค์ก็ทรงเป็นเด็กมาก่อน เคยได้ศึกษาลัทธิวิชาการมากมาย ย่อมจะทรงอนุমানได้ในความยากง่ายของคำสอนของพระองค์ กับความสามารถทางสติปัญญาของเด็กเรื่องดอกบัว ๔ เหล่าที่ยกขึ้นมาเปรียบเทียบกับบุคคลอื่น เป็นเรื่องเกี่ยวกับอรรถศาสตร์ และสติปัญญาโดยเฉพาะ มิได้เกี่ยวกับฐานะและวัยของผู้อื่นที่จะรับคำสอนเลย

^{๓๕} พุ. ส. อ. (ไทย) ๔๗/ ๒๕๖.

^{๓๖} บรรจบ บรรณรุจิ, อสติมหาสาวก, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๖.

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๐๖.

^{๓๘} สุภัทร บริบูรณ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสามเณรในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๖-๗.

๓. พุทธจริยาที่สามารถจะมองเห็นได้อย่างชัดเจนอีกประการหนึ่งคือ การเอาพระทัยใส่กับสามเณรในฐานะผู้เยาว์ ทรงกระทำไปด้วยความละมุนละไม กอปรด้วยพระเมตตาสูงส่ง อย่างเช่นในกรณีของนวนวาสิติสสามเณร มีพระอุปัชฌาย์คือพระสารีบุตรและพระอสีติมหาสาวก พร้อมด้วยภิกษุจำนวนมากไปเยี่ยมสามเณรถึงในป่า นาน ๆ ประชาชนจะได้เห็นพระผู้ใหญ่มาเยี่ยมถึงที่ จึงได้นิมนต์ให้เทศน์โปรด เมื่อพระสารีบุตรให้สามเณรขึ้นเทศน์แทน ชาวบ้านก็เรียนว่าสามเณรกล่าวได้เพียง ๒ บท คือ “สุจิตา โทถ, ทุกุขา มุจจถ” ไม่เคยกล่าวคำอื่นเลย แต่เมื่อสามเณรเทศน์จบ ประชาชนก็บรรลุธรรมผล บางพวกกลับโกรธแค้นว่าอยู่กันมาตั้งนาน เทศน์ก็ออกไปเพราะน่าฟังแต่ไม่เคยเทศน์สักครั้ง ในที่สุดพระพุทธเจ้าต้องเสด็จไปทรงแก้ไขสถานการณ์ ปล่อยโยนชาวบ้านให้สบายใจที่ได้เห็นพระพุทธเจ้าและพระมหาสาวกก็เพราะบุญคุณของสามเณร ชาวบ้านจึงเลิกโกรธ และเลื่อมใสสามเณรเป็นอย่างยิ่ง^{๔๓}

การที่พระพุทธองค์ตรัสสั่งให้พระสารีบุตรบรรพชาพระราहुล จึงเท่ากับยอมรับในความสามารถของเด็ก เป็นการเผยแผ่พระมหากรุณาธิคุณแก่บุคคลทั่วไป ไม่ได้เลือกชั้นวรรณะและวัย กับทรงมองเห็นในความจำเป็นที่จะต้องมีสามเณรในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ปรนนิบัติรับใช้ภิกษุ เพื่อให้เกิดความสะดวกในการบำเพ็ญสมณธรรมโดยให้เรียกประชุมสงฆ์แล้วตรัสอนุญาตว่า “อนุชานามิ ภิกขเว ตีหิ สรณคมเนหิ สามเณรปพฺพชฺช” แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการบรรพชาเป็นสามเณรด้วยไตรสรณคมน์” หมายความว่า การบวชนั้น เรียกว่า บรรพชา ผู้บวชเรียกว่า สามเณร^{๔๔}

๒.๓ การบรรพชาธรรมของพระราहुลเถระ

พระสารีบุตรบรรพชาให้พระราहुลเถระแล้ว ได้สอนพระราहुลตามแนวทางที่พระบรมศาสดาทรงวางไว้ โดยให้สามเณรสมาทานศีล ๑๐ พร้อมกับสอนเรื่องอินทริยสังวร (การสำรวมอินทริย) การเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร การพิจารณาปัจจัย ๔ (คือ ก่อนที่จะฉันอาหาร ใช้สอยจีวร เสนาสนะและยารักษาโรค ก็ให้พิจารณาเสียก่อน) และการบำเพ็ญเพียร โดยความเป็นผู้ตั้งอยู่เสมอ และมีสติสัมปชัญญะ พร้อมกันนั้นพระสารีบุตรจะให้

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑ / ๒๕๘ - ๒๘๒.

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๕.

กรรมฐานในเรื่องการพิจารณาให้เห็นความเป็นปฏิถูลของอาการ ๓๒^{๕๕} แก่สามเนรราหุล โดยปกติแล้ว พระสารีบุตรจะใหักรรมฐานในเรื่องความเป็นปฏิถูลของอาการ ๓๒ แก่ผู้บวชใหม่ ที่เป็นศิษย์ของท่านทุกองค์ทุกคน และให้กรรมฐานตั้งแต่แรกเมื่อเริ่มโกนผม^{๕๖}

ส่วนพระบรมศาสดาก็ใหัโอวาทแก่พระราหุลเนื่อง ๆ เช่น ให้เจริญอสุภกรรมฐาน ภาวนา และคำสอนอื่นที่เอื้อเพื่อต่อการบรรลุลรรรม

โดยสรุปแล้ว พระราหุลนอกจากจะไดัรับพื้นฐานความรู้และการปฏิบัติจากพระสารีบุตรผู้เป็นพระอุปัชฌาย์แล้ว ยังไดัรับโอวาทจากพระบรมศาสดาตลอดเวลาอีกด้วย

จากการศึกษาประวัติพระราหุลได้พบว่า^{๕๗} พระบรมศาสดาทรงสนพระทัยต่อพัฒนาการของพระราหุลอยู่ตลอดเวลา และทรงสั่งสอนแนะนำอยู่เป็นเวลาหลายปีจนกระทั่งพระราหุลได้สำเร็จพระอรหัตผล

พระราหุลเป็นผู้ที่ใคร่ต่อการศึกษามากนับตั้งแต่วันที่บวช ท่านจะลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ กอบทรายมาเต็มกำมือ แล้วตั้งจิตปรารณาขอให้ไดัรับคำแนะนำพร้าสอนมากเท่าจำนวนเมล็ดทรายจากพระพุทธรเจ้าและจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ก่อนบรรลุลอรหัตผล เมื่อยังเป็นเด็กชอบพุดเล่น พระพุทธรองค์จึงทรงสอนท่านให้สำรวมในการพุด ดังในจุพราหุลโอวาทสูตรว่า

“บุคคลผู้ไม่ละอายในการพุดเท็จทั้งที่รู้ตัวอยู่ ย่อมทำบาปกรรมได้ทุกอย่าง ฉะนั้นต้องสำเหนียกเสมอว่าจักไม่กล่าวเท็จแม้เพียงประสงค้จะให้หัวเราะเล่น”^{๕๘}

เมื่ออายุ ๑๘ ปี พระพุทธรเจ้าทรงมีพระประสงค้จะบ่มปัญญาพิจารณาไตรลักษณ์ของท่านให้แก่กล้าจึงตรัสสอน ด้วยพระพุทธรพจน์ในมหาราหุลโอวาทสูตรว่า

“รูปทุกชนิดทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ทั้งที่มีอยู่ภายในหรือภายนอก ทั้งที่หยาบหรือละเอียด ทั้งที่ทรมหรือประณีต ทั้งที่อยู่ใกล้หรือไกล

^{๕๕} ดูรายละเอียดในภาคผนวก หน้า ๑๑๑.

^{๕๖} พลตรี นายแพทย์ชาญ สุวรรณวิภัง, พระพุทธรโอวาทแก่ราหุล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔.

^{๕๗} บรรจบ บรรณรุจิ, อธิติมหาสาวก, หน้า ๑๖๒-๑๖๔.

^{๕๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๘/๑๑๘-๑๑๙.

เธอพึงพิจารณารูปทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาชอบ ตามความเป็นจริงว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”^{๔๕}

เมื่ออายุ ๒๐ ปี พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าปัญญาของพระราหุลแก่กล้าแล้วจึงตรัสเตือนให้ท่านทำทุกข์ให้หมดสิ้นให้ได้ ดังในราหุลสูตรว่า

“เธอละกามคุณ ๕ ที่น่ารักใคร่ชอบใจ ออกจากเรือนมาด้วยศรัทธา
จงทำทุกข์ให้สิ้นไปให้ได้

“จงคบภักตยามิตร จงอยู่ในเสนาสนะที่สงบสงัด ปราศจากเสียง
อึกทึกครึกโครม”

“จงรู้จักฉันอาหารแต่พอประมาณ จงอย่าทำความยินดีในปัจจัย ๔
คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ จงอย่ากลับมาสู่โลกนี้อีก”

“จงสำรวมในพระปาฏิโมกข์และในอินทรีย์ ๕ จงมีสติอยู่กับตัว
จงมากด้วยความเบื่อหน่าย จงเว้นนิมิตอันสวयงามที่ประกอบด้วยราคะ
จงอบรมจิตให้มั่นคง แน่วแน่ในความสำคัญว่าไม่สวयไม่งาม”

“จงอบรมจิตให้ไม่มีนิมิต จงถอนความถือตัว อันเป็นกิเลสที่นอน
เนื่องอยู่ในสันดานให้ได้ เพราะเมื่อละความถือตัวได้แล้ว เธอจักจาริก
ไปอย่างสงบ”^{๔๖}

ลักษณะอันนำเลื่อมใสของพระราหุลเถระ

จากการศึกษาประวัติพระราหุลเถระได้พบว่าพระราหุลเถระมีสมณนามที่เพื่อน
พรหมจรรย์ด้วยกันเรียกอีกนามหนึ่งคือ ราหุลภักทะ แปลว่า ราหุลผู้ดีงาม หรือ ราหุลผู้โชคดี
ในฐานะที่เป็นบุตรทางโลกของพระพุทธเจ้าโดยตรง และเป็นบุตรทางธรรมที่ได้รับ

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๓/๑๒๕-๑๒๖.

^{๔๖} บ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๔๐ - ๓๔๕ / ๕๗๗ - ๕๗๙.

ตอนจบบรรดถรรพสาราหุลสูตรที่ ๑๑ แห่งอรรถกถาพุทธทศนิกาย ชื่อปรมัตถโคจติกาบรยายว่า “ก็ท่าน
พระราหุล อันพระผู้มีพระภาคปรทาน โอวาทอยู่อย่างนี้ดำรงอยู่ในเมื่อธรรมทั้งหลายอันเป็นตั้งแห่งการแสร้ง
เพื่อได้วิมุตติ ถึงความแสร้งแล้ว”.

โลกุตรทรัพย์ พร้อมทั้งได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา ส่วนวัตรปฏิบัติของพระราหุล ดังนี้

๑. เป็นผู้ว่าง่าย ไม่ถือตัวว่าเป็นพระโอรสของพระพุทธเจ้า ดังกรณีภิกษุจากชนบท จับไล่ให้ไปนอนข้างนอก ถ้าสามเณรราหุลอ้างว่าเป็น “ลูก” ของพระพุทธเจ้าก็ยอมทำได้อย่างน้อยภิกษุเหล่านั้นก็อาจเกรงใจพระพุทธชินโรสบ้าง แต่เธอไม่ได้นำเอาเรื่องนั้นมาอ้าง กลับออกไปเสียโดยทันที เพราะความเป็นคนว่านอนสอนง่าย^{๕๑} ดังเรื่องว่า

คราวหนึ่งมีการฟังธรรมกันตอนกลางคืน โดยพระผู้ใหญ่ต่างผลัดกันแสดง เมื่อเลิกฟังธรรมแล้ว พระผู้ใหญ่ต่างกลับถิ่นที่อยู่ของตน คงมีแต่พระผู้น้อย สามเณรและคณะอุบาสกเหลืออยู่ในโรงฟังธรรมเท่านั้น เนื่องจากเป็นเวลาค่ำคืน การเดินทางลำบาก พระผู้น้อย สามเณร และคณะอุบาสกเหล่านั้นจึงพักรวมกันในที่นั่นเอง พระและสามเณรไม่ระวังนอนปล่อยตัวตามสบายมีทั้งกรน ทั้งละเมอ ทั้งนอนดิ้น และน้ำลายไหล คณะอุบาสกเห็นอาการดังนั้นแล้ว พวกเขาคำหึงและนำความกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ แล้วบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้พระนอนร่วมกับผู้ที่ไม่ใช่พระหรืออนุปลัมบัน^{๕๒}

ในเวลานั้น ราหุลยังเป็นสามเณรและรวมอยู่ในกลุ่มของผู้ที่มาร่วมฟังธรรมด้วย ดังนั้น เมื่อมีพุทธบัญญัติขึ้น พระจึงขอให้ท่านแยกออกไปนอนต่างหากคือนอกโรงฟังธรรม ท่านปฏิบัติตามโดยไม่มีเงื่อนไข แต่เมื่อออกมาหาที่นอนไม่ได้ ท่านจึงหลบไปนอนในวัจกุฎี (ส้วม) ของพระพุทธเจ้า เข้ามืดพระพุทธเจ้าเสด็จหมายจะเข้าวัจกุฎี พระราหุลได้ยินเสียงกระแอมของพระพุทธเจ้าจึงรีบออกมาถวายบังคม พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามว่า “ราหุล ทำไมเธอจึงมานอนที่นี่”

สามเณรราหุลจึงได้กราบทูลให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงสดุดพระทัยจึงดำริว่า “หากเป็นเช่นนี้ในภายภาคหน้าพวกสามเณรจะลำบาก จะถูกทอดทิ้งไม่มีใครสนใจ” ต่อมาจึง

^{๕๑} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สามเณรเหล่ากอแห่งสมณะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), ๓.

^{๕๒} อนุปลัมบัน คือ ผู้ยังมีได้อุปสมบท ได้แก่ คฤหัสถ์และสามเณร (รวมทั้งสิกขมานา และสามเณรี) และผู้มีใช้ภิกษุหรือภิกษุณี. (พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๓๗๐.)

^{๕๓} บรรจบ บรรณรุจิ, อสตีมหาสาวก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๗๖-๑๗๗.

รับสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้วตรัสถามพระสารีบุตรว่า “สารีบุตร เธอรู้ไหมว่าเมื่อคืนนี้ ราหูลนอนที่ไหน” พระสารีบุตรทูลว่า “ไม่ทราบ พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าให้ฟังแล้ว ตรัสดำหนิพระสาวกในที่ประชุมสงฆ์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขนาดตถาคตยังอยู่ พวกเธอยังพากันทอดทิ้งสามเณรกันถึงขนาดนี้แล้ว ต่อไปภายหน้าเล่า เมื่อตถาคตนิพพานแล้วจะมีใครดูแลสามเณร”

จากนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติเพิ่มเติมต่อจากที่ได้ทรงบัญญัติแล้วโดยทรงอนุญาตว่า “ภิกษุนอนร่วมกับผู้ที่ไม่ใช่พระ (อนุปัสสัมบัน) ได้ ๓ คืน ถ้าเกินจากนั้นไปต้องอาบัติปาจิตตีย์” พระพุทธพจน์นี้มีความหมายว่า ให้พระนอนร่วมกับผู้ที่มีไม่ใช่พระได้เพียง ๓ คืน พอถึงคืนที่ ๔ ให้เว้นเสียคืนหนึ่ง จากนั้นให้กลับมานอนร่วมกันได้อีกและให้นับเป็นคืนที่ ๑ ไปจนถึงคืนที่ ๓ พอคืนที่ ๔ ก็ให้เว้นเสียคืนหนึ่ง ทำอย่างนี้เรื่อยไปจนกว่าจะแยกกันนอนได้โดยเด็ดขาด^{๕๓}

ในกรณีนี้ต่างจากพระฉันนะ ซึ่งในอดีตเป็นเพียงนายสารถีของเจ้าชายสิทธัตถะเมื่อมาบวช ความรู้สึกเดิมยังคงอยู่คือยังคิดว่าตนเป็นคนใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้า ใครว่ากล่าวตักเตือนมักไม่ฟัง พูคว่า ท่านเป็นใครมาว่ากล่าวผม รู้ไหมผมคืออดีตสารถีผู้ใกล้ชิดพระพุทธองค์^{๕๔}

๒. เป็นผู้ใฝ่การศึกษาอย่างยิ่ง เล่ากันว่าความกระหายใคร่เรียนรู้ของสามเณรราหุลตามหลักฐานในพระไตรปิฎกว่า ทุกเช้าสามเณรราหุลจะเดินลงมาที่ลานวิหาร เอามือกรอบทราชขึ้นเต็มกำมือ แล้วอธิษฐานดัง ๆ ว่า “วันนี้ ขอให้เราได้รับฟังพระโอวาทและโอวาทจากพระพุทธเจ้าและจากพระอุปัชฌาย์มากมาย คุณดั่งเมล็ดทรายในกำมือเรานี้เถิด” พระพุทธเจ้าทรงยกย่องราหุลว่าเป็นเลิศกว่าผู้อื่นในด้านผู้ใฝ่การศึกษา^{๕๕}

๓. เป็นผู้มีความเคารพและกตัญญูกตเวทีต่ออุปัชฌาย์อย่างยิ่งคือการที่สามเณรราหุลเป็นคนเช่นนี้ ก็เพราะดำเนินตามรอยพระอุปัชฌาย์นั่นเอง^{๕๖}

จากการศึกษาพบว่า เมื่อท่านยังเป็นสามเณร พระมารดาคือพระนางยโสธราภีได้ออกบวชเป็นภิกษุณีแล้วเกิดประชวรด้วยพระโรคลม พระราหุลได้ไปเยี่ยมพระมารดา ครั้นได้

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖-๑๗๗.

^{๕๔} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สามเณรเหล่ากอแห่งสมณะ, หน้า ๓.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ทราบว่าจะชวรก็ห่วงใย ยิ่งได้ทราบว่าพระมารดาประชวรถึงขั้นไม่สามารถลุกขึ้นได้ ก็ยิ่งทำให้ใจเสีย เกรงว่าพระมารดาจะสิ้นพระชนม์ และได้ทราบว่าพระโรคจะสงบได้ด้วยการเสวยน้ำมะม่วงผสมน้ำตาลกรวดจึงรับอาสาจะหามาถวาย พระราหุลรู้สึกหนักใจมากเพราะไม่รู้ว่า จะหายดังกล่าวมายถวายพระมารดาได้แต่ไหน แต่ที่รับปากจะหามานั้นก็เป็ด้วยความรัก ความห่วงใยในพระมารดา ตามปรกติเมื่อมีเรื่องที่ต้องการความช่วยเหลือ พระราหุลจะระลึกถึงบุคคลสำคัญ ๔ ท่าน คือ พระสารีบุตร (พระอุปัชฌาย์) พระมหาโมคคัลลานะ (พระอาจารย์) พระอานนท์ (พระเจ้าอา) และพระพุทธรเจ้า (พระพุทธรูปบิดา) ครั้นระลึกได้ดังนี้ จึงไปแจ้งความประสงค์ให้พระสารีบุตรทราบ

พระสารีบุตรมองคฤหัสถ์วิหริกด้วยความกรุณาแล้ว ปลอดภัยว่า “ราหุล อย่าวิตกไปเลย รอไว้พຽงนี้ก่อน คงจะหาได้” รุ่งเช้า ได้พาพระราหุลเข้าไปในเมืองสาวัตถีแล้วให้ท่านพักอยู่ ที่โรงฉันแห่งหนึ่ง ส่วนพระเถระได้เข้าไปในพระราชวังเพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศล^{๔๗} โดยที่ยังมิทันได้ถวายพระพรให้ทรงทราบถึงเหตุที่มา พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงปรຽงน้ำมะม่วงผสมน้ำตาลกรวดถวาย เมื่อได้น้ำมะม่วงผสมน้ำตาลกรวด พระเถระก็ถวายพระพรลากลับออกมาหาพระราหุล ซึ่งนั่งคอยอยู่ด้วยความวิตกกังวล

พระสารีบุตรกล่าวว่า “ราหุล นี่น้ำมะม่วงผสมน้ำตาลกรวดที่เธอต้องการ” แล้วก็ส่งให้

พระราหุลก็รีบนำไปถวายพระมารดา พระมารดาได้เสวยแล้วไม่นานนัก ก็หายประชวร ซึ่งทำให้พระราหุลพระปิโยรสสบายพระทัยขึ้น

๔. เป็นผู้มืสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา เช่น ตอนมารแปลงเป็นช่างรัดกระหม่อมพระราหุล ดังความว่า

“ความพิสดารว่า ในวันหนึ่งเวลาวิกาล พระเถระเป็นอันมากเข้าไปสู่พระเชตวันมหาวิหาร ไปถึงที่เป็นที่อยู่ของพระราหุลเถระแล้วก็ไล่ท่านให้ลุกขึ้น ท่านเมื่อไม่เห็นที่เป็นที่อยู่ในที่อื่น จึงไปนอนที่หน้ามุขพระคันธกุฎีของพระตถาคต ฯ คราวนั้น ท่านผู้มีอายุนั้นบรรลຽพระอรหัตต์แล้วได้เป็นผู้ยังไม่มีพรชยาเลย ฯ

^{๔๗} พระเจ้าปเสนทิโกศล คือ พระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศลที่ครองราชสมบัติอยู่ที่พระนครสาวัตถี. (พระธรรมปิฎก [ป.อ. ปยุตฺโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๐.)

มารชื้ออสูวักดี ดำรงอยู่ในภพนั้นแหละ เห็นท่านผู้มีอายุนั้นนอนที่หน้ามุข พระคันธกุฎีจึงคิดว่า "พระหน่อเนื้อผู้เฒ่าใจของพระสมณโคดมนอนข้างนอก ส่วนพระองค์บรรทมในภายในพระคันธกุฎี เมื่อเราบีบคั้นพระหน่อเนื้อ พระองค์เองก็จักเป็น เหมือนถูกบีบคั้นด้วย มารนั้นนิรมิตเพศเป็นพระยาช่างใหญ่มาเอา งวงรัดกระหม่อมพระเถระแล้วร้องอุณนกระเรียนด้วยเสียงดัง ๆ พระศาสดา บรรทมในพระคันธกุฎี ทรงทราบว่าช่างนั้นเป็นมาร จึงตรัสว่า มาร คนเช่นท่าน นั้นแม้ตั้งแสน ก็ไม่สามารถเพื่อจะให้ความกลัวเกิดแก่บุตรของเราได้ เพราะว่า บุตรของเรามีปกติไม่สะดุ้ง มีค้นหาไปปราศจากแล้ว มีความเพียรใหญ่ มีปัญญา มาก แล้วได้ทรงภยิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ผู้ใดถึงความสำเร็จ มีปกติไม่สะดุ้ง มีค้นหาไปปราศแล้ว
ไม่มีกิเลสเครื่องช่วยวนใจ ได้ตัดลูกศรอันให้ไปสู่ทุกทั้งหลาย
เสียแล้ว กายนี้ ของผู้นั้น ชื่อว่ามีในที่สุด ผู้ใดมีค้นหาไปปราศ
แล้วไม่มีความถ่อมมัน ฉลาดในบทแห่งนิรุติ รู้ที่ประชุมแห่ง
อักษรทั้งหลาย และรู้เบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งอักษร
ทั้งหลาย ผู้นั้นแลมีสิทธิ์ มีในที่สุด เราย่อมเรียกว่าผู้มีปัญญา
มาก เป็นมหาบุรุษ ฯ^{๕๘}

พระราहुลได้รับเอตทัคคะ

จากการศึกษาพบว่า การที่พระราहुลเป็นผู้ว่าง่ายหรือมีความอ่อนน้อมถ่อมตนตาม คุณลักษณะที่ก่อให้เกิดศรัทธาในหมู่พุทธบริษัท กลายเป็นที่โจษขานยอมรับกันในหมู่ภิกษุ สงฆ์ ดังความว่า

“เวลาเย็นวันหนึ่ง หมู่ภิกษุมาประชุมสรรเสริญพระราहुลเถระในโรง
ธรรมสภาว่าพระราहुลเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษามาก เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย เพียงแต่
ภิกษุทั้งหลายบอกคำเดียวเท่านั้น มิได้ขัดขืน ไปนอนอยู่ในวัฏกุฎีของพระผู้มีพระ
ภาค

^{๕๘} พุ. ธ. อ. (ไทย) ๔๓ / ๓๑๖ - ๓๑๘.

พระผู้มีพระภาคเสด็จไปโรงเรียนสาธิต จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ราहुลจะเป็นผู้ใคร่ในการศึกษา เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย เฉพาะในกาลนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงแม้ในอดีตกาลก็เป็นผู้ใฝ่ใจในการศึกษาเหมือนกัน”^{๕๕}

อรรถกถาได้อธิบายลักษณะความเป็นผู้ใคร่ในการศึกษาจนเป็นเหตุให้พระราहुลได้บรรลุพระอรหัตและได้รับเอตทัคคะว่า

“บทว่า ลิกขากามาณ ความว่า ผู้ใคร่ หมายความว่า ผู้รักศึกษาศึกษา ๓ ประการ พระบรมศาสดาทรงแสดงพระราहुลโอรสของพระองค์ว่า ราहुล

ได้ยินว่า พระเถระลูกขึ้นแต่เช้าตรู่ ตั้งแต่วันที่บวช ได้กอบทรายขึ้นเต็มมือ प्रารณนาว่า “อัสจรรยंहนอ เราจะพึงได้โอวาท และพระอนุสาสนีมีประมาณเท่านี้จากพระทศพลและพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ทั้งหลายในวันนี้ เพราะฉะนั้นท่านจึงชื่อว่าเป็น ยอดของเหล่าภิกษุผู้ใคร่ต่อการศึกษา”^{๖๐}

๒.๔ ชีวิตบั้นปลายของพระราहुลเถระ

การปรินิพพานของพระราहुลเถระปรากฏในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี มีคำบรรยายเพียงสั้น ๆ ว่าท่านไปดับขันธนิพพานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังความว่า

“...พระธรรมเสนาบดีแสดงวัตรถวายพระผู้มีพระภาคแล้วไปที่พักกลางวัน เมื่อเพื่อนเหล่าอันเตวาสิกในที่นั้น แสดงวัตรหลีกไปแล้ว ท่านจึงกวาดที่พักกลางวัน ปูแผ่นหนัง ล้างเท้าแล้วนั่งคู้บัลลังก์เข้าผลสมาบัติ ลำดับนั้น เมื่อท่านออกจากผลสมาบัตินั้นตามกำหนดแล้ว เกิดความปริวิตกนี้ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายจักนิพพานก่อนหรือหนอ หรือว่าพระอัครสาวกจักนิพพานก่อน แต่นั้นจึงรู้ว่าพระอัครสาวกนิพพานก่อนแล้ว จึงตรวจดูอายุสังขารของตน ท่านรู้แล้วว่า อายุสังขารของเราจักเป็นไปได้เพียง ๗ วันเท่านั้น จึงคิดว่าเราจะนิพพานที่ไหน

^{๕๕} พุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๕ / ๒๕๘ - ๒๖๔.

^{๖๐} อจ. เอกก. อ. (ไทย) ๓๒ / ๓๕๔.

ลำดับนั้นจึงคิดแล้วคิดอีกว่า พระราหูลนิพพานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระอัญญา
โกณฑัญญเถระนิพพานที่สระจันทน์ เราจะนิพพานที่ไหน...”^{๖๐}

จำเนียร ทรงฤกษ์ กล่าวว่า เหตุผลนี้พอเป็นข้อวินิจฉัยได้ว่า การปรินิพพานของ
พระราหูเถระจะขึ้นไปปรินิพพาน ณ ดาวดึงส์ เรื่องนี้ดูจะไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่าแปลกอะไรนัก
สำหรับผู้เป็นพระอรหันต์ได้สำเร็จอภิญญา ท่านน่าจะกระทำได้เหมาะสมกับเหตุผล^{๖๑}

๒.๕ ชีวิตประวัติของพระราหูเถระที่มีอิทธิพลต่อจิตรกรรมไทย

จิตรกรรมไทยได้แสดงความเลื่อมใสพระพุทธศาสนาได้อย่างหลากหลาย พร้อม
ทั้งมีความลึกซึ้งและความขลังที่ฝังอยู่ในจิตรกรรมนั้นตามกาลเวลา ภาพจิตรกรรมที่เล่าเรื่อง
พุทธประวัติหรือชาดกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าเป็นส่วนมาก

นอกจากนี้ ก็ยังพบว่า มีจิตรกรรมไทยที่มีรูปภาพเกี่ยวข้องกับประวัติของพระ
ราหูเถระโดยตรงในเหตุการณ์สำคัญ ๆ พบว่าเป็นจิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งหมดเท่าที่
มีหลักฐานหลงเหลืออยู่ ดังต่อไปนี้

๑. เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จทอดพระเนตรราหูกุมารและพระนางพิมพาก่อนเสด็จ
ออกมหาภิเนษกรมณ์^{๖๒}

“จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดราชสิทธารามเขตบางกอกใหญ่
กรุงเทพมหานคร ราหูกุมารบรรทมหงายอยู่บนพระแท่น ข้างพระวรกายของพระชนนีซึ่ง
บรรทมลีลาไสยาสน์โดยเบื้องขวา พระหัตถ์ซ้ายอยู่ข้างพระวรกาย พระหัตถ์ขวาอยู่บนพระ

^{๖๐} พระมหาโยชิน ปัดชาสี, “สาวกนิพพาน : การตรวจชำระ ลักษณะภาษา และการประพันธ์”,
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑๘.

^{๖๑} จำเนียร ทรงฤกษ์, *ชีวิตประวัติพุทธสาวก : ประวัติพระอัครริยมหาเถระเมื่อครั้งพุทธกาล เล่ม ๒*,
หน้า ๔๐๕.

^{๖๒} สนธิวรรณ อินทรลิม, *อภิธานศัพท์จิตรกรรมไทยเนื่องในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕๑๖-๕๑๗.

อุทรของพระองค์ พระองค์ทรงเกล้าพระเมათีและประดับพระวรกายด้วยเครื่องทอง ส่วนพระชนกทรงยืนอยู่ที่พระทวารเบื้องพระปฤษฎางค์ของพระชนนี

จิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ราชุลกุมารบรรทมหงายบนพระยี่ภู่ข้างพระอุระของพระมารดาซึ่งบรรทมสีหไสยาสน์โดยเบื้องขวาอยู่บนพระแท่น พระเศียรอยู่ชิดหว่างพระบาทของพระมารดาประดับพระวรกายด้วยเครื่องทอง พระบิดาทรงยืนอยู่บนธรณีพระทวาร ทางซ้ายของพระองค์

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ราชุลกุมารบรรทมหงายอยู่บนพระแท่นภายในปราสาท ไกล่พระทรวงของพระมารดาซึ่งบรรทมสีหไสยาสน์โดยเบื้องซ้าย มีได้มีผ้าทรงหรืออาภรณ์ใด ๆ ประดับพระวรกาย พระบิดาทรงยืนอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระมารดา

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ราชุลกุมารบรรทมคูดพระถันอยู่ข้างพระมารดา ซึ่งบรรทมสีหไสยาสน์โดยเบื้องขวาอยู่บนพระแท่น พระหัตถ์ทั้ง ๒ แตะพระถันของพระมารดา พระวรกายเป็นภาพด้านเฉียงที่มองจากเบื้องพระปฤษฎางค์ ประดับพาดูริศ ทองพระกร และทองพระบาท ส่วนพระชนกทรงยืนอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระมารดา

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ราชุลกุมารบรรทมอยู่บนพระแท่นภายในปราสาท ไกล่พระทรวงของพระมารดาซึ่งบรรทมสีหไสยาสน์โดยเบื้องซ้าย ภาพลบเลือนมาก ส่วนพระบิดาทรงยืนอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระมารดา

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดคงคากาม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ราชุลกุมารบรรทมหงายอยู่บนพระแท่นข้างพระชนนีซึ่งบรรทมสีหไสยาสน์โดยเบื้องขวามีพระเขนยรองรับพระเศียร ประดับพระวรกายด้วยเครื่องทอง ส่วนพระชนกทรงยืนอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระชนนี

จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารน้อยวัดบวรกรกหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ราชุลกุมารบรรทมอยู่บนพระแท่น ในอ้อมพระกรขวาของพระชนนี ซึ่งบรรทมสีหไสยาสน์โดยเบื้องซ้าย มีผ้าคลุมบรรทมคลุมพระวรกายตั้งแต่พระศอจรดพระบาท พระพักตร์ค่อนข้างลบเลือน พระชนกทรงยืนเปิดพระวิสูตรอยู่ที่พระทวาร เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระชนนี

๒. พระพุทธองค์เสด็จไปทรงเยี่ยมราหูลุมุมารและพระนางพิมพา^{๖๔}

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดคูสิดาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ราหูลุมุมารประทับพับเพียบประนมพระหัตถ์ถวายอภิวาทแทบพระบาทของพระบรมศาสดา ซึ่งทรงยืนอยู่ในปราสาท ทรงพระสนับเพลาและเครื่องทอง

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ราหูลุมุมารประทับพับเพียบประคองอัญชลีอยู่ภายในปราสาท ทางซ้ายของพระบรมศาสดา ในระดับที่ต่ำกว่า ทรงพระสนับเพลาและเครื่องทอง เป็นที่น่าสังเกตว่า พระราหูลุมุมารมีพระวรกายใหญ่กว่าพระมารดาซึ่งประทับอยู่ทางขวาของพระพุทธองค์ทั้ง ๆ ที่ยังมีพระชนมายุไม่ถึง ๑๐ พรรษา

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดคณาภิราม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ราหูลุมุมารทรงยืนอยู่บนพระชงฆ์ซ้าย ในอ้อมพระกรซ้ายของพระมารดาซึ่งประทับพับเพียบอยู่หน้าพระแท่นที่พระบรมศาสดาประทับยืนอยู่ ทรงพระสนับเพลาและเครื่องทอง

๓. ราหูลุมุมารถวายบิณฑบาตแด่พระพุทธองค์

จิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ราหูลุมุมารทรงยืนอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระบรมศาสดา พระหัตถ์ทั้ง ๒ ประคองภาชนะบรรจุภัตตาหารเพื่อใส่ลงในบาตรของพระพุทธองค์ ทรงพระสนับเพลาและเครื่องทอง เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระองค์คือ บรรดานางข้าหลวงทั้งหลาย^{๖๕}

๔. ราหูลุมุมารบรรพชาเป็นสามเณร^{๖๖}

จิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร เบื้องพระพักตร์ของพระพุทธองค์ มีภิกษุ ๒ รูปนั่งพนมมือ องค์หนึ่งองค์ใด คงหมายถึงราหูลุมุมารที่บรรพชาเป็นสามเณร ส่วนอีกองค์หนึ่งคือพระสารีบุตร

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๗-๕๑๘.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๘.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๘.

สามเนรราหุลประทับพิบเพียบประครองอัญชลีอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระบรมศาสดาซึ่งประทับปางมารวิชัยอยู่บนบัลลังก์ หันพระปฤษฎางค์ไปทางพระพุทธองค์ และผินพระพักตร์ไปทางพระสารีบุตรซึ่งนั่งพนมมืออยู่ถัดไปจากพระองค์ ทรงรัตกัมพล

๕. พระราหุลเถระตามเสด็จพระบรมศาสดาไปทรงเยี่ยมพระอาการประชวรของพระอัยกา^{๖๓}

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พระราหุลเถระประทับอยู่ข้างพระแท่นบรรทม ทางด้านปลายพระบาท ผินพระพักตร์ไปทางพระอัยกาซึ่งบรรทมลีลาไสยาสน์ โดยเบื้องขวาอยู่บนพระแท่น ทรงรัตกัมพล

๖. พระราหุลเถระปรินิพพาน^{๖๔}

จิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร พระราหุลเถระบรรทมลีลาไสยาสน์โดยเบื้องขวา พระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ใกล้พระจุฬามณีเจดีย์ซึ่งอยู่ทางด้านพระเศียร พระหัตถ์ขวาทำพระปราง มีพระเขนยรองรับพระเศียร ทรงรัตกัมพล เบื้องพระพักตร์ของพระองค์มีเหล่าเทพดา นั่งประครองอัญชลีถวายนมัสการอยู่ด้วย เทพดาองค์ที่ นั่งอยู่หน้าสุดคือพระอินทร์

ตามความในพุทธประวัติกล่าวว่า พระราหุลเถระปรินิพพานบนพระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่พระแท่นที่ปรากฏในภาพมีลักษณะเป็นพระแท่นบรรทมมากกว่าพระแท่นที่ประทับ

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๘ - ๕๑๙.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๙.

๒.๖ สรุปเหตุการณ์ตั้งแต่พระราหูลเถระออกบวชจนบรรลุธรรม^{๖๕}

เหตุการณ์ตั้งแต่พระราหูลเถระออกบวชจนบรรลุธรรม มีเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดในพระสูตร^{๖๖} อันถือได้ว่าเป็นพระสูตรสรุปชีวประวัติการบรรลุธรรมของพระราหูลเถระได้ ดังความว่า

ราหูลกุมารนี้ เมื่อพระชนม์ ๗ พรรษา ทรงจับชายจีวรทูลขอมรดกแก่พระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระสมณะ ขอได้ทรงประทานมรดกแก่ข้าพระองค์เถิด พระผู้มีพระภาคทรงมอบให้แก่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระบวชให้

พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า ชื่อว่าเด็กหนุ่มย่อมพูดถ้อยคำที่ควรและไม่ควร เราจะให้โอวาทแก่ราหูล แล้วตรัสเรียกพระราหูลเถระ มีพระพุทธดำรัสว่า ราหูลชื่อว่าสามเณรไม่ควรกล่าวตริจฉานกถา เธอเมื่อจะกล่าว ควรกล่าวกถาเห็นปานนี้ คือ คำถาม ๑๐ ข้อ การแก้ ๕๕ ข้อ ปัญหา อุเทศ ไวยากรณ์ ปัญหา ๒ ๗๗ ปัญหา ๑๐ อุเทศ ๑๐ ไวยากรณ์ ๑๐ ที่พระพุทธเจ้าทั้งปวงไม่ทรงละแล้ว

^{๖๕} ม. ม. อ. (ไทย) ๒๐ / ๒๗๑ - ๒๗๗.

^{๖๖} ม. ม. อ. (ไทย) ๑๗ / ๒๑๑ - ๒๑๓ ได้กล่าวเหตุเกิดพระสูตร ๔ อย่าง คือ

๑. อุตตัมฆาสะยะ เป็นไปตามพระอัยยาศัยของพระองค์ เช่น อากังเขยยสูตร วัตถสูตร มหาสติปัญญาสูตร มหาสพยตนวิภังคสูตร อริยวังสสูตร ส่วนแห่งสัมมปปธานสูตร ส่วนแห่งอิทธิบาท อินทรีย์ พลละ โภชนกัมและมรรค

๒. ปรัชฆาสะยะ เป็นไปตามอัยยาศัยของผู้อื่น คือพระผู้มีพระภาคทรงเล็งดูอัยยาศัยความพอใจ ความชอบใจ อภินิหารและภาวะที่จะตรัสรู้ได้ของชนเหล่านี้ว่า ธรรมะบ่มวิมุติของราหูลแก่กล้าแล้ว ถ้ากระไร เราตถาคตพึงแนะนำราหูลในอัสวักขยธรรมให้สูงขึ้น เป็นต้น แล้วจึงตรัสด้วยอำนาจอัยยาศัยของผู้อื่น เช่น จุลลราหูโลวาตสูตร มหาราหูโลวาตสูตร รัมมจักกัปปวัตตนสูตร ธาตุวิภังคสูตร เป็นต้น

๓. ปุจฉาสักกะ เป็นไปด้วยอำนาจการถาม คือบริษัท ๔ วรรณะ ๔ นาค ครุฑ คนธรรพ์ อสูร ยักษ์ ท้าวมหาราช เทวดาชั้นดาวดึงส์ เป็นต้น ที่พระพุทธเจ้าตรัส เช่น โภชนกสังขยสูตร เทวดาสังขยสูตร พรหมสังขยสูตร สักกปัญหาสูตร จุลลเวทลสูตร มหาเวทลสูตร สามัญญผลสูตร อาพวกสูตร สุจิโลมสูตร ขรโลมสูตร เป็นต้น

๔. อุตถูปปัตติกะ เป็นไปโดยเหตุที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม เป้าหมายสูงสุดที่พระพุทธสอน ก็คือทรงสอนให้มนุษย์หลุดพ้นจากทุกข์ ตามหลักอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ที่พระองค์ตรัสรู้ในวันวิสาขปุณณมีนั่นเอง แต่พระองค์ก็มีหลักการสอนที่แตกต่างกันไปตามจริตและอัยยาศัยของเวไนยสัตว์เป็นสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสสามเณรปัญหานี้ว่า อะไรชื่อว่า ๑ สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร ฯลฯ อะไรชื่อว่า ๑๐ ผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๐ เรากล่าวว่าเป็น อรหันต์ พระพุทธองค์ทรงดำริต่อไปว่า ชื่อว่าเด็กหนุ่มย่อมกล่าวเท็จด้วยคำน่ารัก ย่อมกล่าวสิ่งที่ไม่เห็นว่า เราได้เห็นแล้ว กล่าวสิ่งที่เห็นว่าเราไม่เห็น เราจะให้ โอวาทแก่ราหุลนั้น แม้แลดูด้วยตา ก็เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย จึงทรงแสดงอุปมาด้วย ภาชนะใส่น้ำ ๔ ก่อนจากนั้นทรงแสดงอุปมาด้วยช้าง ๒ จากนั้นทรงแสดงอุปมา ด้วยแว่นแล้วจึงตรัสพระสูตรนี้ ทรงแสดงการเว้นคันธหาในปัจจัย ๔ การละ ฉันทราคะในกามคุณ ๕ และความที่อุปนิสัยแห่งกัลยาณมิตรเป็นคุณยิ่งใหญ่แล้ว จึงตรัสราหุลสูตร เพื่อทรงแสดงว่าไม่ควรทำฉันทราคะในภพทั้งหลายในที่ที่มา แล้ว ๆ จึงตรัสราหุลสังยุต เพื่อทรงแสดงว่า ไม่ควรทำฉันทราคะอันอาศัยเรือน อาศัยอัศภพว่าเรางาม วรรณะของเราผ่องใส แล้วจึงตรัสสมหาราหุโลวาทสูตร ใน สมหาราหุโลวาทสูตรนั้น ไม่ควรกล่าวว่าร่าหุลสูตรท่านกล่าวไว้แล้วในกาลนี้ เพราะร่าหุลสูตรนั้นท่านกล่าวด้วยโอวาทเนื่อง ๆ ท่านตรัสราหุลสังยุตต์ ตั้งแต่ พระราหุลมีพระชนม์ ๗ พรรษาจนถึงเป็นภิกษุยังไม่มีพรรษา ตรัสสมหาราหุโล วาทสูตรในเมื่อพระราหุลเป็นสามเณรมีพระชนม์ ๑๘ พรรษา ตรัสจลลราหุโล วาทสูตรในเมื่อพระราหุลเป็นภิกษุได้ครั้งพรรษา ตรัสกุมารกปัญหาและ อัมพลัญจิกกราหุโลวาทสูตรนี้ในเมื่อพระราหุลเป็นสามเณรมีพระชนม์ ๗ พรรษา

ในพระสูตรเหล่านั้น ตรัสราหุโลวาทสูตร เพื่อโอวาทเนื่อง ๆ ตรัสราหุลสูตร ในสังยุตตนิคาย เพื่อถือเอาห้องวิปัสสนาของพระเถระ ตรัสสมหาราหุโลวาทสูตร เพื่อกำจัดฉันทราคะที่อาศัยเรือน ตรัสจลลราหุโลวาทสูตรเพื่อยึดเอาพระอรหัต ในเวลาที่ธรรมเจริญด้วยวิมุตติ ๑๕ ของพระเถระแก่กล้าแล้ว พระองค์ตรัส สามเณรปัญหาเพื่อละถ้อยคำอันไม่ควรตรัสในอัมพลัญจิกกราหุโลวาทสูตรนี้ เพื่อมิให้ทำสัมปชานมุสาวาท คือการพูดเท็จทั้ง ๆ ที่รู้อยู่

จากการศึกษาชีวประวัติพระราหุลเถระได้พบว่า เหตุการณ์เมื่อประสูติ บวชเป็น สามเณรจนเข้านิพพานดับสังขาร กระจัดกระจายไปในที่ต่าง ๆ ส่วนบทบาทที่มีต่อสังคม เช่น เรื่องการเผยแผ่ การสั่งสอน ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก จะมีก็เฉพาะปฏิปทาที่เป็นแบบอย่าง ในการปฏิบัติเท่านั้นเอง

บทที่ ๓

หลักธรรมที่เอื้อต่อการบรรลุธรรมของพระราहुลเถระ

การบรรลุธรรมของพระราहुลเกิดขึ้นได้ เพราะอาศัยเหตุปัจจัยหลายประการ ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดต่อไปนี้

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงการศึกษาและปัจจัยที่ส่งเสริมการศึกษา ในพระพุทธศาสนาว่า

“พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษาที่นำเอาการศึกษาเข้ามาเป็นสาระสำคัญ เป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิต และทำให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นการศึกษา”^๑ และว่า “พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญทั้งแก่ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ในการฝึกคนก่อนที่จะเข้าสู่มรรคกล่าวคือในฐานะที่จะมีสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นองค์แรกของมรรคมีปัจจัย ๒ ประการที่จะช่วยให้คนมีสัมมาทิฏฐิ คือ

๑. ปรโตโมหะ หมายถึงเสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียน หาความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่า ชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๒๕), หน้า ๕๔.

๒. โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดถุวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ ทำในใจโดยแยกกาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตาม ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย^๒

สนิท ศรีสำแดง ได้มองในแง่ของเป้าหมายทางการศึกษาเชิงพุทธว่า

“พระพุทธศาสนามีความสมบูรณ์ทุกเป้าหมาย ทั้งระดับโลกียะ และ โลกุตระ กล่าวโดยสรุปแล้วประกอบด้วยเป้าหมายในการดำรงชีวิต การพัฒนา บุคลิกภาพ การพัฒนาสติปัญญา การพัฒนาร่างกาย การพัฒนาศีลธรรม การพัฒนาความรู้ศึกษาซึ่งในศิลปะ การพัฒนาวิญญาณ และการพัฒนา การเมืองการปกครอง”

ส่วนวัตถุประสงค์สูงสุดในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็ฝ่ายคันถธุระหรือ วิปัสสนาธุระ ก็เพื่อให้ผู้ศึกษาปฏิบัติเข้าสู่พระนิพพานอันเป็นภาวะสูงสุด ประเด็นนี้ชี้ให้เห็น ว่า ผู้เข้ามาสู่พระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ

^๒ หัวข้อธรรม ๒ อย่างนี้ แปลอย่างปัจจุบันว่า “องค์ประกอบของการศึกษา” หรือ “บุพภาคของการศึกษา” โดยเฉพาะข้อที่ ๑ ในที่นี้ใช้คำกว้าง ๆ แต่ธรรมที่ต้องการเน้นก็คือกัลยาณมิตตตา ส่วนปัจจัยให้เกิด สัมมาทิฐิก็มี ๒ อย่าง คือ ปรัตโฆสะ และ โยนิโสมนสิการ ถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้การบรรลุมรรคของพระ ราชูลสำเร็จ ตามหลักฐานที่ผู้วิจัยพบในพระไตรปิฎก. (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สี่ตะวัน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.)

^๓ ดูรายละเอียดในสนิท ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนากับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : นิลนารการ พิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๑๐.

๑. ผู้มีภารกิจที่ยังต้องศึกษา เรียกว่า พระเสขะ คือ พระอริยบุคคล ๗^๔ เบื้องต้น (ยกเว้นพระอริยบุคคลผู้บรรลุป็นพระอรหันต์)

๒. ผู้สำเร็จการศึกษาแล้ว เรียกว่า พระอเสขะ คือ ผู้บรรลุดุรหัตผลแล้ว

การบรรลุดุรกรรมในพระพุทธศาสนามี ๔ ชั้น จัดเป็น ๔ คู่ คือ มรรค ๔ ผล ๔ ดังนี้^๕

๑. การบรรลุดุรกรรมระดับที่ ๑ เรียกว่า พระโสดาบัน หมายถึง ผู้เข้าถึงกระแสมรรค หรือผู้เดินตามทางถูกต้องอย่างแท้จริง คือปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริง การบรรลุดุรกรรมระดับนี้ผู้ได้บรรลุทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา สามารถละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส การบรรลุขั้นนี้ ระดับมรรคเรียกว่า โสดาปัตติมรรค ขึ้นผลเรียกว่า โสดาปัตติผล พระอริยบุคคลผู้บรรลุมีชื่อว่า พระโสดาบัน

๒. การบรรลุดุรกรรมระดับที่ ๒ เรียกว่า พระสกทาคามี หมายถึง ผู้กลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียว ก็สามารถกำจัดทุกข์ให้สิ้นไปได้ ผู้ได้บรรลุดุรกรรมระดับนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิและปัญญา นอกจากนี้สามารถทำสังโยชน์ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ให้หมดสิ้นไป และยังทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง การบรรลุดุรกรรมระดับนี้ เป็นขั้นมรรคเรียกว่า สกทาคามีมรรค ขึ้นผลเรียกว่า สกทาคามีผล พระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุมีชื่อว่า พระสกทาคามี

๓. การบรรลุดุรกรรมระดับที่ ๓ เรียกว่า พระอนาคามี หมายถึง ผู้จะปรินิพพานในที่สุคติเกิดขึ้น ไม่เวียนกลับมาอีก ผู้ได้บรรลุดุรกรรมระดับนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา นอกจากละสังโยชน์ได้ ๓ อย่างดังกล่าว ยังสามารถละกามราคะและ

^๔ อริยบุคคล หมายถึง บุคคลผู้เป็นอริยะ, ท่านผู้บรรลุดุรกรรมพิเศษมีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น มี ๔ คือ ๑.พระโสดาบัน ๒.พระสกทาคามี (หรือสกิทาคามี) ๓.พระอนาคามี ๔.พระอรหันต์ แบ่งพิสดารเป็น ๘ คือ พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล คู่ ๑ พระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผล คู่ ๑ พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผล คู่ ๑ พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผลคู่ ๑. (พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘๖ - ๓๘๗.)

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘๒.

ปฏิมะ การบรรลุลหรรณะระดับนี้ขึ้นมรรคเรียกว่า อนาคามีมรรค ขึ้นผลเรียกว่า อนาคามีผล พระอรินบุคคลผู้ได้บรรลุมีชื่อว่า พระอนาคามี

๔. การบรรลุลหรรณะระดับที่ ๔ เรียกว่า พระอรหันต์ เป็นระดับสุดท้าย ผู้ได้บรรลุหรรณะระดับนี้ เป็นผู้หมดสิ้นอาสวะกิเลส สามารถทำให้บริบูรณ์ในสิกขา ๓ คือ สิล สมาธิ ปัญญา สามารถละกิเลสได้อีก ๕ อย่าง คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา การบรรลุลหรรณะระดับนี้ขึ้นมรรค เรียกว่า อรหันต์มรรค ขึ้นผลเรียกว่า อรหันต์ผล พระอรินบุคคลผู้ได้บรรลุมีชื่อว่าพระอรหันต์

ในการศึกษาเพื่อบรรลุลหรรณะจำต้องอาศัยสิกขา^๖ ๓ หรือ ไตรสิกขา ซึ่งหมายถึงข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาคือฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ไตรสิกขา ได้แก่

๑. อธิสิลสิกขา สิกขาคือสิลอันยิ่ง เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง

๒. อธิจิตตสิกขา สิกขาคือจิตอันยิ่ง เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง

๓. อธิปัญญาสิกขา สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง^๗

^๖ การศึกษาในภาษาบาลีใช้คำว่า “สิกขา” แปลว่า ทำให้แจ้ง หมายถึง การทำกิเลสสิ่งชั่วร้ายให้หายไป แต่เมื่อพิจารณาตามรูปศัพท์แยกออกพิจารณาได้ ๒ ความหมาย คือ

๑. สิกขา หมายถึง เครื่องมือให้มองเห็นตนเอง (สย เตน อิกุขตติ สิกขา) คือการเข้าใจคุณภาพของตัวเอง รู้ว่าตัวเองมีพลัง มีศักยภาพแค่ไหนเพียงไร

๒. สิกขา หมายถึง เครื่องมือทำให้มองเห็นความจริง (สจจ เตน อิกุขตติ สิกขา) คือมีความเข้าใจในสภาพของตนและสิ่งต่าง ๆ อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน หรือการมองเห็นความจริงตามเป็นจริง

อ้างอิง สมศักดิ์ บุญปู้, เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการศึกษาในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๒. (เอกสารอัดสำเนา)

^๗ พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตโต], พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สี่ตะวัน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๕.

๓.๑ การปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน

การศึกษาปฏิบัติเพื่อให้เกิดศีล สมาธิ ปัญญาให้บริบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงวางหลักปฏิบัติไว้ เรียกว่า ภาวนา หมายถึง การกระทำให้เกิดขึ้น หรือการฝึกอบรมจิต ภาวนามี ๒ อย่าง^๔ ได้แก่

๑. สมถภาวนา การเจริญสมถะ หมายถึง หลักสำหรับฝึกจิตให้สงบ

๒. วิปัสสนาภาวนา การเจริญวิปัสสนา หมายถึง หลักสำหรับฝึกจิตให้แจ่มแจ้ง

หลักปฏิบัติ ๒ ประการนี้ แม้จะมีวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่ก็อรรถส่งเสริมกัน คือสมถภาวนาเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้เกิดวิปัสสนาภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ก็ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดสมถภาวนาเช่นเดียวกัน สมถภาวนาเป็นพื้นฐานแห่งวิปัสสนาภาวนา ภาวนาทั้ง ๒ นี้ สนับสนุนกัน ดังพุทธพจน์ว่า

ฌานย่อมไม่เกิดแก่ผู้ไม่มีปัญญา ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน

ฌานและปัญญามีอยู่ในบุคคลใด เขาย่อมอยู่ใกล้นิพพาน^๕

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ปฏิบัติสมาธิเพื่อให้เกิดการรู้แจ้ง ดังพุทธพจน์ว่า “เธอทั้งหลายจงเจริญสมาธิ ผู้มีจิตเป็นสมาธิย่อมจะเข้าใจชัดตามความเป็นจริง”^๖ อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติจริง ผู้ปฏิบัติสมถะอาจทำแต่สมถะอย่างเดียว หรือทำวิปัสสนาอย่างเดียว หรือปฏิบัติควบคู่ทั้งสองอย่าง

เหตุที่สมถภาวนากับวิปัสสนาภาวนาเกื้อกูลส่งเสริมกัน เป็นหลักปฏิบัติที่ต้องบำเพ็ญเพื่อความรู้อย่างแจ้ง พระพุทธเจ้าจึงให้หมั่นเจริญภาวนาทั้ง ๒ นี้เนื่อง ๆ ดังพุทธพจน์ว่า ... เธอทั้งหลายจงเจริญธรรม ๒ คือ สมถะและวิปัสสนา ให้ยิ่งขึ้นไป...ธรรมทั้ง ๒ คือ สมถะและวิปัสสนานี้ เธอเจริญให้ยิ่งขึ้นไปแล้ว จักเป็นไปเพื่อรู้แจ้งธรรมธาตุเป็นอนันต^๗

^๔ อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๑๓๓/๕๐.

^๕ พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓๒/๑๔๕.

^๖ ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๓๑/๓๖๑.

^๗ พระไตรปิฎกแสดงวิธีปฏิบัติธรรมไว้ ๔ อย่าง คือ ๑.วิธีเจริญสมถะนำวิปัสสนา ๒.วิธีเจริญวิปัสสนานำสมถะ ๓. วิธีเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป ๔. วิธีที่ผู้ปฏิบัติยึดเอาผลที่ประสบในระหว่างปฏิบัติขึ้นว่าเป็นมรรคผลนิพพาน. (อ. จตุกถ. (ไทย) ๒๑/๑๓๐/๑๓๕). ให้ดูรายละเอียดใน พระราชนิพนธ์, พุทธธรรม ฉบับขยายความ. หน้า ๓๓๐.

แม้ว่าองค์ธรรมที่สนับสนุนให้เกิดการบรรลุอรหัตผล จะมีหลายอย่างก็ตาม แต่ก็ไม่พ้นไปจากการควบคุมสติหรือมหาสติปัญญา^{๑๒} ซึ่งผู้วิจยจะได้ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับหลักธรรมและวิธีการศึกษาเพื่อบรรลุธรรมของพระราहुล

เมื่อจะกล่าวถึงปัจจัยที่เอื้อต่อการบรรลุธรรมของพระราहुล จึงมีสุภายิตแสดงคุณสมบัติ ๒ ประการ ในราहुลเถรคาถาที่ทำให้คนได้รู้จักพระราहुลว่า พระราहुลเถระเป็นผู้เจริญ เพราะสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ ๒ ประการสนับสนุนอยู่ตลอด คือ ชาติสมบัติ เพราะเป็นโอรสของพระพุทธเจ้าและปฏิบัติสมบัติ เพราะเป็นผู้มีปัญญาเห็นธรรมทั้งหลาย^{๑๓}

พระราहुลเถระได้รับการยกย่องด้วยคุณสมบัติดังกล่าว เพราะอาศัยบุญนิमितแห่งมรรคที่เป็นธรรมที่เป็นเครื่องหมายบ่งบอกล่วงหน้า ที่มีครบในพระราहुลเถระก่อนที่จะได้ศึกษาวิจยอย่างละเอียดต่อไป

บุญนิमितแห่งมรรค ๗^{๑๔} จึงเป็นจุดแสงอรุณเป็นบุญนิमितของการที่ดวงอาทิตย์จะอุทัย แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดี รุ่งอรุณของการศึกษา มี ๗ ประการ คือ^{๑๕}

๑. กัลยาณมิตรตตา ความมีกัลยาณมิตรคือมิตรดี คบหาคนที่เป็นแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี

๒. สีสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยศีล ตั้งตนอยู่ในวินัยและมีความประพฤติทั่วไปดีงาม

๓. ฉันทสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยฉันทะก่อน มีความใฝ่ใจอยากจะทำกิจการหน้าที่และสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องให้ดีงาม ใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน วิสุทธิมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒-๓๖.

^{๑๓} จุ. เถร. (ไทย) ๒๖/๒๕๕-๒๕๘ / ๓๘๓-๓๘๘.

^{๑๔} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๓๐/-๖/๓๖.

เมื่อใดธรรมที่เป็นบุญนิमित ๗ ประการนี้ แม้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดมีในบุคคลแล้ว เมื่อนั้นย่อมเป็นอันหวังได้ว่า เขาจักเจริญ พัฒนา ทำให้มากซึ่งมรรคมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ คือจักดำเนินก้าวไปในมัจฉิมาปฏิบัติ

^{๑๕} พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๒๘๐-๒๘๑.

๔. อัตตสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยตนที่ฝึกดีแล้วอย่างสมบูรณ์ ทั้งด้านกาย ศีล จิต และปัญญา

๕. ทิฏฐิสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยทิฐิแล้วตั้งอยู่ในหลักความคิด ความเชื่อถือ ที่ถูกต้องดีงาม มีเหตุผล เช่น ถือหลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

๖. อัปปรมาทสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท

๗. โยนิโสมนสิการสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ มีความฉลาด คิดแยกคายให้เห็นความจริงและหาประโยชน์ได้

ดังนั้น ผู้วิจยจะ ได้ศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนการบรรลุธรรมของพระราहुลเถระ อันมีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกตามลำดับ

ปัจจัยภายใน

ปัจจัย หมายถึง เหตุให้ผลเป็นไป เหตุเครื่องหนุนให้เกิด^{๑๖} จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ทำให้พระราहुลเถระได้บรรลุธรรมเกิดจากปัจจัย ดังนี้

๑. การบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติ การได้พบพระปฐมุตตรพุทธเจ้าในอดีตชาติ เป็นปัจจัยสำคัญให้พระราहुลเถระได้เกิดเป็นพุทธบุตรทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างสมบูรณ์

๒. การทำบุญสำคัญหรือการทำความดีในอดีต อันเป็นเหตุให้ได้รับผลตามที่ปรารถนาคือความเป็นพระพุทธรสาก คือได้ทำบุญสำคัญกับพระอริยบุคคล คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ ด้วยมหากุศลจิต^{๑๗} อันเป็นความคิดในการทำความดีซึ่ง

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

^{๑๗} มหากุศลจิตมีลักษณะ ๘ ประการ คือ ๑.คิดทำความดีเองโดยปัญญาไตร่ตรองพร้อมกับความยินดี ๒.คิดทำความดีเพราะถูกกระตุ้นโดยมีปัญญาไตร่ตรองพร้อมกับความยินดี ๓.คิดทำความดีเองโดยไม่มีปัญญาไตร่ตรอง แต่มีความยินดี ๔.คิดทำความดีเพราะถูกกระตุ้นโดยไม่มีปัญญาไตร่ตรอง แต่มีความยินดี ๕.คิดทำความดีเองโดยมีปัญญาไตร่ตรองและรู้สึกเฉยๆ ๖.คิดทำความดีเพราะถูกกระตุ้นโดยมีปัญญาไตร่ตรอง และรู้สึกเฉยๆ ๗.คิดทำความดีเองโดยไม่มีปัญญาไตร่ตรองและรู้สึกเฉยๆ ๘.คิดทำความดีเพราะถูกกระตุ้นโดยไม่มีปัญญาไตร่ตรองและรู้สึกเฉยๆ.

พระมหาสังเวช ฆมมเนตฺติโก, ภิภุณฺเฑกับการบรรลุอรหัตผล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ประดิพัทธ์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๒-๒๓. อ้างใน ปรมัตถธรรม ๔ (จิต เจตสิก รูป นิพพาน). (มูลนิธิธรรมาภิมหาธาตุ วิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียงจางเจริญ, ๒๕๑๒), หน้า ๖๑.

จะให้ผลยิ่งใหญ่ พระราหุลเถระได้บำเพ็ญบารมีไว้ในอดีตชาติแตกต่างกันไปตามเหตุและปัจจัยที่สนับสนุน

๓. การตั้งความปรารถนาในอดีตชาติ เกิดจากการตั้งความปรารถนาจากสิ่งแวดล้อมที่ได้พบเห็น

ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการบรรลุธรรมของพระราหุลเถระ อาศัยสภาวะแวดล้อมหลายอย่างดังที่พระพุทธเจ้าตรัสย้ำสอนพระราหุล อันเป็นพื้นฐานการศึกษาเพื่อให้มีสติไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท ดังความว่า

พระราหุลเถระยังไม่ได้บรรลุอริยมุตราบใด พระผู้มีพระภาคก็ทรงโอวาทพระเถระนั้น ตรานั้น ตั้งแต่กาลที่ท่านยังเป็นหนุ่ม ด้วยพระดำริว่ากุมารนี้ สมบูรณ์ด้วยชาติเป็นต้น กุมารนั้นอย่าได้ถือตัวหรือหยิ่งเพราะอาศัยชาติ โคตรตระกูล และผิวพรรณเป็นต้น แล้วจึงได้ตรัสพระสูตรนี้บ่อยๆ^{๑๘}

ดังนั้น ปัจจัยภายนอกก็ต้องเอื้ออาศัยปัจจัยภายในที่สั่งสมมาก่อนที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ^{๑๙} อันเป็นทางเกิดแห่งแนวความคิดที่ถูกต้องหรือต้นทางของปัญญาและความดีงามทั้งปวงหรือที่เป็นบุพภาคแห่งการศึกษาทั้งสองประการดังกล่าวนั่นเอง

จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของพระราหุลเถระได้อิงอาศัยหลักธรรมและสภาวะแวดล้อมหลายอย่าง ทำให้เกิดวิสุทธิ ๕ ตามลำดับ^{๒๐} คือ เบื้องต้นแห่งการปฏิบัติต้องมีศีลวิสุทธิ และจิตตวิสุทธิ เพราะวิสุทธิทั้งสองประการนี้เป็นรากฐานแห่งวิปัสสนา ต่อแต่นั้น จึงดำเนินการปฏิบัติให้เกิดวิสุทธิ ๔ ข้อต่อไปตามลำดับ

^{๑๘} จุ. ส. อ. (ไทย) ๔๗/๒๕๖.

^{๑๙} หัวข้อธรรม ๒ อย่างนี้ แปลอย่างปัจจุบันว่า “องค์ประกอบของการศึกษา” หรือ “บุพภาคของการศึกษา” โดยเฉพาะข้อที่ ๑ ในที่นี้ใช้คำกว้าง ๆ แต่ธรรมที่ต้องการเน้นก็คือกัลยาณมิตตตา ส่วนปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิก็มี ๒ อย่าง คือ ปรีโถโมสสะ และ โยนิโสมนสิการ ถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้การบรรลุธรรมของพระราหุลสำเร็จ ตามหลักฐานที่พบในพระไตรปิฎก.(พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สี่ดาว, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕.)

^{๒๐} ดูรายละเอียดในภาคผนวก หน้า xxxx.

๓.๒ หลักการปฏิบัติของพระราहुเถระ

- ชุติงค์ ๑๓

ชุติงค์ หมายถึง องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส ชื่อข้อปฏิบัติประเภทวัตร ที่ผู้สมาธิจะพึงสมาทานประพฤติดี เป็นอุบายขัดเกลากิเลส ส่งเสริมความมักน้อยสัน โดยเป็นต้นมี ๑๓ ข้อ จัดเป็น ๔ หมวด^{๒๐}

มีบรรยายในอรรถกถาราहुสูตรที่พระผู้มีพระภาคตรัสสอนพระราहुเถระว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว พระราहुเถระลทราบที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า อย่าได้กระทำความอยากในจิวร จึงได้สมาทานชุติงค์ ๒ ข้อที่เกี่ยวกับจิวร คือ ปิงสุกุกังคชุติงค์ ๑ เตจิวริกังคชุติงค์ ๑^{๒๑}

พระราहुเถระทราบที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า อย่าได้กระทำความอยากในบิณฑบาต จึงได้สมาทานชุติงค์ ๕ ข้อที่เกี่ยวกับบิณฑบาตคือ ปินชปาติงคชุติงค์ สปัตทานจาริกังคชุติงค์ เอกาสนิกังคชุติงค์ ปัตตปิณฑกิกังคชุติงค์ และขลุปัจฉาภัตติงคชุติงค์^{๒๒}

พระราहुเถระทราบที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เธออย่าได้กระทำความอยากในเสนาสนะ จึงได้สมาทานชุติงค์ ๖ ข้อที่เกี่ยวข้องด้วยเสนาสนะคือ อารัญญิกังค

^{๒๐} หมวดที่ ๑ จีวรปฏิบัติสังยุตต์ เกี่ยวกับจิวร มีปิงสุกุกังคชุติงค์ ๑ ใช้แต่ผ้าบังสุกุล เตจิวริกังคชุติงค์ ๑ ใช้ผ้าเพียงสามผืน

หมวดที่ ๒ ปินชปาติงคชุติงค์ เกี่ยวกับบิณฑบาตเป็นประจำ สปัตทานจาริกังคชุติงค์ บิณฑบาตตามลำดับบ้าน เอกาสนิกังคชุติงค์ นั่งมือเดียว ปัตตปิณฑกิกังคชุติงค์ นั่งเฉพาะในบาตร และขลุปัจฉาภัตติงคชุติงค์ ลงมือฉันแล้วไม่ยอมรับเพิ่มเติม

หมวดที่ ๓ เสนาสนปฏิบัติสังยุตต์ เกี่ยวกับเสนาสนะมี ๔ คือ อารัญญิกังคชุติงค์ ถืออยู่ป่าเป็นวัตร อัปโกกาลิกังคชุติงค์ ถืออยู่กลางแจ้งเป็นวัตร รุกขมูลิกังคชุติงค์ ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร ขถาสันถติกังคชุติงค์ ถืออยู่ในที่แล้วแต่เขาจัดให้

หมวดที่ ๔ วิริยปฏิบัติสังยุตต์ เกี่ยวกับความเพียร คือ โสสานิกังคชุติงค์ ถืออยู่ป่าเช้าเป็นวัตร และเนสัชชิกังคชุติงค์ ถือนั่งอย่างเดียวไม่นอนเป็นวัตร

(พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตโต], พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๔)

^{๒๑} พุ. ส. อ. (ไทย) ๔๗ / ๓๐๐ - ๓๐๑.

^{๒๒} พุ. ส. อ. (ไทย) ๔๗ / ๓๐๑.

ชูดงค์ อัปโภคาสังกชูดงค์ รุกขมุถิกังชูดงค์ ยถาสันถติกังชูดงค์ โสสานิกังชูดงค์ และเนตฺตชชิกังชูดงค์^{๒๔}

จากการปฏิบัติชูดงค์ของพระราหุลเถระ ได้พบความในตอนที่หนึ่งของอรรถกถาที่ระบุว่า พระราหุลเถระไม่เคยเหยียดหลังบนเตียงนอนเป็นเวลา ๑๒ ปี^{๒๕}

- สันโดย ๓

สันโดย หมายถึง ความยินดี ความพอใจ ยินดีด้วยปัจจัย ๔ คือ ฝ้านุ่งห่ม อาหาร ที่นอนที่นั้ง และยา ตามมีตามได้ ยินดีของของตน การมีความสุขความพอใจด้วยเครื่องเลี้ยงชีพที่หามาได้ด้วยความสามารถอันชอบธรรมของตน ไม่โลภ ไม่ริษยาใคร มี ๓ ประการ คือ

๑. ยถาลกสัน โดย ยินดีตามที่ได้ คือ ได้สิ่งใดด้วยความเพียรของตน ก็พอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่เคียดรื้อนเพราะของที่ไม่ได้ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น ไม่ริษยาเขา

๒. ยถาผลสัน โดย ยินดีตามกำลัง คือพอใจเพียงแค่ว่าพอแก่กำลังร่างกายสุขภาพ และขอบเขตการใช้สอยของตน ของที่เกินกำลังก็ไม่หวงแหนเสียดาย ไม่เก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน

๓. ยถาสารูปสัน โดย ยินดีตามสมควร คือ พอใจตามที่สมควรแก่ภาวะฐานะ แนวทางชีวิต และจุดมุ่งหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุพอใจแต่ของอันเหมาะสมกับสมณภาวะ หรือได้ของใช้ที่ไม่เหมาะกับตน แต่จะมีประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็นำไปมอบให้แก่เขา เป็นต้น

สันโดย ๓ นี้ เป็นไปปัจจัย ๔ แต่ละอย่าง จึงรวมเรียกว่า สันโดย ๑๒^{๒๖}

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราหุลเถระไม่ให้ทำความต้องการในกิลานปัจจัย จนเป็นเหตุให้ท่านถือสันโดย ๓ ดังกล่าว ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะให้พระราหุลเถระสมาทานอาชีวนาปริสสุทธีศีล ดังความว่า

^{๒๔} บุ. สุ. อ. (ไทย) ๔๗ / ๓๐๑.

^{๒๕} ที.มหา.อ. (ไทย) ๑๔/๒๐๑.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๓๒๔.

พระราหูลเถระทราบว่ามีพระภาคตรีศกะเราว่า อย่าได้ทำความอยากใน คิลานปัจฉัย จึงเป็นผู้สันโดษแล้วด้วยความสันโดษ ๓ ในปัจฉัยทั้งปวงคือ ยถาลาภสันโดษ ยถาพลสันโดษ ยถาสารูปสันโดษ เป็นผู้มีปกติรับคำสอนด้วยความเคารพเหมือนกุลบุตรที่ว่าง่าย

พระผู้มีพระภาคครั้งทรงให้พระราหูลเถระสมาทาน ด้วยอาชีวะปาริสุทธิศีลแล้ว บัดนี้ เมื่อจะให้ท่านสมาทานในศีลที่เหลือ และในสมณะและวิปัสสนาทั้งหลาย^{๒๗}

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเตือนสติพระราหูลเถระให้ใช้สอยปัจฉัย ๔^{๒๘} อย่างมีสติ ดังความในอรรถกถารามาสุตตราว่า

ปัจฉัยทั้ง ๔ อย่างเหล่านั้น เป็นเครื่องก่อคุณแก่บุคคลทั้งหลาย ผู้ทรมนทรมายอยู่เป็นนิจ ก็เพื่อประโยชน์แก่การปกปิดอวัยวะที่ทำความละอายให้กำเริบเป็นต้นนั่นเอง ย่อมเป็นเครื่องค้ำจุนซึ่งร่างกายอันทรพลยั้งนัก ประคองเสาะเป็นเครื่องค้ำเรือนเก่าจะนั้น ก็อย่าให้ความอยากเกิดขึ้น เมื่อไม่ให้เกิดขึ้นอยู่ได้แก่เมื่อไม่ให้บังเกิดขึ้นอยู่ ก็จงอยู่ (ด้วยการไม่ให้ตัณหาบังเกิดขึ้นนั้น)^{๒๙}

รู้ประมาณในภัตตาหาร

ในโอวาทปาติโมกข์อันเป็นหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา หรือคำสอนอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ได้แก่พระพุทธพจน์ ๓ คาถากึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในวันมาฆบูชา มีบทหนึ่งว่า “...การไม่กล่าวร้าย ๑ การไม่ทำร้าย ๑ การสำรวมในปาฏิโมกข์ ๑ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร ๑ ที่นั่งที่นอนอันสงบ ๑ ความเพียรในอธิจิต ๑ นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๓๐}

^{๒๗} พุ. ส. อ. (ไทย) ๔๗ / ๓๐๑.

^{๒๘} ปัจฉัยเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต มี ๔ อย่าง คือ จีวร (ผ้านุ่งห่ม) บิณฑบาต (อาหาร) เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) คิลานเภสัช (ยาบำบัดโรค). (พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๒.)

^{๒๙} พุ. ส. อ. (ไทย) ๔๗ / ๓๐๐.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า

พระพุทธเจ้าตรัสเตือนสติพระราหุลเถระให้รู้จักประมาณ ทั้งในการรับและกำลังของตน แล้วรับประเคน ดังความว่า

เราจงรู้จักประมาณ ในการรับและประมาณในการบริโภค ในประมาณทั้งสองอย่างนั้น ผู้รู้จักประมาณในการรับ เมื่อไทยธรรมมีน้อย ทั้งเมื่อทายกต้องการจะให้น้อย ก็จงรับแต่น้อยเท่านั้น เมื่อไทยธรรมมีน้อย แต่ทายกแม้จะต้องการให้มาก ก็ควรรับแต่น้อยเหมือนกัน แต่เมื่อไทยธรรมมีมาก ทายกต้องการจะให้น้อย ก็ควรรับน้อยเหมือนกัน ก็เมื่อไทยธรรมมีมาก ทั้งทายกก็ต้องการจะให้มาก ก็ควรจะรู้จักกำลังของตนแล้วรับ

ภิกษุผู้รู้ประมาณในการบริโภค พิจารณาโดยแยกคายแล้ว ฟังฉันโภชนะ ประคบบุคคลบริโภคเนื่อบุตร และประคบบุคคลใช้น้ำมันหยอดเพลานั้น ^{๓๑}

๓.๓ พระราหุลเถระได้กัลยาณมิตร

คบกัลยาณมิตรและไม่ดูหมิ่นบัลฑิต

- ความมีกัลยาณมิตร เป็นที่อาศัยได้ก่อให้เกิดอานิสงส์มากมายหลายประการ ตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ คือ

บุคคลอาศัยพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นกัลยาณมิตร ผู้มีทุกข์ จึงพ้นทุกข์ ได้ ดังความว่า
 อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากชาติ
 ผู้มีชราเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากมรณะ
 ผู้มีโสกะ ปรีทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส (ความคับแค้นใจ ความสิ้นหวัง)
 เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากโสกะ ปรีทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ^{๓๒}

ความมีกัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ ดังความว่า

^{๓๑} บ. สุ. อ. (ไทย) ๔๗ / ๒๕๕.

^{๓๒} ส.ม.อ. (ไทย) ๑๕/๕-๑๑.

อานนท์ ความมีกัลยาณมิตร^{๓๓} มีกัลยาณสหาย ชอบคบหากัลยาณชนนี้ เท่ากับ เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่าผู้ที่มีกัลยาณมิตร... พึงหวังสิ่งนี้ได้คือเขาจัก ยังอริยอัฏฐังคิกมรรคให้เกิดมี เขาจักกระทำอริยอัฏฐังคิกมรรคได้มาก^{๓๔}

ความมีกัลยาณมิตรเป็นบุญนิमित คือเครื่องหมายที่บอกให้รู้ล่วงหน้าถึงการเกิดของ อริยอัฏฐังคิกมรรคและโพชฌงค์ ๗ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้) ดังความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุญนิमित ฉะนั้น ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุญนิमितแห่งการเกิดขึ้นของอริย อัฏฐังคิกมรรคแก่ภิกษุ ฉะนั้น ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้คือจักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอริยอัฏฐังคิกมรรค^{๓๕}

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงเงินแสงทองเป็นบุญนิमित มาก่อนฉะนั้น ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุญนิमितแห่งการเกิดขึ้นของ โพชฌงค์ ๗^{๓๖}

ความมีกัลยาณมิตร มีคุณและประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่หลายประการ ดังความว่า

เราไม่เคืองเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นหรือให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป เหมือนความมีกัลยาณมิตรเลย เมื่อบุคคลมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่ เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป^{๓๗}

^{๓๓} กัลยาณมิตรมิได้หมายแก่เพื่อนสามัญ แต่หมายถึงใครก็ตามซึ่งอาจเป็นพระศาสดา ครู อาจารย์ มิตร ตลอดจนหนังสือและสื่อมวลชนต่าง ๆ ที่ช่วยแนะนำให้ความรู้ให้ความคิดซึ่งช่องทางความประพฤติปฏิบัติ เป็นต้น

^{๓๔} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๕-๕.

^{๓๕} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๒๕.

^{๓๖} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๔๑๑.

^{๓๗} อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๗๒.

เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่^{๓๘} ...
ที่เป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งสัทธรรม เหมือนความ
มีกัลยาณมิตรเลย^{๓๙}

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้ายังสรรเสริญบุคคลที่มีกัลยาณมิตร ที่เป็นองค์ประกอบ
ภายนอกที่ยิ่งใหญ่ ดังความว่า

...เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบอื่นแม้สักข้อหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่
เหมือนความมีกัลยาณมิตรเลย^{๔๐}

ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร... พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ

๑. จักเป็นผู้มีศีล ตำรวมระวางในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจาระและโคจร
๑๗๑

๒. จักเป็นผู้มีโอกาสได้ยินได้ฟัง ได้ร่วมสนทนาอย่างสะดวกสบาย ตามความ
ปรารถนาในเรื่องต่าง ๆ ที่ขัดเกลาอุปนิสัย ชำระจิตใจให้ปลอดโปร่งคือ เรื่อง
ความมักน้อย ๑๗๑ เรื่องการบำเพ็ญเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา
เรื่องวิมุตติ เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ

๓. จักเป็นผู้ตั้งหน้าทำความเพียร เพื่อกำจัดอกุศลธรรม และเพื่อบำเพ็ญกุศล
ธรรมให้เพียบพร้อม จักเป็นผู้แข็งขัน บากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม

๔. จักเป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาที่เป็นอริยะ หยั่งรู้ถึงความเกิดความ
ดับ ชำแหละกิเลส นำไปสู่ความสูญสิ้นแห่งทุกข์^{๔๑}

พระบรมศาสดาตรัสสอนพระราหุลเถระว่า

เธออย่าไม่ดูหมิ่นบัณฑิต เพราะการอยู่ร่วมกันเนื่อง ๆ แลหรือ
การทรงคบเพลิงเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย เธออย่าบ่นอ้อมแล้วแลหรือ
พระราหุลกราบทูลว่า

^{๓๘} อจ.เอก. (ไทย) ๒๐/๕๖.

^{๓๙} อจ.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๒๘.

^{๔๐} อจ.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๑๒.

^{๔๑} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๓/๒๐๕.

ข้าพระองค์ยอมไม่ดูหมิ่นบัณฑิต เพราะการอยู่ร่วมกัน
 เนื่องๆ การทรงคบเพลิงเพื่อมนุษย์ทั้งหลาย ข้าพระองค์นอนน้อม
 แล้วเป็นนิตย์^{๔๒}

ในอรรถถาธาราหุลสูตร มีคำบรรยายว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสหมายถึงพระสารีบุตรว่า ราหุล เธอไม่ได้ดูหมิ่นบัณฑิต
 ด้วยเรื่องมีชาติเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่อยู่ร่วมกันเป็นนิจแลหรือ ชื่อ
 ว่าการทรงไว้ซึ่งคบเพลิง เพราะการทรงไว้ซึ่งประทีปคือญาณ และประทีปคือ
 ธรรมเทศนาอันเรอนอบน้อมต่อมนุษย์ทั้งหลายหรือ คือว่าอันเธอบูชาแล้วเป็นนิจ
 แลหรือ

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ พระราหุลเมื่อจะแสดงว่า ข้าแต่พระผู้มีพระ
 ภาค ข้าพระองค์หาได้กระทำการถือตัวหรือการเย่อหยิ่ง เพราะเหตุที่อยู่ร่วมกัน
 เหมือนกับคนต่ำต้อยถูกท่านผู้ฉลาดไม่^{๔๓}

ชนทั้งหลายผู้ยิ่งด้วยศีลเป็นต้น ชื่อว่ากัลยาณมิตร บุคคลคบอยู่ซึ่ง
 กัลยาณมิตรเหล่านั้น ย่อมเจริญด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น ประคุดันสาละใหญ่
 อาศัยป่าหิมวันต์ เจริญอยู่ด้วยรากเป็นต้น เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
 เธอจงคบแต่กัลยาณมิตร เป็นต้น^{๔๔}

เมื่อราหุลสามเณรมีอายุเพียง ๗ ขวบ พระผู้มีพระภาคตรัสสอนเรื่องการรู้จักให้
 ความสำคัญและให้เกิดคติผู้อื่น ดังความว่า

พระพุทธโฆวาทนี้พระพุทธองค์ประทานแก่ราหุลสามเณรเนื่อง ๆ ตั้งแต่ผนวช
 ใหม่ ๆ เมื่อมีอายุเพียง ๗ ขวบ เนื่องจากราหุลสามเณรเป็นพระราชโอรส พระบรมศาสดาจึง
 ทรงเตือนพระราหุล ไม่ให้ดูหมิ่นพระสารีบุตรผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ที่หมายถึงบัณฑิต คือพระ

^{๔๒} พุ. ส. (ไทย) ๒๕ / ๓๓๘ - ๓๓๙ / ๕๔๘.

^{๔๓} พุ. ส. อ. (ไทย) ๔๗ / ๒๕๖ - ๒๕๗.

^{๔๔} พุ. ส. อ. (ไทย) ๔๗ / ๒๕๘ - ๒๕๙.

สารีบุตรเถระ และทรงเตือนราหุลสามเณรให้เคารพบนอบต่อพระธรรมเทศนา หรืออาจจะหมายถึงตัวบุคคลที่เผยแพร่ธรรมแก่มหาชนทั่วไป^{๔๕}

- พิจารณากายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม

พระผู้มีพระภาคตรัสสอนราหุลสามเณรให้พิจารณากายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องมุสาวาท ที่พระองค์ทรงเน้นมากสำหรับราหุลสามเณรดังที่ปรากฏในอัมพลฎฐิกิราหุโลวาทสูตร บางครั้งก็เรียกว่า จูพรหุโลวาทสูตร^{๔๖}

พระบรมศาสดาทรงสอนราหุลสามเณรเรื่องมุสาวาท เปรียบน้ำในภาชนะให้ฟัง ทรงย้ำถึง ๔ ครั้ง เพื่อสอนว่า ความเป็นสมณะย่อมไม่เหลือ เหมือนน้ำในภาชนะสำหรับผู้ที่พูดคดทั้งที่รู้ เปรียบได้กับช่างศึกเมื่อละการรักษางวงเสียแล้ว ก็ยอมสละแม้ชีวิตได้ เช่นเดียวกันกับบรรพชิตที่ละสัจจาเสียแล้ว ก็ยอมทำลายศีลข้ออื่น ๆ ได้ง่าย ดังความสรุปว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ ได้เสด็จเยี่ยมราหุลสามเณรที่ปราสาทชื่ออัมพลฎฐิกา ราหุลสามเณรเห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาแต่ไกล จึงปูลาดอาสนะและตั้งน้ำล้างพระบาทไว้ถวายพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงล้างพระบาทแล้วเหลือน้ำน้อยหนึ่งไว้ในภาชนะ จึงตรัสกับราหุลที่เห็นน้ำที่เหลืออยู่หนึ่งหนึ่งในภาชนะนี้ว่า น้ำที่เหลืออยู่หนึ่งหนึ่ง เหมือนกับความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ก็มิได้อยู่หนึ่งหนึ่ง เหมือนน้ำที่เหลืออยู่หนึ่งหนึ่งเช่นเดียวกัน

พระผู้มีพระภาคทรงเห็นว่าน้ำที่เหลืออยู่หนึ่งหนึ่งนี้ ต่อหน้าราหุลสามเณร แล้วตรัสกับราหุลสามเณรว่า ความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอาย ในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ก็มิได้อยู่หนึ่งหนึ่ง เหมือนน้ำที่เททิ้งแล้วอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคทรงเห็นว่าภาชนะน้ำต่อหน้าราหุลสามเณร แล้วตรัสว่า ความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอาย ในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ก็เหมือนภาชนะน้ำที่คว่ำแล้วอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคทรงหงายภาชนะน้ำ แล้วตรัสกับราหุลว่า ความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอาย ในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ก็เหมือนภาชนะน้ำที่วางเปล่าอย่างนี้

^{๔๕} พลตรี นายแพทย์ชาญ สุวรรณวิภัง, พระพุทธโอวาทแก่ราหุล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๕.

^{๔๖} ม. ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๗-๑๑๒/๑๖-๑๒๔.

เช่นเดียวกับข้างต้นมีงานงาม เป็นข้างทรงที่มีชาติกำเนิดดี เคยฝ่าศึกสงครามมาแล้ว บุกรับ สงครามมาแล้ว ทำการงาน ทั้งทำหน้าที่และทำหลังทั้ง ๒ ด้วยกายท่อนหน้าและกายท่อนหลัง บ้าง ด้วยศีรษะ ด้วยหูทั้ง ๒ และด้วยงาทั้ง ๒ ด้วยหาง แต่สงวนไว้แต่ดวงเท่านั้น เพราะการที่ ข้างสงวนงวงไว้นั้น ความขี้ขลาดมีความเห็นอย่างนี้ เพราะข้างต้นยังสละไม่ได้กระทั่งชีวิต

เมื่อใด ข้างต้นดังกล่าว ทำการงานด้วยงวงนั้น เมื่อนั้น ความขี้ขลาดจึงมีความเห็น อย่างนี้ว่า ข้างต้นทำอย่างนี้ จึงสละได้กระทั่งชีวิต บัดนี้ ไม่มีอะไรที่ข้างต้นจะทำไม่ได้ เหมือนกับตาคดที่ไม่กล่าวว่ บุคคลผู้ไม่มีความละเอียดในการกล่าวเท็จ ทั้งที่รู้อยู่ จะไม่ทำ บาปกรรมอะไร

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสย้ำเตือนให้ราหุลสามเณรสำเหนียกในเรื่องนี้ว่า เรจักไม่ กล่าวเท็จ แม้เพื่อให้หัวเราะกันเล่น

พระผู้มีพระภาคตรัสถามราหุลสามเณรต่อไปอีกว่า กระจกมีประโยชน์อย่างไร

ราหุลสามเณรทูลตอบว่า มีประโยชน์สำหรับส่องดู แล้วตรัสถามต่อกว่า อย่างนั้น เหมือนกัน บุคคลควรพิจารณาให้ดี แล้วจึงทำกรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจให้ดีเสียก่อนว่า กายกรรมที่เราจะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ทั้ง ๒ ฝ่าย บ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์ เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กระนั้นหรือ กรรมทางกาย ทาง วาจา ทางใจ เห็นปานนี้ เธออย่าทำเด็ดขาด เธอพึงละกรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ เห็นปาน นี้เสีย แต่ถ้าเป็นกรรมที่ตรงกันข้ามดังกล่าว คือเป็นกายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม ที่เป็น อกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก เธอควรทำ เธอพึงเพิ่มพูนกายกรรมเห็นปานนี้

ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า กายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม ที่เราทำแล้วนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากกระนั้นหรือ กายกรรมเห็น ปานนี้ เธอพึงแสดง เปิดเผย ทำให้ง่าย ในศาสนา หรือในเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายแล้ว ดำรวมต่อไป

แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า กายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม ที่เราทำ แล้วนี้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก เธอพึงมีปีติ และปราโมทย์ สำเหนียกใน กุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืนอยู่ด้วยกายกรรมนั้นเถิด

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในอดีตกาล ได้ชำระกายกรรม วชิกรรม และมโนกรรมแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดพิจารณาดีแล้ว จึงได้ชำระกายกรรม พิจารณาดีแล้ว จึงได้ชำระวชิกรรม พิจารณาดีแล้ว จึงได้ชำระมโนกรรม อย่างนี้แล

แม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในอนาคตกาล จักชำระกายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด ก็พิจารณาดีแล้วจักชำระกายกรรม พิจารณาดีแล้ว จักชำระวชิกรรม พิจารณาดีแล้ว จักชำระมโนกรรม อย่างนี้แล

ถึงสมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในปัจจุบันกาลกำลัง ชำระกายกรรม วชิกรรม และมโนกรรมอยู่ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด ก็พิจารณาดีแล้วจึงชำระกายกรรม พิจารณาดีแล้ว จึงชำระวชิกรรม พิจารณาดีแล้ว จึงชำระมโนกรรม อย่างนี้แล

เพราะเหตุ นั้น เธอพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า เราพิจารณาดีแล้วจักชำระกายกรรม พิจารณาดีแล้วจักชำระวชิกรรม พิจารณาดีแล้วจักชำระมโนกรรม เธอพึงสำเหนียกอย่างนี้^{๔๗}

อรรถกถาอธิบายว่า^{๔๘} เมื่อราहुลสามเณรผนวช มีพระชนมายุได้ ๗ พรรษาเท่านั้น พระบรมศาสดาพระดำริว่า ชื่อว่าเด็กหนุ่มย่อมกล่าวเท็จด้วยคำน่ารัก ย่อมกล่าวสิ่งที่ไม่เห็น เราได้เห็นแล้ว กล่าวสิ่งที่เห็นที่เราไม่เห็น เราจะให้โอวาทแก่ราहुลด้วยคำสอนแม้เพียงแลดูด้วยตา ก็เข้าใจได้ง่าย

นอกจากนั้น ในอรรถกถาได้อธิบายเรื่องการตรวจสอบตนเองว่า ควรชำระกายกรรมและวชิกรรมในเวลาก่อนอาหารครั้งหนึ่งก่อน เมื่อฉันอาหารแล้วควรนั่งในที่พักกลางวัน พิจารณาว่า ตั้งแต่อรุณขึ้นจนถึงในที่นี้ กายกรรมหรือวชิกรรม อันไม่สมควรแก่ผู้อื่น ในระหว่างนี้ มีอยู่แก่เราหรือไม่ หากรู้ว่ามี ควรแสดงข้อที่ควรแสดง ควรทำให้แจ้งในข้อที่ควรทำให้แจ้ง ควรมีปีติปราโมทย์

และว่า “ควรชำระมโนกรรมในที่แสวงหาบิณฑบาตครั้งหนึ่ง ชำระอย่างไร ควรชำระว่าวันนี้ ความพอใจก็ดี ความกำหนดก็ดี ความคับแค้นก็ดี ในรูปเป็นต้นในที่แสวงหาบิณฑบาตมีอยู่หรือหนอแล หากมี ควรตั้งจิตว่า เราจักไม่ทำอย่างนี้อีก หากไม่มี ควรมีปีติปราโมทย์”

^{๔๗} ตูรายลละเขียคใน ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๑๐๗ - ๑๑๒ / ๑๑๗ - ๑๒๔.

^{๔๘} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๒๖๓ - ๒๖๗.

กล่าวโดยสรุป^{๔๘} พระบรมศาสดาทรงสอนราหุลสามเณรให้เว้นจากการพูดเท็จ ทั้ง ๆ ที่รู้ ซึ่งเป็นเครื่องหมายอย่างหนึ่งของสมณธรรม โดยทรงเปรียบเทียบกับน้ำและภาชนะที่ใส่น้ำ หากรักษาศิลข้อนี้อันได้ สมณธรรมข้ออื่นก็รักษาได้ยาก และทรงเปรียบกับช่างคันว่า หากไม่รักษางวงเสียแล้ว ก็ย่อมไม่รักษาชีวิต ตอนท้ายของพระสูตร ทรงสอนราหุลสามเณรให้พิจารณาทั้งทางกาย วาจา และใจ ก่อนทำ กำลังทำ และหลังทำแล้ว หากเป็นอกุศลกรรมก็เว้น เปิดเผย และสังวร หากเป็นกุศลกรรมก็ควรทำและมีปีติปราโมทย์อันเป็นบาทของสมาธิต่อไป

เรื่องการไม่พูดเท็จ ก็เป็นการพัฒนาอินทรีย์ที่เรียกว่า ปัญญาอินทรีย์ควบคู่ไปกับการพัฒนาสติ เมื่อเว้นการพูดคำไม่จริงได้เด็ดขาดโดยที่สติสมบูรณ์ขึ้น ปัญญาที่จะเกิดขึ้นด้วยว่าจะพูดอย่างไร จึงจะเป็นการไม่พูดคำเท็จ และคำพูดนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง^{๔๙}

พระพุทธเจ้าตรัสสอนราหุลสามเณรเรื่องกามคุณ ๕^{๕๐} อันเกี่ยวกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ชัมมารมณฺ์ ว่า

เธอละกามคุณ ๕ ที่น่ารักใคร่ชอบใจ ออกจากเรือนมาด้วยศรัทธา
จงทำทุกขให้สิ้นไปให้ได้

จงคบกัลยาณมิตร จงอยู่ในเสนาสนะที่สงบสงัด ปราศจากเสียง
อีกทีก็ครึกโครม”

จงรู้จักฉันอาหารแต่พอประมาณ จงอย่าทำความในปัจจัย ๔ คือ จีวร
บิณฑบาต เสนาสนะ จงอย่ากลับมาสู่โลกนี้อีก”

^{๔๘} พลตรี นายแพทย์ชาญ สุวรรณวิภัง, พระพุทธโอวาทแก่ราหุล, หน้า ๑๒.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๕๐} กาม หมายถึง ความใคร่ ความอยาก ความปรารถนา สิ่งที่น่าปรารถนา นำใคร่ กามมี ๒ คือ

๑. กิเลสกาม หมายถึง กิเลสที่ทำให้ใคร่

๒. วัตถุกาม หมายถึง วัตถุอันน่าใคร่ ได้แก่ กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) ที่น่าใคร่ น่าพอใจ.

(พระธรรมปิฎก [ป. อ.ปยุตฺโต], พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.)

จงสำรวจในพระปาฏิโมกข์และในอินทรีย์ ๕ จงมีสติอยู่กับตัว
จงมากด้วยความเบื่อหน่าย จงเว้นนิมิตอันสวยงามที่ประกอบด้วยราคา
จงอบรมจิตให้มั่นคง แน่วแน่ ในความสำคัญว่า ไม่สวยไม่งาม

จงอบรมจิตให้ไม่มีนิมิต จงถอนความถือตัว อันเป็นกิเลสที่นอน
เนื่องอยู่ในสันดานให้ได้ เพราะเมื่อละความถือตัวได้แล้ว เธอจักจาริกไป
อย่างสงบ ^{๕๒}

ในอรรถถรรพสารมุตตม มีความว่า

เธอละกามคุณ ๕ อย่างมีรูปเป็นที่รักใคร่พอใจ ได้ออกบรรพชาด้วยศรัทธา
แล้ว เธอจึงทำทุกข์ให้หมดสิ้นไป เธอจึงคบแต่มิตรที่ดี อยู่ในเสนาสนะอันเงียบ
สงัด ไม่มีเสียงอึกทึกกึกก้อง จงรู้จักประมาณในการฉันอาหาร เธออย่ามีตัณหาใน
จิวร บิณฑบาต ที่นอนที่นั่ง และคิลานปัจจัย เธออย่ากลับมาสู่โลกนี้อีก เธอจง
สำรวจระวังในพระปาฏิโมกข์และในอินทรีย์ ๕ จงมีสติในกาย (นึกถึงร่างกาย
เป็นอารมณ์โดยกำหนดธาตุ ๔ ด้วยอานาปานสติบ้าง ด้วยอาหารปฏิภูลัญญา
บ้าง จงเป็นผู้มากด้วยความเบื่อหน่าย จงงดเว้นศุภนิมิตอันก่อให้เกิดราคา
จงอบรมจิตให้มีอารมณ์อย่างเดียว ให้ตั้งมั่นอยู่ด้วยอสุภกาวณา จงละอนุสัยคือ
มานะ เมื่อเธอละมานะได้แล้ว เธอจะเป็นผู้สงบเป็นอยู่

เพราะเหตุที่กามคุณทั้ง ๕ มีรูปเป็นที่รัก มีชาติเป็นที่รัก สำหรับสัตว์ทั้งหลาย
อันสัตว์ทั้งหลายปรารถนาต้องการยิ่งนัก และใจของสัตว์เหล่านั้นก็ยินดี ก็พระ
ราหุลละกามคุณเหล่านั้นแล้ว ออกจากพระราชวังด้วยศรัทธา หาใช่พระราชาทรง
นำออกไป ไม่ใช่โจรนำออกไป ไม่ใช่ผู้ที่เป็นหนี้ ไม่ใช่ผู้ที่กลัวภัย ไม่ใช่ผู้ที่
บวชเพื่อเลี้ยงชีวิต

พระผู้มีพระภาคจึงทรงทำราหุลสามเณร ให้กล้าหาญด้วยพระดำรัสที่ว่า เธอ
ออกจากพระราชวังด้วยศรัทธา ก็เพราะละกามคุณทั้ง ๕ อันเป็นปิยรูป และเป็นที่
รื่นรมย์แห่งใจได้แล้ว เมื่อจะทรงชักชวนในการปฏิบัติที่สมควรแก่เนกขัมมะนี้
จึงตรัสว่า เธอจงเป็นผู้กระทำที่สุดแห่งทุกข์เถิด ^{๕๓}

^{๕๒} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๔๐ - ๓๔๕ / ๕๗๘ - ๕๗๙.

^{๕๓} พ.ศ. อ. (ไทย) ๔๗/๒๕๕.

พระพุทธเจ้าตรัสสอนเกี่ยวกับสถานที่อันไม่เป็นปติโพธ^{๕๔} ต่อการปฏิบัติธรรม
ดังกล่าวว่า

ที่นอน ที่นั่งใด เป็นที่สงัด คือ อยู่ไกล เจียบ ได้แก่ไม่เกื้อนกล่นปราศจาก
เสียงกึกก้อง ความสำคัญว่า ป่า ย่อมเกิดขึ้นในเสนาสนะใด ด้วยเสียงแห่งสัตว์มี
เนื้อและสุกรเป็นต้น เธอจงเสพที่นอนที่นั่งเห็นปานนั้น ^{๕๕}

พระพุทธเจ้าตรัสสอนราหุลสามเณรให้คบกัลยาณมิตร เพื่อเป็นประโยชน์แก่การ
ประพฤติพรหมจรรย์ แล้วให้สมาทานในปาริสุทธิสีล^{๕๖} อันเกี่ยวข้องกับปัจจัย ๔ ดังความใน
ราหุลสูตรว่า

พระผู้มีพระภาคครั้งทรงแนะนำการคบกัลยาณมิตร อันเป็นอุปการะแก่
พรหมจรรย์และให้พระราหุลสมาทานในปาริสุทธิสีล คือการบริโภคปัจจัยโดย
ตรัสถึงการใช้สอยเสนาสนะเป็นประธาน ด้วยพระคานานี้^{๕๗}แล้ว บัดนี้

^{๕๔} ปติโพธ หมายถึง เครื่องผูกพันหรือหน่วงเหนี่ยวเป็นเหตุให้ใจพะวักพะวนห่วงกังวล เหตุกังวล
ข้อติดข้อง ซึ่งผู้จะเจริญกรรมฐานพึงตัดเสียให้ได้ เพื่อให้เกิดความปลอดโปร่งพร้อมที่จะเจริญกรรมฐานให้
ก้าวหน้าไปได้ดี ๑๐ อย่าง คือ ๑. อาวาสปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับวัดหรือที่อยู่ ๒. กุลปติโพธ ความกังวล
เกี่ยวกับตระกูล ญาติ หรืออุปฐาก ๓. ลากปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับลาก ๔. คณปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับ
คณะศิษย์หรือหมู่ชนที่ตนต้องรับผิดชอบ ๕. กรรมปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับการทำงาน เช่น การก่อสร้าง ๖.
อัทธานปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับการเดินทางเนื่องด้วยกิจธุระ ๗. ญาติปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับญาติหรือคน
ใกล้ชิดที่จะต้องเป็นห่วง ๘. อาพาธปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับความเจ็บไข้ของตนเอง ๙. คันถปติโพธ ความ
กังวลเกี่ยวกับการเรียน ๑๐. อิทธิปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับฤทธิ์อภิญญาที่ต้องรักษาไม่ให้เสื่อม. (พระธรรม
ปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๖ -๑๕๗.)

^{๕๕} บุ. ส. อ. (ไทย) ๔๗ /๒๕๕.

^{๕๖} อาชีวปาริสุทธิ หมายถึง ความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ คือเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบไม่ประกอบ
อนธนา เช่น ไม่หลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิต เป็นต้น (ข้อ ๓ ในปาริสุทธิสีล ๔). (พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต],
พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐๖.)

เพราะเหตุที่การเลี้ยงชีพผิดจะมีได้ ก็เพราะความอยากในจิวรเป็นต้น ฉะนั้น จึงทรงปฏิเสชมัจฉาชีพนั้น จึงให้พระราหุลเถระสมาทานอาชีพาริสุทธิศีลนั้น^{๕๗}

แม้เมื่อจะประทานโอวาทเป็นเครื่องพิจารณาเนื่อง ๆ แก่พระราหุลเถระ จึงตรัสธรรมเป็นเครื่องเข้าไปอาศัยกัลยาณมิตรก่อนธรรมทั้งหมดว่า

เธอจงคบกัลยาณมิตร ที่นอนที่นั่งอันสงบ ที่อันเจียบปราศจากเสียงกึกก้อง เธอจงเป็นผู้รู้ประมาณในการกิน เธออย่าได้ทำความอยากในปัจจัยเหล่านี้ คือจิวรบิณฑบาต ปัจจัยคือที่นอนและที่นั่ง เธอจงอย่ามาสู่โลกอีก ขึ้นชื่อว่าธรรม เป็นเครื่องเข้าไปอาศัยกัลยาณมิตรนี้ เป็นธรรมมีคุณมากอย่างนี้^{๕๘}

เจริญภาวนา

พระองค์ทรงสอนเรื่องการเจริญภาวนาธรรม ๖ อย่าง ที่เป็นคู่ปรับหรือเป็นปฏิปักษ์ของกันและกัน คือ เมตตาละด้วยพยาบาท กรุณาละด้วยวิหิงสา มุทิตาละด้วยอหิริ อูเบกขาละด้วยปฏิฆะ อสุภภาวนาละด้วยราคะ อนิจจสัญญาละด้วยอัสสมิมานะ ดังความในมหาราหุโลวาทสูตรว่า

ราหุล เธอจงเจริญเมตตาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอเจริญเมตตาภาวนาอยู่ จักละพยาบาทได้ เธอจงเจริญกรุณาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอเจริญกรุณาภาวนาอยู่ จักละวิหิงสาได้ เธอจงเจริญมุทิตาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอเจริญมุทิตาภาวนาอยู่ จักละอหิริได้ เธอจงเจริญอูเบกขาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอเจริญอูเบกขาภาวนาอยู่ จักละปฏิฆะได้ เธอจงเจริญอสุภภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอเจริญอสุภภาวนาอยู่ จักละราคะได้ ๆ เธอจงเจริญอนิจจสัญญาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอเจริญอนิจจสัญญาภาวนาอยู่ จักละอัสสมิมานะได้ ๆ^{๕๙}

เจริญธาตุวัตถุสถาน

ธาตุ หมายถึง สิ่งที่ทรงสภาวะของมันอยู่เองตามธรรมชาติของเหตุปัจจัย มี ๔ คือ

^{๕๗} พุ. ส. อ. (ไทย) ๔๗ / ๒๕๕ - ๓๐๐.

^{๕๘} ม. ม. อ. (ไทย) ๑๕ / ๓๕๕.

^{๕๙} ม. ม. (ไทย) ๑๓ / ๑๒๐ / ๑๓๐.

๑. ปฐวีธาตุ คือ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่ เรียกสามัญว่า ธาตุแข็ง แข็ง หรือธาตุ
ดิน
๒. อาโปธาตุ คือ สภาวะที่เอิบอาบคูดซึม เรียกสามัญว่า ธาตุเหลว หรือธาตุน้ำ
๓. เตโชธาตุ คือ สภาวะที่ทำให้ร้อน เรียกสามัญว่า ธาตุไฟ
๔. วาโยธาตุ คือ สภาวะที่ทำให้เคลื่อนไหว เรียกสามัญว่า ธาตุลม

ส่วนธาตุ ๖ เพิ่ม อากาศธาตุ คือสภาวะที่ว่าง และวิญญานธาตุ สภาวะที่รู้แจ้ง
อารมณ์หรือธาตุรู้^{๖๐}

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราหุลเรื่องธาตุ ๕ ดังความในมหาธาตุนิคาเยว่า

ราหุล รู้อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นภายใน อาศัยตนเป็นของหยาบ มีลักษณะ
แข็ง แข็ง อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น
กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ใสใหญ่ ใส่น้อยอาหารใหม่
อาหารเก่าหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอื่นเป็นภายใน อาศัยตน เป็นของหยาบมีลักษณะ
แข็ง แข็ง อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี้ เราเรียกว่าปฐวีธาตุเป็นภายใน ฯ
ก็ปฐวีธาตุ เป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี อันใด ปฐวีธาตุนั้นเป็นปฐวีธาตุ
เหมือนกัน ฯ ปฐวีธาตุนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า
นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเรา ฯ เพราะบุคคลเห็นปฐวีธาตุ
นั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในปฐวีธาตุ
จิตย่อมคลายกำหนดในปฐวีธาตุ ฯ

ราหุล ก็อาโปธาตุเป็นไฉน ? อาโปธาตุเป็นภายในก็มี เป็นภายนอกก็มี ฯ
ก็อาโปธาตุที่เป็นภายในเป็นไฉน สิ่งใดเป็นภายใน อาศัยตน เป็นอาโป มีลักษณะ
เอิบอาบอันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น
น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอื่น เป็นภายใน
อาศัยตน เป็นอาโปมีลักษณะเอิบอาบ อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี้เรา
เรียกว่าอาโปธาตุเป็นภายใน ฯ ก็อาโปธาตุเป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี อันใด
อาโปธาตุนั้นเป็นอาโปธาตุเหมือนกัน ฯ อาโปธาตุนั้นเธอพึงเห็นด้วยปัญญาอัน

^{๖๐} พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า

ชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเรา เพราะบุคคลเห็นอาโปธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้วย่อมเบือนำในอาโปธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในอาโปธาตุฯ

ราหุล ก็เตโชธาตุเป็นไฉน ? เตโชธาตุเป็นภายในก็มี เป็นภายนอกก็มี ฯ ก็เตโชธาตุที่เป็นภายในเป็นไฉน สิ่งใดเป็นภายใน อาศัยตน เป็นเตโช มีลักษณะร้อนอันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ไฟที่ยังกายให้อบอุ่น ไฟที่ยังกายให้ทรุดโทรม ไฟที่ยังกายให้ระวนระวาย และไฟที่เผาอาหารที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้ม ให้ย่อยไปโดยชอบ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอื่น เป็นภายในอาศัยตน เป็นเตโช มีลักษณะร้อน อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี้ เราเรียกว่าเตโชธาตุเป็นภายใน ฯ ก็เตโชธาตุเป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดีอันใด เตโชธาตุนั้นเป็นเตโชธาตุเหมือนกัน ฯ เตโชธาตุนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเรา ฯ เพราะบุคคลเห็นเตโชธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบือนำในเตโชธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในเตโชธาตุ ฯ

ราหุล วาโยธาตุเป็นไฉน ? วาโยธาตุเป็นภายในก็มี เป็นภายนอกก็มี ฯ ก็วาโยธาตุเป็นภายในเป็นไฉน สิ่งใดเป็นภายใน อาศัยตน เป็นวาโย มีลักษณะพัดไปมาอันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ลมแล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ ลมหายใจ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอื่น เป็นภายใน อาศัยตนเป็นวาโย พัดไปมา อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี้เราเรียกว่าวาโยธาตุเป็นภายใน ฯ ก็วาโยธาตุเป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดีอันใด วาโยธาตุนั้นเป็นวาโยธาตุเหมือนกัน ฯ วาโยธาตุนั้นเธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเรา ฯ เพราะบุคคลเห็นวาโยธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้วย่อมเบือนำในวาโยธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในวาโยธาตุ ฯ

ราหุล ก็อากาศธาตุเป็นไฉน ? อากาศธาตุเป็นภายในก็มี เป็นภายนอกก็มี อากาศธาตุที่เป็นภายในเป็นไฉน สิ่งใดเป็นภายใน อาศัยตนเป็นอากาศ มีลักษณะว่างอันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องคอสำหรับกลืนอาหารที่กินที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้ม และช่องสำหรับถ่ายอาหาร

ที่กิน ที่ดื่ม ที่เที่ยว ที่ลิ้ม ออกเบื้องล่างหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอื่นเป็นภายใน อาศัย
 ตน เป็นอากาศ มีลักษณะว่าง ไม่ทึบ มีลักษณะไม่ทึบเป็นช่อง มีลักษณะเป็นช่อง
 อันเนื้อและเลือดไม่ถูกต้อง เป็นภายใน อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี้เรา
 เรียกว่าอากาศธาตุ เป็นภายใน ฯ ก็อากาศธาตุเป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี
 อันใด อากาศธาตุนั้น เป็นอากาศธาตุเหมือนกัน ฯ อากาศธาตุนั้น เธอพึงเห็นด้วย
 ปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่คน
 ของเรา ฯ เพราะบุคคลเห็นอากาศธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้
 แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในอากาศธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในอากาศธาตุ ฯ^{๖๐}

เจริญภาวนาเสมอด้วยธาตุ ๕ ดังความในมหาธาตุนิโฆวาทสูตรว่า

- ธาตุดิน

ราहुล เธอจงเจริญภาวนา (อบรมจิต) เสมอด้วยแผ่นดินเกิด เพราะเมื่อเธอ
 เจริญภาวนาเสมอด้วยแผ่นดินอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้น
 แล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ ฯ

ราहुล เปรียบเหมือนคนทั้งหลายทั้งหลายทั้งของสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง คุณบ้าง
 มุตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ลงที่แผ่นดิน แผ่นดินจะอัดอัดหรือ
 ระอา หรือเกลียดของนั้นก็หาไม่ฉันใด เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยแผ่นดิน
 ฉะนั้นแล เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยแผ่นดินอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจ
 และไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ ฯ

- ธาตุน้ำ

ราहुล เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยน้ำเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วย
 น้ำอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ ฯ

ราहुลเปรียบเหมือนคนทั้งหลายทั้งหลายทั้งของสะอาดบ้าง ของไม่สะอาดบ้าง
 คุณบ้าง มุตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ลงในน้ำ น้ำจะอัดอัดหรือ
 ระอา หรือเกลียดของนั้นก็หาไม่ ฉันใดเธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยน้ำ ฉะนั้นแล

^{๖๐} ม. ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๔ -๑๑๘/๑๒๖-๑๒๘.

เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยน้ำอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ ฯ

- ธาตุไฟ

ราहुล เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยไฟเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยไฟอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ ฯ

ราहुล เปรียบเหมือนไฟที่เผาของสะเกอดบ้าง ของไม้สะเกอดบ้าง คุถบ้าง มูตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ไฟจะอืดอัดหรือระอา หรือเกลียดของนั้นก็หาไม่ ฉันทิ เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยไฟฉันทิ เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยไฟอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ ฯ

- ธาตุลม

ราहुล เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยลมเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยลมอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตของเธอได้

ราहुล เปรียบเหมือนลมย่อมพัดต้องของสะเกอดบ้าง ของไม้สะเกอดบ้าง คุถบ้าง มูตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ลมจะอืดอัดหรือระอา หรือเกลียดของนั้นก็หาไม่ ฉันทิ เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยลม ฉันทิ เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยลมอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ ฯ

- เจริญภาวนาเสมอด้วยอากาศ

ราहुล เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยอากาศเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยอากาศอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้

ราहुล เปรียบเหมือนอากาศไม่ตั้งอยู่ในที่ไหนๆ ฉะนั้น เธอจงเจริญภาวนา
เสมอด้วยอากาศนั้นนั่นแหละ เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยอากาศอยู่ ผัสสะ
อันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ ฯ^{๖๒}

มีความอีกตอนหนึ่งได้แสดงวิธีปฏิบัติไว้ว่า

สติอันเป็นไปในกายคือกายกตาสติ อันต่างโดยจตุรธาตุวิภูฐาน สัมปชัญญะ
๔ อานาปานสติ และอาหारेปฏิกูลสัญญา จงมีคือจงเกิดมีแก่ผู้ตั้งอยู่ในจตุปาริ
สุทธีศีล ๔ อย่างนี้ คือว่า จงเจริญกายกตาสติทั้งนั้น ฯ^{๖๓}

เจริญอานาปานสติ

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราहुลให้เจริญอานาปานสติ ดังความว่า

ราहुล เธอจงเจริญอานาปานสติภาวนาเถิด เพราะอานาปานสติที่บุคคลเจริญ
แล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผล มีอานิสงส์ใหญ่ ฯ ก็อานาปานสติอันบุคคลเจริญ
อย่างไรทำให้มากอย่างไร จึงมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ฯ

ราहुล ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็คือนอนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี นั่ง
คู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอมีสติหายใจออก มีสติหายใจเข้า ฯ
เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า หายใจออกยาว เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า หายใจเข้า
ยาว ...

ราहुล เมื่ออานาปานสติอันบุคคลเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ลม
อัสสาสะปัสสาสะ อันมีในภายหลัง อันบุคคลผู้เจริญอานาปานสติทราบชัดแล้ว
ย่อมดับไป หาเป็นอันบุคคลผู้เจริญอานาปานสติไม่ทราบชัดแล้ว...^{๖๔}

สำหรับเหตุผลในการการเล็งเอาอานาปานสติเป็นตัวอย่างในการเจริญสมาธิใน
บรรดากัมมัฏฐานทั้ง ๔๐ อย่าง ก็เนื่องจากเหตุผล คือ

^{๖๒} ม. ม. (ไทย) ๑๓ / ๑๑๕ / ๑๒๕-๑๓๐.

^{๖๓} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๗ / ๓๐๒.

^{๖๔} ม. ม. (ไทย) ๑๓ / ๑๒๑ / ๑๓๑ - ๑๓๓.

๑. ลมหายใจเป็นของหาได้ง่าย เพราะเป็นของมีแก่ทุกคน สามารถจะนำมาเป็นสื่อในการเจริญสมาธิได้ทุกเวลาและสถานที่ ไม่เหมือนอารมณ์กัมมัฏฐานอื่น เช่น กสิณหรืออสุภะ ซึ่งจะต้องสร้างขึ้นมาสหรือแสวงหา เพราะเป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่กับตัวเรา

๒. ลมหายใจเป็นอารมณ์กลาง ๆ คือไม่น่ารักหรือน่าชัง ไม่น่าเกลียดหรือน่ากลัวเหมือนอารมณ์บางอย่าง เช่น อสุภะ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยงและน่ากลัว แต่ลมหายใจโดยทั่วไป ไม่เป็นที่รักหรือที่ชังแก่ใคร ๆ จึงทำใจเป็นสมาธิได้ง่าย

๓. ลมหายใจเป็นอารมณ์กัมมัฏฐานที่ให้ผลสำเร็จ ทั้งในด้านสมถะและวิปัสสนา^{๖๕} คือผู้ปฏิบัติจะมุ่งผลเพียงสมถะ ก็จะทำให้สัมฤทธิ์ผลถึงขั้นสูงสุดคือฌาน สมาบัติ หากจะมุ่งผลไปถึงวิปัสสนา ก็ใช้สมาธินี้เป็นฐานแล้วปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ก็จะทำให้ได้บรรลุได้ในที่สุด^{๖๖}

เจริญวิปัสสนาภาวนา

วิปัสสนาภาวนา คือ ปัญญาพิจารณาเห็นแจ้งชัดในอารมณ์ที่เกิดขึ้นในจิตตามสภาวะความเป็นจริงอย่างไร แล้วไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้น ๆ^{๖๗} ซึ่งผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาพึงศึกษาธรรม ๓ ประการ คือ

๑. ธรรมอันเป็นภูมิเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา คือ

สังขารธรรมอันปัจจัยประชุมปรุงแต่งขึ้น โดยประเภทเป็นอุปาทินนกกสังขาร และอุปาทินนกกสังขาร

นามและรูปที่พุทธาภิวัตติตแยกออกโดยประเภทต่าง ๆ มีขั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ และอินทริย์ ๒๒ เป็นต้น

๒. ธรรมเป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ของวิปัสสนา คือ วิสุทธิ ๒ ข้อแรก (คือศีลวิสุทธิ และจิตตวิสุทธิ)

^{๖๕} คุรยละเอียดใน ต.ม. (ไทย) ๑๕/๑๓๒๕ - ๑๓๔๕ / ๔๐๑ - ๔๐๔.

^{๖๖} พิศิฐุ เจริญสุข, คู่มือการอบรมสมาธิ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓ - ๕๔.

^{๖๗} ญาณคัมภีร์, อธิบายธรรม น.ธ.เอก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๘), หน้า ๓๗.

๓. ธรรมคือตัววิปัสสนา คือ ทิฐิวินิยัติ กังขาวิตรณวิสุตติ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุตติ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุตติ และญาณทัสสนวิสุตติ

ผู้จะเจริญวิปัสสนาภาวนานี้ นอกจากจะศึกษาให้รู้จักธรรมเป็นภูมิ เป็นอารมณ์ และธรรมเป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิด และตัววิปัสสนา ดังกล่าวแล้ว ยังต้องศึกษาให้รู้จักลักษณะ กิจ ผล และเหตุของวิปัสสนาอีกด้วย

วิธีเจริญวิปัสสนา ตามนัยที่มาในพระบาลีและอรรถกถา^{๖๕} มีวิธีเจริญเป็นหลายวิธี ส่วนวิธีเจริญตามแบบพระบาลี คือ

๑. วิปัสสนา มีสังขารทั้งสิ้นเป็นอารมณ์ได้ในอนิจจลักษณะ และทุกขลักษณะในพระบาลีว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์

๒. วิปัสสนามีธรรมทั้งสิ้นเป็นอารมณ์ ได้ในอนัตตลักษณะอย่างเดียวในบาลีว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา

๓. วิปัสสนามีขั้น ๕ เป็นอารมณ์ ได้ในอนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะ

กล่าวโดยสรุปแล้ว วิปัสสนาภาวนา เป็นการใช้สติกำหนดพิจารณาอารมณ์ที่เป็นปรมาตม์คือกำหนดรูปนามเป็นอารมณ์ ได้แก่ กำหนดเบญจขันธ์ หรือปรมาตมธรรมเป็นอารมณ์ รูปนามนั้นคืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เมื่อปฏิบัติถูกต้องได้เต็มที่แล้ว ผลที่จะได้รับก็คือจะได้รับการบรรลุโลกุตระธรรมคือ อริยมรรคญาณ อริยผลญาณ และพระนิพพาน ก็จะได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

ดังผู้วิจัยจะได้ศึกษาพระราหูลเรื่องคำสอนที่ได้รับจากพระบรมศาสดา และหลักปฏิบัติธรรมในพระไตรปิฎก ดังนี้

เจริญอินทรีย์ ๕

พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องอินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ดังความว่า^{๖๘}

๑. อินทรีย์คือความเชื่อ ย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่าง เหล่านี้ คือ เว้นบุคคลผู้ไม่มีความเชื่อ แต่สพ คบ เข้านั่งใกล้ บุคคลผู้มีความเชื่อ และพิจารณาสูตรที่เป็นเหตุให้เกิดความเลื่อมใส

^{๖๘} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๔๘๓ - ๒๘๔.

๒. อินทรีย์คือความเพียร ย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่าง เหล่านี้ คือ เว้นบุคคลผู้
เกียจคร้าน แต่เสพ คบ เข้านั่งใกล้ บุคคลผู้ปรารถนาคความเพียร และ พิจารณาถึงความเพียรชอบ

๓. อินทรีย์คือความระลึก ย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่าง เหล่านี้ คือ เว้นบุคคลผู้
หลงลืมสติ แต่เสพ คบ เข้านั่งใกล้ บุคคลผู้มีสติตั้งมั่น และพิจารณาหลักการตั้งสติ (สติปัฏฐาน
๔)

๔. อินทรีย์คือความตั้งใจมั่น ย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่าง เหล่านี้ คือ เว้นบุคคลผู้ไม่
ตั้งใจมั่น แต่เสพ คบ เข้านั่งใกล้ บุคคลผู้ตั้งใจมั่น และพิจารณาฉานและวิโมกข์

๕. อินทรีย์คือความรู้ชัด ย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่าง เหล่านี้ คือ เว้นบุคคลผู้มี
ปัญญาทราวม แต่เสพ คบ เข้านั่งใกล้ บุคคลผู้มีปัญญา และพิจารณาญาณจรียาที่ลึกซึ้ง

เมื่อบุคคล ๕ พวก เสพ คบ เข้านั่งใกล้ บุคคล ๕ พวก พิจารณาองสูตร ๕ กองเหล่านี้
ดังกล่าว ด้วยอาการ ๑๕ อย่างเหล่านี้ อินทรีย์ทั้ง ๕ อย่างก็ย่อมหมดจด ยังมีธรรมสำหรับบ่มวิมุตติ
อีก ๑๕ อย่าง คือ อินทรีย์มีความเชื่อเป็นต้นเหล่านี้ ๕ อย่าง ความสำคัญอันเป็นส่วนแห่งการแห่ง
ตลอด (นิพเพชภาคยัสถัญญา) ๕ อย่างเหล่านี้ คือ ความสำคัญว่าไม่เที่ยง ความสำคัญว่าเป็นทุกข์ใน
สิ่งที่ไม่เที่ยง ความสำคัญว่าไม่ใช่ตัวตนในสิ่งที่เป็นทุกข์ ความสำคัญในการละ ความสำคัญใน
วิราคะ และธรรมอีก ๕ อย่างมี ความเป็นผู้มีมิตรดีงามเป็นต้น ที่ตรัสแก่พระเมฆิยะเถระ

ในอรรถถรรพาทูลสูตรที่ ๘ อธิบายถึงธรรม ๑๕ ประการที่เป็นธรรมเครื่องบ่ม
วิมุตติจนพระราหูได้บรรลุพระนิพพาน ดังความว่า

ธรรม ๑๕ ประการ พึงทราบโดยกระทำสัทอินทรีย์เป็นต้นให้หมดจด สมจริง
ดังคำกล่าวไว้ว่า เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้ไม่มีศรัทธา เสพ คบ เข้านั่งใกล้ บุคคลผู้มี
ศรัทธา พิจารณาสัมปสาทนียสูตร สัทอินทรีย์ย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ เหล่านี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน เสพ คบ เข้านั่งใกล้ บุคคลผู้ปรารถนาค
ความเพียร พิจารณาสัมปชานสูตรทั้งหลาย วิริยอินทรีย์ย่อมหมดจด ด้วยอาการ ๓
เหล่านี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้มีสติหลงลืม เสพ คบ เข้านั่งใกล้ บุคคลผู้มีสติตั้งมั่น
พิจารณาสติปัฏฐานสูตรทั้งหลาย สตินทรีย์ย่อมหมดจด ด้วยอาการ ๓ เหล่านี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น เสพ คบ เข้านั่งใกล้ บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น
พิจารณาญาณจรียาการบำเพ็ญญาณอันลึกซึ้งทั้งหลาย สมาธิอินทรีย์ย่อมหมดจด
ด้วยอาการ ๓ เหล่านี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้ไม่มีปัญญา เสพ คบ เข้านั่งใกล้ บุคคลผู้มีปัญญา พิจารณาญาณจรียการบำเพ็ญญาณอันลึกซึ้งทั้งหลาย ปัญญาอินทรีย์ย่อมหมดจด ด้วยอาการ ๓ เหล่านี้

ดังนั้น เมื่อบุคคลเว้นบุคคล ๕ จำพวก คือ เสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้บุคคล ๕ จำพวก พิจารณาองแห่งสุดตันตะ ๕ ปัญญาอินทรีย์เหล่านี้ย่อมหมดจดด้วยอาการ ๑๕ เหล่านี้

ธรรม ๑๕ อีกหมวดหนึ่ง ซึ่งได้ชื่อว่าวิมุตติปริพาจริยา ธรรมบ่มวิมุตติ คือ อินทรีย์ ๕ สัญญาอันเป็นส่วนแห่งธรรมเครื่องตรัสรู้ ๕ คือ อนิจจสัญญา ๑ อนิจเจทุกขสัญญา สัญญาในสิ่งไม่เที่ยงว่าเป็นทุกข์ ๑ ทุกขอนัตตสัญญา สัญญา ในทุกข์ว่าเป็นอนัตตา ๑ ปหานสัญญา ๑ วิราคสัญญา ๑ และธรรม ๕ มีกัลยาณ มิตตตาที่ตรัสแก่พระเมฆิยะระ^{๖๕}

ละความยึดมั่นในตน ของตน และธาตุกัมมัญฐาน

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราหุลเรื่องให้สอนให้ละความยึดมั่นในตนของตน และ ธาตุกัมมัญฐาน ในราหุลสังยุตต์ ปฐมวรรค ดังความในตอนหนึ่งว่า

พระบรมศาสดาทรงทราบความคิดพระราหุล จึงประทานพระโอวาทแก่ พระราหุลว่า รูปทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา^{๖๖}

อรรถกถาอธิบายวิธีการเจริญกัมมัญฐาน ในบทที่พระพุทธองค์ทรงสอนนี้เพิ่มเติม ว่าเมื่อพระบรมศาสดาตรัสว่า พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่น ไม่ใช่ของเรา เรา ไม่เป็นนั่น นั่น ไม่ใช่อัตตาของเรา ก็เพราะรูปไม่เที่ยงเมื่อนี้ ๆ รูปเป็น ทุกข์เมื่อนี้ ๆ รูปเป็นสุขะเมื่อนี้ ๆ รูปเป็นอนัตตาเมื่อนี้ ๆ

^{๖๕} ส.สพ.อ. (ไทย) ๒๘/๒๒๐ - ๒๒๑.

^{๖๖} ดูรายละเอียดใน ส. น. (ไทย) ๑๖ / ๑๘๘ - ๑๘๙ / ๒๘๘ - ๒๘๖.

ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า การเจริญวิปัสสนาว่าไม่เที่ยง ต้องตามพิจารณาหาเหตุผลด้วยตนเองมาพิสูจน์ตัวเองเห็นชัดเจน ๆ ว่า ไม่เที่ยง ไม่ใช่การท่องบ่นว่าไม่เที่ยงเพียงอย่างเดียว แต่ต้องตามพิจารณาหาเหตุผลประกอบจนตัวเองเห็นชัดด้วย^{๓๐}

วิปัสสนามีขั้น ๕ เป็นอารมณ์ ในลักษณะทั้ง ๓ คือ อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะ ดังความพระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนพระราหุลในราหุลโถวาทสูตรว่า

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปสู่ป่าอันธวัน ประทับพุทธานุสสนที่พระราหุลปลาดถวายเป็นที่ควงต้นไม้แห่งหนึ่ง ฝ่ายพระราหุลถวายเป็นภิกษุพระผู้มีพระภาคแล้วนั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามว่า ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน จักขูเที่ยงหรือไม่เที่ยง พระราหุลกราบทูลว่า ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ พระราหุลทูลตอบว่า เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอ ที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า จักขุวิญญาณ... จักขุสัมผัส... เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย เที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ พระราหุลทูลตอบว่า ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอ ที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ ฯลฯ ใจเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือ

^{๓๐} พลตรี นายแพทย์ชาญ สุวรรณวิภัง, พระพุทธโฆวาทแก่ราหุล, หน้า ๕๘.

หนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ ธรรมารมณ์เที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ มโนวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ มโนสัมผัสเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย เที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ พระราหุลทูลตอบว่า ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ

พระราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในจักขุทั้งในรูป ทั้งในจักษุวิญญาน ทั้งในจักษุสัมผัส ทั้งในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัส เป็นปัจจัย ฯลฯ ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในใจ ทั้งในธรรมารมณ์ ทั้งในมโนวิญญานทั้งในมโนสัมผัสทั้งในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ที่เกิดขึ้นเพราะ มโนสัมผัสเป็นปัจจัย เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี พระผู้มีพระภาคตรัสพระสูตรนี้จบลงแล้ว พระราหุลชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค อนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาค

ตรัสไวยากรณภายิตนี้อยู่ จิตของพระราหุลหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ไม่ถือนั่นด้วย
อุปาทาน ฝ่ายเวทคาหลายพันก็เกิดธรรมจักขุอันปราศจากฐลึ ปราศจากมลทินว่า
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับ ไปเป็น
ธรรมดา ฯ^{๑๒}

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราหุลเรื่องธรรมอันเป็นที่สิ้นอาสวะในขั้นสุดท้าย
ดังความในราหุลสังยุตต์ว่า

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน จักขุ รูป
จักขุวิญญาณ จักขุสัมผัส เทียงหรือไม่เที่ยง ฯ ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใด
ไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข ฯ เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่
เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่น
ของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา ฯ ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า ฯ

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยแม้่นั้น เทียงหรือไม่เที่ยง ฯ พระราหุลกราบ
ทูลว่า ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข ฯ
เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา ฯ
ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า ฯ

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน
ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส เทียงหรือไม่เที่ยง ฯ ไม่เที่ยง
พระพุทธเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข ฯ เป็นทุกข์
พระพุทธเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควร
หรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา ฯ ไม่ควรเลย
พระพุทธเจ้าข้า ฯ

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เวทนา สัญญาสังขาร วิญญาณที่
เกิดเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยแม้่นั้น เทียงหรือไม่เที่ยง ฯ ไม่เที่ยง
พระพุทธเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข ฯ เป็นทุกข์

^{๑๒} ส. สพท. (ไทย) ๑๘/๑๒๑/๑๔๔-๑๔๖.

พระพุทธเจ้าข้า ฯ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา ฯ ไม่ควร
พระพุทธเจ้าข้า ฯ

ราहुล อริยสาวกผู้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุย่อมเบื่อ
หน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุสัมผัส
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัส
เป็นปัจจัยนั้น ฯ

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตตะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเสียง ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฉนนะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกลิ่น ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชีวหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรส ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพะ ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโน ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในธรรมารมณ์ ย่อมเบื่อหน่ายแม้
ในมโนวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโนสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยนั้น ฯ

เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้น
แล้ว ย่อมมีญาณ รู้ว่าหลุดพ้นแล้ว และทราบชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบ
แล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี^{๓๓}

ราहुลสังยุตต์เป็นพระสูตรที่เกี่ยวกับธรรมอันเป็นที่สิ้นอาสวะ ที่พระบรมศาสดา
ทรงตรัสสอนตั้งแต่พระราहुลมีพระชนม์ได้ ๗ พรรษา จนถึงเป็นภิกษุยังไม่ครบหนึ่งพรรษา
พระบรมศาสดาทรงสอนเพื่อทรงแสดงว่า ไม่ควรทำฉันทระคะในภพทั้งหลาย และยังรวม
พระสูตรที่มีในวรรคนี้คือ^{๓๔} จักขุสูตร รูปสูตร วิญญาณสูตร สัมผัสสูตร เวทนาสูตร สัญญา
สูตร เจตนาสูตร ตัณหาสูตร ธาตุสูตร ชั้นธสูตร อนุสยสูตร และอปคตสูตร

พระสูตรกลุ่มนี้มีอยู่ ๑๐ พระสูตร ว่าด้วยธรรม ๑๐ ชุด แบ่งเป็น ๒ วรรค เกี่ยวกับ
อายตนะภายใน อายตนะภายนอก วิญญาณ สัมผัส เวทนา สัญญา เจตนา ตัณหา (ในอายตนะ
ภายนอก) ธาตุ ๔ ชั้น ๕

^{๓๓}ดูรายละเอียดใน ส. น. (ไทย) ๑๖/๑๘๘ - ๑๘๙/ ๒๘๕ - ๒๘๖.

^{๓๔}ดูรายละเอียดใน ส. น. (ไทย) ๑๖/๑๘๘ - ๑๘๙/ ๒๘๕ - ๒๘๖.

ในวรรคทั้งสองนี้ อรรถกถากล่าวว่า วรรคที่หนึ่งทรงแสดงแก่พระราหุลทูลขอ
วรรคที่สอง พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระราหุลผู้มีได้ทูลขอ^{๑๕}

ขอให้สังเกตการดำเนินเรื่องที่ประกอบเป็นชุดเหล่านี้ พระบรมศาสดามีพระ
ประสงค์ให้พิจารณาธรรมจนเห็นแจ้งชัดแต่ละหมวด เมื่อแจ้งชัดในธรรมหมวดนั้นแล้ว
ในเวลาต่อมาหรือโอกาสต่อมา จึงให้พิจารณาธรรมในหมวดอื่น ๆ ต่อไป จนท้ายสุดจึงทรง
ให้พิจารณาขั้น ๕ อันเป็นหมวดธรรมสุดท้ายที่สรุปธรรมหมวดทั้งหมด^{๑๖}

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนพระราหุลตามแนวมหาสติปัฏฐานสูตร หรือสติปัฏฐาน
๔ เพื่อเป็นไปตามจริตของบุคคล ๔^{๑๗} คือ

๑. บุคคลผู้มีตัณหาจريتอย่างหยาบ มักคิดอยู่ในกาย พอใจรักสวรั้งงาม
ควรเจริญกายนุปัสสนาสติปัฏฐาน

๒. บุคคลผู้มีตัณหาจريتอย่างหยาบ มักคิดอยู่ในเวทนา มุ่งเวทนาเป็นใหญ่
ควรเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๓. บุคคลผู้คิดในทิวี่อย่างหยาบ มักคิดอยู่ในจิต เห็นจิตเป็นของสำคัญ มุ่งจิตเป็น
ใหญ่ ควรเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๔. บุคคลผู้มีทิฏฐิอย่างละเอียด มักคิดอยู่ในธรรม เห็นธรรมที่เกิดกับจิต
เป็นของสำคัญ มุ่งธรรมเป็นใหญ่ ควรเจริญธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

พระพุทธเจ้าตรัสกับราหุลตามที่อ้างอิงในราหุลสูตร และอรรถกถาราหุลสูตรถึง
เรื่องชุดที่ ๑๓ ส่วนเรื่องว่าด้วยโสสานิกังคะ (องค์แห่งภิกษุผู้อยู่ในป่าช้าเป็นปกติ)
มีรายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติตามที่ปรากฏในปกรณ์วิเสสชื่อว่าวิสุทฺธิมรรคว่า

ก็แลคนทั้งหลายเมื่อตั้งหมู่บ้าน กำหนดที่ใดไว้ว่า ที่นี้เป็นป่าช้า โสสานิกภิกษุ
นั้นอย่าเพิ่งอยู่ ณ ที่นั้น เพราะว่าที่นั้น เมื่อศพยังมีได้ถูกเผา ก็ยังไม่นับว่าเป็นป่าช้า
แต่ว่า จำเดิมแต่การที่เผาศพแล้วไป แม้หากจะร้างไปตั้ง ๑๒ ปี ก็นับว่าเป็นป่าช้า
อยู่นั่นเอง ก็แลโสสานิกภิกษุผู้อยู่ป่าช้านั้น

^{๑๕} ส. นิ. อ. (ไทย) ๒๖ / ๓๐๐.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน ส. นิ. อ. (ไทย) ๒๖ / ๖๘๖ -๓๐๐.

^{๑๗} ญาณกัมภีร์, อธิบายธรรม น.ธ.เอก, หน้า ๑๖๐.

(๑) ไม่ควรให้ทำที่ต่าง ๆ มีปะรำจกรมเป็นต้น ตั้งเตียงตั้ง จัดน้ำฉันน้ำใช้แล้ว บอกธรรมอยู่ (ในป่าช้านั้น) เพราะว่ารูดงค์ข้อนี้หนัก เพราะเหตุนั้น โสสานิกภิกษุ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท แจ้งพระสังฆเถระหรือเจ้าหน้าที่ทางราชการให้ทราบไว้ เพื่อป้องกันอันตรายอันจะเกิดขึ้นแล้วจึงอยู่

(๒) เมื่อจกรม พิงชำเลื่องคูที่เผาศพไปด้วย

(๓) เมื่อไปป่าช้าเล่าก็พึงหลีกทางใหญ่เสีย เดินไปทางนอกเถิด

(๔) พึงกำหนดอารมณฺ์ให้แม่นยำเสียแต่ในกลางวัน ด้วยเมื่อกำหนดเสียอย่าง นั้น มันจะได้ ไม่เป็นสังฆนกล้วสำหรับเธอในเวลากลางคืน

(๕) อมนุษย์ทั้งหลายเม้นมันจะเที่ยวส่งเสียงร้องไป ก็อย่าประหารมันด้วย วัตถุอะไร ๆ

(๖) อันโสสานิกภิกษุจะขาดไปป่าช้าเสียแม้วันเดียว ย่อมไม่ควร พระอังกุตรภคณาจารย์กล่าวว่า ยังมีฉนิมยามให้สิ้นไปป่าช้า แล้วกลับเสียใน ปัจฉิมยามก็ควร

(๗) ของเคี้ยวของกินที่อมนุษย์ชอบ เช่นขนมโรยงา ข้าวเจือถั่ว ปลา เนื้อ นม สด น้ำมัน น้ำอ้อยงาโสสานิกภิกษุไม่ควรเสพ

(๘) ไม่ควรเข้าไปสู่เรือนแห่งตระกูล แลนี้เป็นวิธีปฏิบัติแห่งโสสานิกภิกษุ.

ว่าโดยประเภท แม้โสสานิกภิกษุนี้ก็มี ๓ พวก ใน ๓ พวกนั้น ผู้ถืออย่าง อุกฤษฏ์ พึงอยู่แต่ในป่าช้าที่ได้ลักษณะ ๓ คือ มีการเผาศพเป็นประจำ มีซากศพ (ทอดอยู่) มิได้ขาด และมีเสียงร้องให้อยู่เนื่องนิตย์ สำหรับผู้ถืออย่างกลาง ในป่าช้าที่ได้ลักษณะหนึ่งใน ๓ ลักษณะ (นั้น) ก็ใช้ได้ สำหรับผู้ถืออย่างเพลา ในที่ ๆ สักว่าได้ลักษณะป่าช้าโดยนัยที่กล่าวแล้ว ก็ใช้ได้.

ก็รูดงค์แห่งโสสานิกภิกษุทั้ง ๓ พวกนี้ ย่อมแตกเพราะสำเร็จความอยู่ในที่อัน มิใช่ป่าช้า (ส่วน) พระอังกุตรภคณาจารย์ กล่าวว่า (รูดงค์นี้แตก) ในวันที่เธอไม่ ไปป่าช้า นี่เป็นความแตกในโสสานิกังคะนี้.

ส่วนอนิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ (๑) ได้มรณสติ (๒) อยู่ด้วยความไม่ประมาท เป็นปกติ (๓) บรรลุสุกนิมิต (๔) บรรเทาภคมาราคะได้ (๕) เห็นสภาพของ ร่างกายเนื่อง ๆ (๖) มีความสังเวชหนัก (๗) ละความเมา มีเมานในความไม่มีโรค เป็นอาทิได้ (๘) ช่มความกลัวภัยได้ (๙) เป็นที่เคารพที่สรรเสริญแห่งอมนุษย์

ทั้งหลาย (๑๐) มีความประพฤติสมควรแก่รัฐธรรมนูญ มีความมักน้อยเป็นต้น ฯ

ก็เพราะอำนาจแห่งมรณานุสติ คือการระลึกถึงความแตกตายอยู่
เนื่อง ๆ โทษอันจะพึงเกิดขึ้นเพราะความ ประมาททั้งหลาย
ย่อมไม่ตกต้อง โสสานิกภิกษุ ผู้แม้แต่หลับไปแล้ว อนึ่งเล่าจิตของ
เธอผู้เห็น ชากศพมากเข้า ย่อมจะไม่ตกไปสู่อำนาจของกามราคะ
เธอจะเกิดสังเวชใหญ่ ไม่เข้าใจกลัวความ เมาเลย ทั้งพยายามจะหาแต่
ความดับทุกข์โดยทางที่ชอบ เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้มีใจน้อมไป
สู่พระนิพพานจึงควรเสพโสสานิกังคะนี้ เพราะเป็นจุดงค้ออันนำมา
ซึ่งคุณเป็นอนเนกแล^{๑๘}

กายานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้รวมข้อที่พึงกำหนด ๖ บรรพเป็น ๑๔ ข้อด้วยกัน
คือ ๕ บรรพข้างต้น และบรรพที่ ๖ อีก ๙ รวมจึงเป็น ๑๔

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ส่วนวิธีเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการกำหนดรู้เวทนาในเวทนา ๘
ประการ วิธีเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการกำหนดรู้จิตในจิต ๑๖ ประการ และวิธี
เจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานคือการกำหนดรู้ธรรมตามบรรพที่ท่านแสดงไว้ ๕ ประการ
ไม่ปรากฏว่าพระราहुลเถระได้ศึกษาจากผู้หนึ่งผู้ใด

อย่างไรก็ตาม พระราहुลก็จะต้องได้ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้แน่นอน
สำหรับประเด็นที่มีเพียงกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพราะสติปัฏฐานนี้เป็นพื้นฐานของการ
ปฏิบัตินั่นเอง

ธรรมในหมวดราहुลสังยุตต์นี้ ล้วนเป็นธรรมที่สำคัญเพื่อการเจริญวิปัสสนา
ทั้งนั้น เข้าใจว่าพระราहुลเถระทูลถามพระพุทธเจ้า ก่อนที่พระองค์จะทรงโอวาทในหมวด
ราहुลสังยุตต์ ซึ่งจัดว่าเป็นธรรมขั้นแรกก่อนเข้าสู่กระบวนการหลักของวิปัสสนา เพราะพระ
บรมศาสดามักจะทรงเริ่มต้นกระบวนการวิปัสสนา ด้วยการทรงสอนให้ละความยึดมั่นว่า เป็น

^{๑๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖๕ - ๑๖๘.

ของเราก่อน ต่อจากนั้น จึงทรงชี้ให้เห็นว่าทำให้สละความยึดมั่นนั้น เพราะสิ่งเหล่านั้นล้วนแต่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จึงไม่สมควรที่จะยึดว่าเป็นของเรา เป็นอัตตาของเรา เช่น

การรู้การเห็นที่ไม่ให้มือหังการ มมังการ และมานานุสัย

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราหุลเถระไม่ให้มือหังการมมังการและมานานุสัย ดังความในอนุสยสูตรว่า

เมื่อบุคคลรู้ได้อย่างไร เห็นอยู่อย่างไรหนอ อหังการ มมังการ และมานานุสัย ในกายที่มีวิญญานนี้ และในสรรพนิमितภายนอกจึงจะไม่มี ? ๑

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ราหุล รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ บุคคลพิจารณาเห็นรูปทั้งหมดนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง อย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่เรานั้นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ๑ เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง วิญญานอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลว หรือประณีต อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ บุคคลพิจารณาเห็นวิญญานทั้งหมดนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง อย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่เรา นั่นไม่เป็นเรานั้นไม่ใช่ตัวตนของเรา ๑ ราหุล เมื่อบุคคลรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล อหังการ มมังการและมานานุสัย ในกายที่มีวิญญานนี้ และในสรรพนิमितภายนอก จึงจะไม่มี ๑ ^{๑๕}

การรู้การเห็นที่ทำให้ปราศจากอหังการมมังการและมานานุสัย

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราหุลเถระเรื่องการรู้การเห็น ที่ทำให้ปราศจากอหังการมมังการ และมานานุสัย ดังความว่า

เมื่อบุคคลรู้อยู่อย่างไร เห็นอยู่อย่างไรหนอ ใจจึงปราศจากอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญานนี้และในสรรพนิमित ภายนอก เป็นของก้าวล่วงด้วยดี ในส่วนแห่งมานะสงบแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว ? ๑

^{๑๕} ส. น. (ไทย) ๑๖ / ๒๐๐ / ๓๐๐ - ๓๐๑.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ราหุล รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ บุคคลพิจารณาเห็นรูปทั้งหมดนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง อย่างนี้นั้นไม่ใช่ของเรา นั้นไม่เป็นเรา นั้นไม่ใช่ตัวตนของเราแล้ว ย่อมหลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น ฯ เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียดเลวหรือประณีต อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ บุคคลพิจารณาเห็นวิญญาณทั้งหมดนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง อย่างนี้ว่า นั้นไม่เป็นเรา นั้นไม่ใช่ของเรา นั้นไม่ใช่ตัวตนของเราแล้ว ย่อมหลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น ฯ ราหุล เมื่อบุคคลรู้อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้แล ใจจึงจะปราศจากอหังการ มมังการ และมานานุสัย ในกายที่มีวิญญาณนี้ และในสรรพนิมิตภายนอกเป็นของก้าวล่วงด้วยดี ในส่วนแห่งมานะ สงบแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว^{๕๐}

เนื่องจากพระองค์ทรงเห็นว่า พระราหุลเถระทรงมีปัญญามาก จึงสอนวิธีเจริญวิปัสสนาโดยตรง ดังปรากฏในสุตติมสูตร อันแสดงการปฏิบัติของท่านที่สำเร็จพระอรหันต์ ด้วยการเจริญวิปัสสนาล้วน ๆ ในสุตติมสูตรนั้น พระอรหันต์เหล่านี้ไม่มีอิทธิปาฏิหาริย์พิเศษ เช่น คาทิพย์ หูทิพย์ เป็นต้น แต่พระราหุลท่านเกิดอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ หลังจากสำเร็จพระอรหันต์ เพราะบารมีที่ได้อบรมมาแต่อดีตชาติ^{๕๑}

วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลुरुธรรมพระราหุลเถระ ปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ ภายหลังที่พระราหุลเถระบรรลुरुหัตผลแล้วได้กล่าววาจาเปิดเผยความเป็นจริงในตัวเองว่า

คนทั้งหลายรู้จักเราว่า ราหุลผู้เจริญ เพราะคุณสมบัติ ๒ ประการ คือ เป็นพระโอรสของพระพุทธเจ้า และมีดวงตาเห็นธรรม เราเห็นอมตธรรม กิเลสจึงหมดไปและไม่ต้องเกิดใหม่อีก เราจึงเป็นพระอรหันต์ไตรวิชา ควรแก่ทักษิณของคนที่หลาย กามทำให้สัตว์มีเดบอด กามเป็นตาข่ายปกคลุมสัตว์ไว้ ความอยากในกามเป็นเครื่อง

^{๕๐} ส. น. (ไทย) ๑๖ / ๒๐๑ / ๓๐๑ - ๓๐๒.

^{๕๑} พลตรี นายแพทย์ชาญ สุวรรณวิภัง, พระพุทธโฆษาจารย์, หน้าคำนำ.

ปิดบังสัตว์ไว้ สัตว์ทั้งหลายถูกผูกไว้ด้วยเครื่องผูกคือกาม จึงเป็นเหมือนปลาเข้าปากไซ่ กามดังกล่าวมานั้นอันเป็นเครื่องผูกของมาร เราจะและตัดได้แล้ว (ต้นไม้คือ) ต้นหาอันมีวิชาเป็นราก เราก็ถอนขึ้นได้แล้ว เราดับความเร่าร้อนได้สิ้น จึงอยู่อย่างสงบเยือกเย็น^{๘๒}

นอกจากนั้น ยังพบความอีกตอนหนึ่งยืนยันอีกว่า

พระศาสดาตรัสวิปัสสนาไว้ในราหูโลวาทสูตร สังกุตตนิคายด้วยประการฉะนี้ แม้ในจุฬาราหู โลวาทสูตรก็ตรัสวิปัสสนาไว้ ตรัสการเว้นจากมูสาวาทของภิกษุหนุ่มไว้ในราหู โลวาทสูตรที่อัมพลัญญการาม ตรัสวิปัสสนาเท่านั้นในมหาราหู โลวาทสูตร ตรัสจตุโกฏิกสุญญาไว้ในอังคุตตรนิคายนี้^{๘๓}

กล่าวโดยสรุปแล้ว พระราหุลเถระบรรลุธรรมด้วยการฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าตามลำดับ มีครั้งสำคัญ ๆ เช่น

เมื่ออายุ ๑๕ ปี ตรัสสอนเรื่องการสำรวมการสำรวมกาย วาจา และใจ เพื่อให้พื้นฐานของการทำกรรมดีทุกอย่าง

เมื่ออายุ ๑๘ ปี ตรัสสอนเรื่องกฎไตรลักษณ์ เพื่อให้รู้เท่าถึงกฎธรรมชาติที่ว่าทุกสิ่งมีเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทนอยู่สภาพเดิมไม่ได้ และไม่มีตัวตนที่แท้จริง

เมื่ออายุ ๒๐ ปี เมื่อพระองค์พิจารณาเห็นว่าปัญญาของพระราหุลเถระแก่กล้าแล้ว จึงตรัสให้เร่งทำที่สุดแห่งทุกข์ให้ได้ จนบรรลุพระอรหัตตผลในพรรษาแรกของการเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา

^{๘๒} จุ. อป. อ. (ไทย) ๗๑ / ๓๕ - ๓๖.

^{๘๓} อจ. จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕ / ๔๒๓.

บทที่ ๔

การประยุกต์ปฏิบัติของพระราหุลเถระในสังคมโลกาภิวัตน์

การประยุกต์ หมายถึง การนำ “บางสิ่ง” มาใช้ประโยชน์ โดยปรับใช้อย่างเหมาะสมกับสถานะที่เฉพาะเจาะจง

การประยุกต์จึงเป็นวิธีการนำบางสิ่งมาใช้ประโยชน์ “บางสิ่ง” ที่นำมานี้อาจเป็นทฤษฎี หลักการ แนวคิด ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และนำมาใช้ประโยชน์ในภาคปฏิบัติ โดยปรับใช้เข้ากับบริบทแวดล้อมที่เป็นอยู่อย่างเหมาะสม

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่า “ประยุกต์” ในความหมายที่ค่อนข้างแคบ จำกัดขอบเขตเฉพาะการนำความรู้ในวิชาการต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ในวิชาการต่าง ๆ มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น วิทยาศาสตร์ประยุกต์ จิตวิทยาประยุกต์^๑

เมื่อศึกษาชีวประวัติของพระราหุลเถระ และได้ศึกษาหลักธรรมและสถานะแวดล้อมที่เอื้อต่อการบรรลุธรรมของพระราหุลเถระแล้ว ได้พบปฏิบัติของพระราหุลเถระที่สามารถนำมาประยุกต์เข้ากับสังคมปัจจุบันได้ ดังต่อไปนี้

๔.๑ พระราหุลเถระผู้ใฝ่การศึกษา

พระราหุลได้รับสมญานามจากเพื่อนพรหมจรรย์ว่า “ราหุลภัททะ” (หมายถึงพระราหุลผู้ดีงาม หรือราหุลผู้โชคดี) ด้วยคุณสมบัติที่เป็นบุตรทางโลกและบุตรทางธรรมจากพระพุทธเจ้าโดยตรง อีกทั้งได้รับเอตทัคคะว่าเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา

^๑ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การคิดเชิงประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทซัคเซส มีเดีย จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒ -๓.

จากการศึกษาพบว่า เหตุปัจจัยที่สนับสนุนทำให้พระราहुลเป็นผู้ฝึกฝน การศึกษาหลายประการ เช่น การได้สั่งสมอุปนิสัยมาตั้งแต่อดีตชาติ ส่วนในชาติปัจจุบันย่อม มีเหตุปัจจัยหลายอย่างที่สนับสนุนหรือผลักดันให้พระราहुลเป็นผู้ฝึกการศึกษา เช่น การที่เกิด มาเป็นเชื้อชาติกษัตริย์จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเป็นคนฉลาด มีความรอบรู้ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะ ใด ๆ ก็ตาม การที่ต้องมาเป็นบุตรของพระพุทธเจ้า ยิ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่พระราहुลต้อง คล้อยตามพุทธจริยาที่พุทธบิดาได้ปฏิบัติไว้เป็นตัวอย่าง เช่น ทุกเช้าสามเณรราहुลจะเดินลงมา ที่ลานวิหาร เอามือกรอทรายขึ้นเต็มกำมือ แล้วอธิษฐานดั่งๆ ว่า วันนี้ ขอให้เราได้รับฟังพระ โอวาทและโอวาทจากพระพุทธเจ้าและจากพระอุปัชฌาย์มากมาย คุณดังเมล็ดทรายในกำมือ เรานี้^๒

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังได้พบสิ่งที่ทำให้พระราहुลเป็นที่น่าเลื่อมใสอีกหลายอย่าง นอกจากเป็นผู้ฝึกการศึกษา ทั้งที่สิ่งเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติก็ได้ เช่น

การเป็นผู้ว่าง่าย ไม่ถือตัวว่าเป็นโอรสของพระพุทธเจ้าไม่ว่าโดยประการใด เช่น กรณีภิกษุจากชนบทนิมนต์ให้ไปนอนข้างนอก ถ้าสามเณรราहुลอ้างว่าเป็นลูกของ พระพุทธเจ้าก็ยอมทำได้ อย่างน้อยภิกษุเหล่านั้นก็อาจเกรงใจพระพุทธชิโนรสบ้าง แต่ไม่ได้ นำเรื่องนั้นมาอ้าง กลับออกไปเสียโดยทันที เพราะความเป็นคนว่านอนสอนง่าย และเคารพ ในกฎกติกาของสังคม^๓ ได้ดี^๔ จากอุปนิสัยดังกล่าวจึงทำให้ต่างจากพระฉันนะ ก่อนจะมาบวช ก็ เป็นเพียงสารตีของเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อมาบวช ก็ยังถือปฏิมาณะอยู่ว่าตนเองเป็นคนใกล้ชิดกับ พระพุทธเจ้า ใครว่ากล่าวตักเตือนมักไม่ฟัง พูดว่า ท่านเป็นใครมาว่ากล่าวผม รู้ไหมผมคืออดีต สารตีผู้ใกล้ชิดพระพุทธองค์ จนเป็นเหตุในตอนสุดท้ายก่อนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธ ปรินิพพาน ได้ขอให้ส่งฉัตรพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนะก่อนที่จะสำนึกตนแล้วบรรลुพระ อรหันต์ในเวลาต่อมา^๕

^๒ คูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๗/๑๑๓.

^๓ คูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๕ - ๕๔/๒๓๗-๒๔๐.

^๔ คูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๒๕๖ - ๒๕๘.

การเป็นผู้มีความกตัญญูทศเวทที่ต่ออุปัชฌาย์อย่างยิ่ง คือสามเณรราหุลเป็นคนเช่นนี้ ก็เพราะดำเนินตามรอยพระอุปัชฌาย์ ดังตอนที่ราหุลเป็นสามเณร พระนางยโสธราได้ออกบวชเป็นภิกษุณีแล้วเกิดประชวรด้วยพระโรคลมพระราหุลได้ไปเยี่ยมพระมารดา^๕

จากข้อปฏิบัติของพระราหุลเหล่านี้ ความเป็นผู้ใฝ่การศึกษาอย่างเดียว ไม่อาจทำให้คนหนึ่ง ๆ เป็นคนดีที่สมบูรณ์ในโลกนี้ได้ แต่ต้องเป็นบุคคลที่อ่านอนสอนง่าย เคารพในมารยาทของสังคมอีกด้วย ส่วนการเป็นผู้มีความกตัญญูทศเวทที่ไม่ใช่มีเฉพาะต่อผู้มีพระคุณของตนเองเพียงแต่ระดับครอบครัวเท่านั้น แต่ต้องมีต่อสังคมอีกด้วย ซึ่งข้อปฏิบัติเหล่านี้เป็นพื้นฐานของทุกอย่างเพื่อให้คนอยู่รอบข้างหรือสังคมที่อยู่ร่วมกันมีความสงบสุขได้

๔.๒ การศึกษาในสังคมโลกาภิวัตน์

ปัจจุบันนี้ถือกันว่าเป็นยุคโลกาภิวัตน์ หรือยุคสารสนเทศ เป็นยุคที่ข่าวสารข้อมูลแพร่กระจายไปทั่วโลก ทำให้สังคมมีความซับซ้อนยิ่งขึ้น การศึกษาในยุคนี้จึงต้องศึกษาด้วยความรอบคอบ

การศึกษามาจากภาษาบาลีว่า “สิกขา” คำว่า สิกขา มีรากศัพท์ว่า สิกฺข หมายถึง วิชฺโชปาทาน แปลว่า การแสวงหาวิชา ส่วนคำว่า วิชฺชา หมายถึง ความรู้ สภาวะแท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ดังนั้น สิกขาหรือศึกษาจึงหมายถึง การแสวงหาวิชาหรือความรู้แจ้ง ซึ่งก็คือปัญญานั้นเอง นั่นคือการศึกษาเป็นกระบวนการแสวงหาปัญญา และกำจัดอวิชชาไปพร้อมกัน เมื่อปัญญามา อวิชชาก็หายไป เหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นมาก็ขับไล่ความมืดไปด้วย พระพุทธเจ้าจึงเปรียบเทียบปัญญาเหมือนแสงสว่าง นตฺถิ ปญฺญาสมา อาภา ไม่มีแสงสว่างใดเสมอด้วยปัญญา แสงสว่างคือปัญญาขับไล่ความมืดคืออวิชชา^๖

^๕ คุรยลละเอียคใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๘/๒๓๘ - ๒๕๓.

^๖ พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ขอบฟ้าแห่งความรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

ส่วนคำว่า “โลกาภิวัตน์”^๓ หมายถึง การแพร่กระจายไปทั่วโลก การที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใด สามารถรับรู้ สัมพันธ์ หรือรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วกว้างขวาง ซึ่งเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศ เป็นต้น^๔

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๘๑ ได้กำหนดให้มีการตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติไว้อย่างชัดเจนว่า

**“รัฐต้องจัดการศึกษา อบรม และสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้
เกิดความรู้คู่ธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ”**

ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่จะให้มีกฎหมายลูกว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ จึงได้เขียนบังคับไว้ชัดเจนอย่างนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ ซึ่งเป็นกฎหมายลูกของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มีเป้าหมายหลักของการปฏิรูปการศึกษาตาม

^๓พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๓.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า “คำว่า โลกาภิวัตน์ (Globalization) เท่าที่พบทวนได้ เริ่มเฟื่องในเมืองไทยเมื่อปลายปี พ.ศ.๒๕๓๗ (ค.ศ. ๑๙๙๔) โดยท่านที่เริ่มแพร่ได้แปลว่า “โลกาภิวัตน์” ต่อมานับแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๘ คำว่า “โลกาภิวัตน์” ก็แพร่หลายทั่วไป และเป็นคำที่นิยมเกรอยาวนานจนกระทั่งบัดนี้ (ถือกันว่าโลกมาถึงยุคโลกาภิวัตน์หลังสิ้นสุดสงครามเย็นแล้ว คือหลังปี ๒๕๓๒ (ค.ศ.๑๙๘๙) ”

^๔ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๔๕.

คำว่า โลกาภิวัตน์ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ใช้เป็น โลกาภิวัตน์ เป็นคำบาลีมาจากคำว่า โลก + อภิวัตุน ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Globalization.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ก็คือการพัฒนาสังคมไทยให้เป็น “สังคมแห่งการเรียนรู้” (Learning Society) ^๕

เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ มาตรา ๘ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติจึงบัญญัติว่า

มาตรา ๘ การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

- (๑) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
- (๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- (๓) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ จึงได้ให้ความยืดหยุ่นในการจัดการศึกษาไว้ ๓ รูปแบบ คือ (๑) การศึกษาในระบบ (๒) การศึกษานอกระบบ และ (๓) การศึกษาตามอัธยาศัย มาตรา ๑๕ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้อธิบายความหมายของการศึกษาทั้ง ๓ รูปแบบไว้ ดังนี้

(๑) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

(๒) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดผลและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

^๕ พระราชวรมนี (ประยูร ฆุ่มจิตโต), การคณะสงฆ์กับ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

ปัจจุบันประเทศไทยมี ๓ สังคมทับซ้อนเหลื่อมล้ำกันอยู่ คือ คนในชนบทเป็นสังคมเกษตรกรรม และคนไทยร้อยละ ๕๔ ประกอบอาชีพการเกษตร คนในเมืองอยู่ในสังคมสังคมอุตสาหกรรม เพราะคนไทยร้อยละ ๑๕ ทำงานในโรงงานและบริษัทต่าง ๆ และมีคนไทยร้อยละ ๓๑ ทำงานในภาคบริการและภาครัฐซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้ข้อมูลข่าวสาร.

(๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ โรงเรียนหรือสถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง หรือทั้งสามรูปแบบไปพร้อม ๆ กัน ก็ได้ ตามมาตรา ๑๖ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ การศึกษาในระบบมี ๒ ระดับ คือ

(๑) การศึกษาขั้นพื้นฐานสิบสองปี นับตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

(๒) การศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาและระดับอุดมศึกษา

ตามมาตรา ๑๕ แห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ การศึกษานอกระบบในปัจจุบันก็คือการจัดการศึกษาของกรมการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ จึงเป็นการเรียนรู้อย่างอิสระด้วยความสมัครใจ ไม่มีระบบกฎเกณฑ์ใด ๆ แต่ทางราชการอาจจะต้องกำหนดวิธีการสอบเทียบความรู้ให้ เช่น ผู้เรียนอาจจะเรียนวิชาคอมพิวเตอร์ด้วยตนเองที่บ้านแล้ววันหนึ่ง ก็มาขอสอบเทียบกับทางราชการ ได้ใบประกาศนียบัตรว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านคอมพิวเตอร์ก็ได้^{๑๑}

จุดเด่นอีกประการหนึ่งของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชีวิต พ.ศ. ๒๕๔๒ ก็คือการกำหนดให้มีการเทียบโอนผลการเรียนรู้ของการศึกษาระหว่างรูปแบบเดียวกัน หรือต่างรูปแบบก็ได้ ดังที่มาตรา ๑๕ วรรคท้ายกำหนดว่า

“ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกัน หรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะเป็ผลการศึกษาจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงาน”^{๑๒}

^{๑๑} พระราชวรมนูณี (ประยูร ธรรมจิตโต), การคณะสงฆ์กับ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ, หน้า ๕-๑๐.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

จุดเด่นอีกประการหนึ่งของพระราชบัญญัติการศึกษาฉบับนี้ ก็คือการกำหนดให้มีเขตพื้นที่การศึกษา โดยแต่ละจังหวัดอาจจะมีหลายเขตพื้นที่การศึกษาก็ได้ สำนักงานที่กำกับดูแลเขตพื้นที่การศึกษาเรียกว่า สำนักงานการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา มีอำนาจหน้าที่ที่สำคัญคือ “กำกับดูแลสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญา รวมทั้งพิจารณาการจัดตั้ง ยุบ รวม หรือเลิกสถานศึกษา”^{๑๒}

อย่างไรก็ตาม หากกล่าวตามมาตรา ๓๘ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานี้มีอำนาจมาก เพราะกระทรวงจะกระจายอำนาจการบริหาร และจัดการการศึกษาทั้งด้านวิชาการงบประมาณ และการบริหารงานบุคคลไปให้สำนักงานนี้ กรมต่าง ๆ ในกระทรวงจะเล็กลง แต่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจะใหญ่ขึ้นและมีอำนาจการตัดสินใจมากขึ้น เช่น การขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ต้องผ่านการพิจารณาจากสำนักงานนี้^{๑๓}

ในความคิดเห็นของผู้วิจัยแล้ว หลักการดังกล่าวข้างต้นถือว่าเป็นเรื่องดี แต่การจัดการศึกษาดังกล่าวในแต่ละสถานศึกษามีมาตรฐานต่างกัน เพราะบางสถาบันมุ่งวิชาการโดยแอบแฝงในเชิงธุรกิจมากกว่าที่จะให้เกิดองค์ความรู้ใหม่หรือเกิดประโยชน์ในทางวิชาการ ด้วยเหตุผลเพียงสั้น ๆ ว่า เปิดโอกาสทางการศึกษา แต่มองอีกด้านหนึ่งถือว่าทำลายระบบทางวิชาการหรือระบบการศึกษา เพราะผู้ที่จบการศึกษาไม่สามารถรับความรู้ให้เข้าระดับชั้นศึกษาที่ได้ประกาศนียบัตรหรือปริญญามาได้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่การจัดการศึกษาจะต้องปรับปรุงทั้งบุคลากรทางการศึกษา และผู้เรียนอีกด้วย

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงเรื่องความเร่งร้อนที่นำมาซึ่งความลึกลับเกี่ยวกับเรื่องวิชาการ และการปรับปรุงการศึกษาระดับสูงนี้ มีข้อสังเกตสำคัญ ๒ อย่าง คือ

๑. มุ่งวิชาชั้นสูง ที่จำเป็นต้องใช้ในการปรับปรุงประเทศชาติให้เจริญทัดเทียมอารยประเทศ เช่น การปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัย การปกครองหรือรัฐศาสตร์ การพาณิชย์ วิศวกรรม สถาปัตยกรรม การแพทย์ เป็นต้น พวกนี้เป็นการพัฒนาด้านวิชาการ

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖ - ๑๗.

๒. มุ่งสร้างกำลังคนใช้งานแบบทันถวาร คือ ต้องการกำลังคนที่ใช้งานได้ไว ใกล้เคียง จึงต้องพัฒนากลุ่มข้าราชการขึ้นมา และกลายเป็นการศึกษาเพื่อเอาคนเข้ารับราชการ จนกระทั่งต่อมากลายเป็นการสร้างค่านิยมในการที่จะเล่าเรียนเพื่อเข้ารับราชการ และมีความหมายในการศึกษาเพื่อเลื่อนสถานะทางสังคม เพื่อจะได้เป็นเจ้านายหรือขุนนาง^{๑๔}

ในความคิดเห็นของผู้วิจัยคิดว่า การศึกษามุ่งเพียงเรื่องวิชาการที่ขาดจุดยืนที่แท้จริง เพื่อสร้างกำลังคนใช้งานแบบทันถวาร ยังควบคู่อยู่กับหลักการหรือวัฒนธรรมของตะวันตกทั้งหมด รับหลักการมาทั้งหมด ไม่ได้มีการนำมาปรับประยุกต์ให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยก่อนนำมาใช้ เพราะมุ่งผลิตเพียงวิชาการหรือใบปริญญาเท่านั้น หรือจะกล่าวถึงคุณภาพทางวิชาการก็ยังล่าหลังอยู่ การศึกษาเล่าเรียนไม่มีคุณภาพ ผู้สอนก็ไม่มีมาตรฐานทางวิชาการพอ ที่จะทำให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น หรือทำให้ถูกต้องตามหลักจริยธรรม ศีลธรรม จารีตประเพณีไทยได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมได้ หรือแม้แต่การจัดตั้งมหาวิทยาลัยหรือการเปิดหลักสูตรทั่ว ๆ ไป เกือบทุกระดับ ก็ดูจะเลื่อนเหมือนตลาดนัดสินค้าก็ว่าได้

แม้จะมีการพยายามเรียกร้องมาตรฐานทางจริยธรรมกันมาก แต่ระบบการเรียนการสอน หรือการจัดการศึกษาไม่ได้เน้นที่จะทำให้ผู้เรียนมีคุณธรรม มีหน้าซำ ผู้บริหารบางคนยังหันหน้าให้กับระบบการศึกษาที่ควรเน้นเรื่องจริยธรรม การเรียนก็มุ่งเพียงวิชาการและการถอนทุนหรือกำไรของบุคคลบางกลุ่มที่มาบริหารงานด้านนี้ ทั้งที่จุดเด่นด้านวิชาการก็ยังไม่ดีพอ และยังขาดจุดยืนอีกด้วย ฉะนั้น การศึกษาไทยในปัจจุบัน จึงไม่ได้มีจิตวิญญาณอันดีพอที่จะสอนให้เป็นคนดีได้

การศึกษาในปัจจุบันจึงเป็นการศึกษาที่มุ่งเพียงกำไร โดยไม่มีส่วนรับรู้ความล้มเหลวในด้านจริยธรรมของผู้เรียน หรือแม้แต่อาจารย์ผู้สอนบางคนก็ไม่สามารถเป็นผู้นำทางปัญญาได้ดีพอ ยังเสื่อมจริยธรรมเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้แก่ผู้เรียนอีกด้วย

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้เสนอแนวทางการปรับเปลี่ยนท่าทีครั้งใหญ่ในกระบวนการพัฒนาของมนุษย์” ดังความว่า

ธรรมชาติ เปลี่ยนจากพิชิตธรรมชาติ มาอยู่อย่างประสานกลมกลืนและเอื้อกันกับ
ธรรมชาติ สังคม เปลี่ยนจากการแข่งขัน มาสู่การร่วมมือ **มนุษย์** เปลี่ยนจากการ

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๒๒.

เสพหรือบริโภคน้ำให้มากที่สุด เป็นการรู้จักประมาณ เสพบริโภคแต่พอดีหรือรู้จักพอหรือพอดีนั่นเอง^{๑๕}

จากหลักการพัฒนามนุษย์ทั้ง ๓ ข้อที่พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) เสนอไว้ ทำให้ผู้วิจัยได้มองเห็นตามประเด็นของท่านดังกล่าว คือ

เรื่องธรรมชาติ คือต้องเปลี่ยนจากพิชิตธรรมชาติ มาอยู่อย่างประสานกลมกลืน และเอื้อกันกับธรรมชาติ

เรื่องสังคม คือต้องเปลี่ยนจากการแข่งขัน มาสู่การร่วมมือก็ไม่ได้เป็นไปตามเป้าหมายนั่นเอง เพราะต่างก็แข่งขันเอาตัวรอดตามระบบทุนนิยมที่ไหลบ่าเข้ามาอย่างรุนแรง

เรื่องมนุษย์ คือต้องเปลี่ยนจากการเสพหรือบริโภคน้ำให้มากที่สุด เป็นการรู้จักประมาณ เสพบริโภคแต่พอดี หรือรู้จักพอหรือพอดี ก็เป็นสิ่งที่ล้มเหลวมากที่สุดในสังคม เพราะมีปัญหาสังคมตามมาอย่างมากมาย เพราะบริโภคเกินประมาณ กลายเป็นสังคมมั่วสุมติดพันในเรื่องกามคุณ ๕ อยู่อย่างขาดสติสัมปชัญญะ

๔.๓ ความเป็นผู้ใฝ่การศึกษาในสังคมโลกาภิวัตน์

เมื่อสังคมมีแนวโน้มไปตามกระแสดังกล่าว เราจะดำเนินชีวิตในสังคมเช่นนี้ได้อย่างไร

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า

เมื่อมีเหตุปัจจัย ชีวิตก็กลายเป็นการศึกษาไปเอง โดยยกตัวนำและตัวหนุนทั้ง ๗ ประการ เป็นองค์ประกอบ ๗ สีของแสงรุ้งหรือรุ้ง ๗ สี กล่าวคือลำแสงของพระอาทิตย์ที่ส่งมาแยกได้ เป็นแสงสีต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบ ๗ สี รวมกันเข้าเป็นแสงพระอาทิตย์ที่ส่องมา หลักธรรมชุดนี้ จึงเรียกชื่อ ๒ อย่าง คือ ในแง่การศึกษา เรียกว่า รุ้งอรุณของการศึกษา ในแง่มรรคเป็นวิถีชีวิต เรียกว่าบุญนิมิตของชีวิตที่ดีงาม^{๑๖}

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗ - ๑๐๘.

การศึกษาในยุคปัจจุบันจะบรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้ จำเป็นต้องอาศัย
 ธรรมที่เป็นรุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ คือ

๑. รู้จักเลือกหาแหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดี คือมีกัลยาณมิตร
๒. มีชีวิตและอยู่ร่วมสังคมเป็นระเบียบด้วยวินัยอันเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. พร้อมด้วยแรงจูงใจ มีจิตใจใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นพัฒนาตนให้เต็มศักยภาพที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ปรับทัศนคติและค่านิยมให้สมแนวเหตุผล
๖. มีสติกระตือรือร้น ตื่นตัวตลอดเวลา ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท
๗. แก้ปัญหาและพึงพาตนด้วยความรู้คิดที่แยบคาย ให้ได้ประโยชน์และความจริง

อย่างไรก็ตาม คนจะเป็นคนได้จำเป็นต้องมีการพัฒนาให้ครบกระบวนการของ
 ความเป็นมนุษย์ เพื่อปูพื้นฐานชีวิตให้สมบูรณ์ตามลำดับ

คำว่า “พัฒนา” ใช้กับสิ่งที่เป็นรูปธรรม ถ้าใช้กับชีวิตคนอันเป็นนามธรรมใช้คำว่า
 “ภาวนา” การพัฒนาคนไม่ใช่พัฒนาแต่จิตใจเท่านั้น จึงตรงกับคำว่า “ภาวนา”
 ในพระพุทธศาสนาจำแนกไว้ ๔ อย่าง คือ^{๑๑}

๑. พัฒนาด้านกาย ตรงกับ กายภาวนา
๒. พัฒนาด้านศีล ตรงกับ ศีลภาวนา
๓. พัฒนาด้านจิต ตรงกับ จิตภาวนา
๔. พัฒนาด้านปัญญา ตรงกับ ปัญญาภาวนา

การพัฒนาในยุคปัจจุบันได้มุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาทางด้านกายภาวนา หรือการ
 พัฒนาด้านกีฬามากกว่า ซึ่งสวนกระแสกับพระพุทธศาสนาที่ไม่เน้นในเรื่องนี้ แต่สอนให้รู้จัก
 พอดีหรือพอประมาณ

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๔๐

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาคือจุดมุ่งหมายของชีวิต การพัฒนาสู่อิสรภาพ ผ่านจุดหมายหลายระดับ^{๘๔} ดังพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า

การพึงตนได้ ก็คืออิสรภาพในระดับต่าง ๆ จนถึงอิสรภาพสูงสุด ทั้งหมดนี้จึงเข้าสู่หลักข้างต้นที่ว่า^{๘๕}

๑. รู้ความจริงของสิ่งทั้งหลาย เข้าถึง สัจธรรม
๒. จึงดำเนินชีวิต หรือปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้สอดคล้องกับหลักความจริง เป็นผู้มีจริยธรรม
๓. จึงสามารถแก้ปัญหาได้สำเร็จ ไร้ทุกข์ เกิดมีอิสรภาพ

ความเป็นผู้ใฝ่การศึกษาในกระแสสังคมปัจจุบัน จึงเดินสวนทางกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาและหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราหุลให้บรรลุพระอรหันต์ หรือแม้แต่จะมองในแง่ของโลกียะก็ได้ เพราะในปัจจุบันการศึกษาไม่ได้ทำให้ผู้เรียนที่จบการศึกษาแล้วมีความสุขที่แท้จริงได้ เพราะมีแต่ความวุ่นวายสับสนกันไปหมด

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้เสนอไว้ในเรื่อง “เมื่อพัฒนาไม่สมดุลองค์ประกอบก็ไม่ประสานเกื้อกูล” ตอนหนึ่งว่า

...ไทยเราต้องการเพียงความรู้สมัยใหม่ของฝรั่งที่เราไม่มี... ตื่นเต้นต่อความเจริญแบบตะวันตกที่มีภาพเด่นในด้านความร่ำรวยพร้อมทางวัตถุก็ดี ความชื่นชม ตื่นเต้นต่อวิชาการสมัยใหม่ของตะวันตกก็ดี ได้นำไปสู่ผลที่กระทบต่อภูมิธรรม ภูมิปัญญาไทยอย่างน้อย ๒ ประการ คือ

๑. ความเสื่อมของคุณค่าทางจิตใจ ความไม่สนใจในศาสนาและคำสอนทางศีลธรรม พร้อมกับการหันไปมีค่านิยมแสวงหาความเจริญร่ำรวยพร้อมทางวัตถุ
๒. ความห่างเหิน ตลอดจนมีทัศนคติในทางดูถูกวัฒนธรรมพื้นเดิมของบ้านเมือง และละเลยทอดทิ้งภูมิธรรมภูมิปัญญาไทย

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า “จุดหมายของการศึกษาคือจุดหมายของชีวิต การพัฒนาสู่อิสรภาพ ผ่านจุดหมายหลายระดับ.”

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗.

โดยสรุป ภาพรวมของการสร้างความสำเร็จอย่างเร่งด่วน (ของประเทศไทย) เนื่องจากภาวะบีบรัดทางการเมืองนี้ ก็คือ ความลึกลับ ไม่สมดุล ไม่สม่ำเสมอขององค์ประกอบทั้งหลายของสังคมไทย ที่เจริญเติบโตและก้าวหน้าไปอย่างไม่ประสานกลมกลืนกัน และช่องว่างในด้านต่าง ๆ เช่น

- ความเจริญก้าวหน้าของวิชาชีพชั้นสูง กับการละเลยวิชาการทางด้านความคิดและคุณธรรม
- การเฟื่องฟูของค่านิยมทางวัตถุ กับความลดต่ำของคุณค่าทางจิตใจ
- ความหลงใหลวัฒนธรรมตะวันตก กับการดูถูกวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- ความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยกระจุกอยู่ในเมืองหลวงกับความล้าหลัง แร้นแค้นลงของชนบทห่างไกล
- ความห่างเหินระหว่างพระสงฆ์กับคนรุ่นใหม่ และช่องว่างระหว่างกลุ่มชนที่มีการศึกษาศึกษาใหม่ กับชุมชนชาวบ้านตามประเพณี

นอกจากนั้น ยังมีผลซ้ำเติมปัญหา ช่องว่างระหว่างข้าราชการกับประชาชน ความเจริญของภาคราชการ กับความเสื่อมทรุดของชุมชนชาวบ้าน ดังนี้เป็นต้น^{๒๐}

ผู้วิจัยเห็นว่า การเป็นผู้ใฝ่การศึกษาในสังคมปัจจุบัน เกิดมีขึ้นได้ เพราะเหตุผลสำคัญ คือ

๑. การตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ อันสืบเนื่องมาจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ให้มีการตรากฎหมายภาคบังคับให้ศึกษาจากหกปีเป็นเก้าปีและสิบสองปีตามลำดับ

๒. สังคมมีการแข่งขันกันมากยิ่งขึ้นทุกระบบ ทุกคนต่างก็พยายามศึกษาเพื่อเลื่อนขั้นทางสังคม ไม่ว่าชนชั้นภาคข้าราชการ และภาคเอกชนบริษัท ซึ่งจะต้องมีเงินเป็นตัวปัจจัยสำคัญเพื่อวัดชนชั้นเรื่องวุฒิการศึกษา และการได้มาซึ่งตำแหน่งสูง ๆ ขึ้นอีกด้วย

การศึกษาที่วิ่งกันอยู่ในปัจจุบัน จึงไม่ได้สอนให้คนเป็นคนแท้ที่แท้จริงได้ เพื่อให้ก่อประโยชน์สุขให้กับตนเองและสังคมได้อย่างแท้จริง เพราะต่างก็อยู่ในสภาพลวงการใฝ่ศึกษา เพราะไม่ได้คิดเป็นและคิดถูกต้องตามหลักการทางพระพุทธศาสนาได้

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔ - ๑๒๕.

๔.๔ ประโยชน์จากการเป็นผู้ใฝ่การศึกษา

เมื่อได้ศึกษาความเป็นผู้ใฝ่การศึกษาของพระราหุลเถระแล้ว ได้มองเห็นประโยชน์จากปฏิปทาดังกล่าวหลายประการด้วยกัน ถ้ามีผู้ปฏิบัติตามปฏิปทาของพระราหุลเถระได้ตลอดและต่อเนื่อง แยกออกแล้วได้ ๒ ประการหลัก ๆ คือ

ประโยชน์ที่จะได้รับในระดับโลกิยะหรือทางโลก

ทำให้เป็นคนที่รู้จักความสุขและทุกข์ได้อย่างดี เพราะได้สละความเกียจคร้านมาบำเพ็ญปัญญาบารมีให้มีความต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา

ทำให้เป็นผู้ที่น่ารักและเป็นที่น่าสนใจในหมู่บัณฑิต ที่บุคคลดังกล่าวมีใจใฝ่การศึกษาหรือใฝ่เรียน ใฝ่รู้อยู่ตลอดเวลา

ทำให้เป็นผู้มีสัมมาทิฐิเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่ออกนอกหล่นอกทางที่บัณฑิตได้แนะนำพร่ำสอนไว้

ทำให้รู้จักใช้ปัญญาในการคบค้าสมาคมกับบุคคลต่าง ๆ เพราะมีตัวปัญญาที่คอยผลักดันเข้าไปอยู่ในความดีงามตลอดเวลา

ทำให้รู้จักใช้เหตุผลในการใคร่ครวญปัญหาต่าง ๆ ด้วยความพินิจรอบคอบ รู้เหตุเจริณเหตุที่ทำให้เสื่อมเสียได้อย่างมีเหตุผล

ทำให้เป็นมนุษยย์ที่สมบูรณ์เพราะได้รับการอบรมสั่งสอนมาดี จึงกลายเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์และเทวดาทั้งหลายที่พัฒนาตนเองได้ดีแล้ว

ประโยชน์ที่จะได้รับในระดับโลกุตระหรือทางธรรม

ทำให้เป็นผู้เข้าถึงกระแสพระนิพพานหรือเป็นพระอรหันต์ผลได้โดยไม่ยาก เพราะมีตัวสัมมาทิฐิคอยพยุงชีวิตอย่างมีสติตลอดเวลา

อย่างไรก็ตามประโยชน์ในระดับทางโลกก็ย่อมเป็นพื้นฐานสำคัญมากเช่นเดียวกัน เปรียบเสมือนกับบันไดที่พาดป็นขึ้นไปสู่ที่สูงในที่คือพระนิพพานนั่นเอง

จากการที่พระพุทธเจ้าทรงยกพระราหูเป็นเอตทัคคะเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายว่าเป็นผู้ใฝ่การศึกษา แล้วนำมาปรับประยุกต์ให้กับสังคมยุคโลกาภิวัตน์ จำเป็นต้องอาศัยองค์แห่งจักร ๔^{๒๐} เป็นตัวขับเคลื่อนไปจึงจะสำเร็จได้ เพราะบุคคลในโลกนี้^{๒๑} มีความแตกต่างกันตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้

^{๒๐} จักร หมายถึง ธรรมนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง คุณลือนำรถไปสู่ที่หมาย มี ๔ ประการ คือ ๑.ปฏิรูปเทสวาสะ คืออยู่ในถิ่นที่ดี มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม ๒.สัปปริสุปีสสยะ คือสมาคมกับสัตบุรุษ ๓.อิตตสัมมาปณิธิ คือตั้งตนไว้ชอบ ตั้งจิตคิดมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง ๔.ปุพเพตปญญา คือความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว มีพื้นเดิมดี ได้สร้างสมคุณงามความดีเตรียมไว้แต่ต้น

ธรรม ๔ ข้อนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พุทฺธการธรรม คือธรรมมีอุปการะมาก เป็นเครื่องช่วยให้สามารถสร้างสมความดีอื่น ๆ ทุกอย่าง และช่วยให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้าในชีวิต บรรลุความงอกงามไปพลุลย์

พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตฺโต], **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สี่ดาว, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๐.

^{๒๑} บุคคล ๔ จำพวก คือ ๑. อุกมคติญญ ผู้รู้เข้าใจได้ลับแล แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง ๒. วิปจิตัญญ ผู้ที่พอจะแนะนำต่อไปได้ ๓. เนยยะ ผู้ที่พอจะแนะนำต่อไปได้ ๔. ปทปรมะ ผู้ได้แก่ตัวบทคือถ้อยคำเป็นอย่างยิ่ง ไม่อาจเข้าใจความหมาย

ส่วนพระอรธกถาจารย์เปรียบบุคคล ๔ จำพวกนี้กับบัว ๔ เหล่าตามลำดับ (ในพระบาลีหรือพระไตรปิฎกตรัสถึงแต่บัว ๓ เหล่าเท่านั้น คือ ๑. ดอกบัวที่ตั้งขึ้นพ้นน้ำ รอสัมผัสแสงอาทิตย์ก็จะบานในวันนี้ ๒. ดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำ จักบานในวันพรุ่งนี้ ๓. ดอกบัวที่ยังอยู่ในน้ำ ยังไม่โผล่พ้นน้ำ จักบานในวันต่อ ๆ ไป ๔. ดอกบัวจมอยู่ในน้ำที่กลายเป็นรกษาแห่งปลาและเต่า.

พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๗ - ๑๓๘.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยวิธีการศึกษาเพื่อบรรลุนิยามพระราหุลเถระจากหลักฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ได้ข้อสรุปดังนี้

เมื่อราหุลกุมารอายุ ๗ พรรษา ที่ได้บรรพชาเป็นสามเณรแล้ว พระพุทธเจ้าทรงแสดงอัมพลัญญียราหุโลวาทแก่ราหุลสามเณรว่า “ราหุลอย่ากล่าวสัมปชานมุสา แม้เพื่อจะเล่น โดยความเป็นเด็กเลย” ในเวลาที่ราหุลสามเณรมีอายุ ๑๘ พรรษา ตรัสมหาหุโลวาทสูตรสอนให้ละความยึดมั่นในตน ของตน และชาติกัมมัญฐานแก่ราหุลผู้เข้าไปบิณฑบาตตามหลังของพระตถาคต มองครูปสมบัติของพระศาสดาและของคณตริกวิตกที่เนื่องด้วยครอบครัว ส่วนราหุโลวาทสูตรในสังยุตตนิกายก็ดี ราหุโลวาทสูตรในอังคุตตรนิกายก็ดี จึงเป็นอาจารย์แห่งวิปัสสนาของพระราหุล

คุณลักษณะอันเป็นปฏิปทาของพระราหุลเถระพบว่า เป็นผู้มีความเคารพพระเบียบสังคม มีความกตัญญูกตเวที และความเป็นใฝ่การศึกษาที่พระพุทธเจ้าทรงสถาปนาไว้ว่าเป็นยอดของเหล่าภิกษุทั้งหลาย

เมื่อพระศาสดาทรงทราบว่าญาณของท่านแก่กล้าแล้ว จึงตรัสจุฬาราหุโลวาทสูตรที่ว่าด้วยเรื่องกฎไตรลักษณ์และขันธ ๕ ที่อันธวัชในตอนที่พระราหุลอายุ ๒๐ ปี เป็นภิกษุยังไม่มีพรรษา แล้วพระราหุลเถระก็บรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งเทวดาแสนพัน โภกิ เทวดาที่เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามีนับไม่ถ้วน

สำหรับปัจจัยที่เอื้อต่อการบรรลุธรรมของพระราहुลเถระ จำแนกได้ ๒ ประการ
ปัจจัยภายใน คือ การได้บำเพ็ญบารมีในอดีตชาติต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า
พระนามว่าปทุมุตตระ ซึ่งต้องอาศัยสภาวะแวดล้อมทั้งทางด้านสังคมและกัลยาณมิตรเป็น
สำคัญในภพชาติที่เกิดนั้นเป็นสิ่งบ่มอุปนิสัยในการสั่งสมความดีไว้

ปัจจัยภายนอก ได้แก่ เกิดจากการที่พระราहुลเถระได้เกิดในราชตระกูล และได้
พบกัลยาณมิตรคือพระพุทธเจ้า พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะตามลำดับ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งได้รับจากการที่พระพุทธเจ้าตรัสย้าสอนพระราहुลตั้งแต่เรื่องที่ว่าไปหาเรื่องที่ยาก
ตามลำดับ เพื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดสัมมาทิฐิ อันเป็นต้นทางของปัญญาและความดีงามทั้งปวง
โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระองค์ได้ตรัสสอนเรื่องวิสุทธิ ๗ มีศีลวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งศีลอันถือ
ว่าเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม กล่าวคือผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจะต้องรักษา
ศีลให้บริสุทธิ์ก่อน ดังที่พระพุทธเจ้าเน้นให้พระราहुลเถระตามหลักปาริสุทธิศีล ๔ ตามลำดับ
คือ

ปาติโมกขสังวรศีล การปฏิบัติตามหลักกายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต
การคบกัลยาณมิตร การไม่ดูหมิ่นบัณฑิต การไม่ข้องคิดในกามคุณ ๕

อินทริยสังวรศีล ศีลคือความมีสติระวังอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มิ
ให้เกิดความยินดีในร้าย ในเวลาที่ได้สัมผัสกับอารมณ์คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ
ธรรมารมณ์

สถานที่และสิ่งแวดล้อมต้องเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรมที่ไม่มีปติโพธิให้
ขัดขวางต่อการปฏิบัติธรรม

อาชีวนปาริสุทธิศีล ศีลคือการเลี้ยงชีพโดยบริสุทธิ์ เช่น เป็นบรรพชิตไม่แสวงหา
ปัจจัยโดยทางไม่สมควรแก่สมณวิสัย เป็นฆราวาสไม่ประกอบมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ
เป็นนิจ การปฏิบัติตามหลักชฎงค์ ๑๓ ที่พระอรียเจ้าได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา สัน โดย ๓
ที่สอนให้รู้จักความพอดีพองามในการเป็นอยู่ตามมีตามได้และตามสมควร

ปัจจัยสันนิสตีศีล ศีลอาศัยปัจจัยดำรงชีพ ๔ อย่างคือเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่
อาศัย และยารักษาโรค กล่าวคือการบริโภคปัจจัยด้วยความมีสติ รู้จักกำหนดพิจารณาไม่
บริโภคปัจจัย ๔ ด้วยกิเลสตัณหา ทรงสอนเรื่องการรู้จักประมาณในโภชนะ

ส่วนวิธีการศึกษาเพื่อบรรลุธรรมของพระราहुลเถระ พบว่าท่านได้ศึกษาตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาตามลำดับ คือได้ศึกษาจากพระพุทธเจ้าแบบค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับคือจากง่ายไปหายาก มีหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอน เช่น

เรื่องการเจริญภาวนาธรรม ๖ อย่าง ธรรมที่เป็นคู่ปรับหรือเป็นปฏิปักษ์ของกันและกัน ให้ละความยึดมั่นในตนของตนและธาตุกัมมัฏฐาน วิปัสสนามีขั้น ๕ เป็นอารมณ์ ในลักษณะทั้ง ๓ คือ อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะ ธรรม ๑๐ ชุดที่เกี่ยวข้องกับอายตนะภายใน อายตนะภายนอก วิญญาณ สัมผัส เวทนา สัญญา เจตนา ตัณหา อายตนะภายใน อายตนะภายนอก ธาตุ ๔ ขั้น ๕

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้ายังตรัสสอนพระราहुลเถระถึงวิธีการเจริญภาวนาตามแนวมหาสติปัฏฐานสูตร หรือมหาสติปัฏฐาน ๔ เพื่อให้เป็นไปตามจริตของบุคคล ๔ จำพวก ซึ่งพระราहुลเป็นบุคคลผู้มีตัณหาจริตอย่างหยาบ มักคิดอยู่ในกาย พอใจรักสวรั้งาม จึงทรงตรัสสอนเรื่องการเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ อานาปานบรรพ กำหนดลมหายใจออกและเข้า ธาตุบรรพ ข้อกำหนดด้วยธาตุ ๕ ภาวนาเสมอด้วยธาตุ ๕ เพื่อให้ละความยึดมั่นนั้น เพราะสิ่งเหล่านั้นล้วนแต่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จึงไม่สมควรที่จะยึดว่าเป็นของเรา เป็นของเรา เป็นอิตตาของเรา และทรงสอนให้ละอหังการ มมังการ และมานานุสัยอีกด้วย

ส่วนวิธีการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุธรรมพบว่า พระราहुลเถระปฏิบัติแบบวิปัสสนานำหน้าสมณะ พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนโดยยกธรรมที่เป็นคู่ปรับกันมาสอน และสอนกรรมฐานให้ถูกอุปนิสัยของพระราहुลเถระ ที่เป็นพวกพุทธิจริยานามีพฤติกรรมแสดงเด่นออกมาในลักษณะนี้ จึงตรัสสอนให้เลิกคบกัลยาณมิตรอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี และเป็นพวกปราศจริยา จึงตรัสสอนเรื่องอสุภะและกายคตาสติ คือสอนให้พิจารณาขั้น ๕ เรียกสั้น ๆ ว่า “นามรูป”

โดยสรุปแล้ว พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนพระราहुลเถระอันอนุโลมตามหลักจตุปาริสุทธิศีล ๔ และหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา นั่นเอง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิธีการศึกษาเพื่อบรรลุธรรมของพระราहुลเถระตามหลักฐานในพระไตรปิฎกแล้ว เห็นได้ชัดว่าการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา จำเป็นที่จะต้องพึงพิงอาศัยหลักไตรสิกขาเป็นฐานของกันและกันแน่นอน

ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการวิจัยวิธีการศึกษาและวิธีการปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุธรรมของพระพุทธรูป พุทธสาวก พุทธสาวิกา และพุทธศาสนิกชนรูปอื่น ๆ อีกด้วย เพื่อหาข้อเหมือนและข้อต่างของแต่ละรูป แล้วนำมาศึกษาเปรียบเทียบกันต่อไปอีกด้วย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล (ชุด ๕๑ เล่ม).**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา. **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑.**

กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **การคิดเชิงประยุกต์.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทซัคเซส มีเดีย

จำกัด, ๒๕๔๕.

เกษิณี เกลิมดิระกุล. **คู่มือวิปัสสนา.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.

จำเนียร ทรงฤกษ์. **ชีวประวัติพุทธสาวก : ประวัติพระอัคริยมมหาเถระเมื่อครั้งพุทธกาล**

เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

ชาญ สุวรรณวิทย์, พลตรี นายแพทย์. **พระพุทธโอวาทแก่ราहुล.** กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ญาณกำมگیر. **อธิบายธรรม น.ธ.เอก.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๘.

บรรจบ บรรณรุจิ. อตีติมหาสาวก. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพิมพ์, ๒๕๔๓.

_____. พุทธธรรม ฉบับขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). ภาวนาที่ปณี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า,
๒๕๓๘.

พระมหาสังเวช ฐมฺมเนตฺติโก (เนตรนิมิตร). ภิษุณีกับการบรรลอรหัตผล.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประติพัทธ์, ๒๕๓๗.

พระราชวรมุนี (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต). การคณะสงฆ์กับ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. ขอบฟ้าแห่งความรู้. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

พิสิฐ เจริญสุข, คู่มือการอบรมสมาธิ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. วิสุทธิมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘.

สนิท ศรีตำแดง. พระพุทธศาสนากับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์,

๒๕๔๓.

สนธิวรรณ อินทรลิป. อภิธานศัพท์จิตรกรรมไทยเนื่องในพระพุทธศาสนา.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

สมศักดิ์ บุญปู. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการศึกษาในพระพุทธศาสนา.

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. สามเณรเหล่ากอแห่งสมณะ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

อุดม รุ่งเรืองศรี. วรรณกรรมล้านนา. กรุงเทพมหานคร : กองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระกิตติศักดิ์ ยโสธรโร. “การศึกษายาทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม. “การศึกษายาทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระมหาจรรุญ ปลูกาวโร. “การศึกษายาทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาโยธิน ปัตตชาลี. สาวกนิพพาน : การตรวจชำระ ลักษณะภาษา และการประพันธ์.”

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาชัยวัฒน์ อภิธานจารี. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่

ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.

สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาสุชนา สุโรจโน. “การศึกษามโนทัศน์ของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่

พระพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาพระพุทธ

ศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สุภัทร บริบูรณ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสามเณรในพระพุทธศาสนา.”

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

ภาคผนวก

ก. สรุปพระสูตรที่เกี่ยวข้องกับพระราहुลเถระ

พระสูตรในพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องกับพระราहुล มีเนื้อเรื่องย่อ ดังนี้

จูพราหุลสูตร เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพระราहुลเมื่อบวชเป็นภิกษุได้ ครึ่งพรรษา โดยพิจารณาเห็นว่าบัดนี้พระราहुลมีธรรมอันบ่มวิมุตติแก่กล้าแล้ว พระองค์จึงประทานสูตรนี้ จนบรรลุพระอรหันต์ในเวลาจบพระธรรมเทศนา

จูพราหุโลวาทสูตร เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราहुลเมื่อมีพระชนมายุได้ ๒๑ พรรษา (เป็นพระภิกษุได้ยังไม่ทันครบพรรษา) ว่าด้วยเรื่องความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาของสังขารทั้งหลายตามกระบวนการ

มหาจูพราหุโลวาทสูตร เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราहुลเมื่อพระชนมายุ ๑๘ พรรษา ส่วนใหญ่จะเป็นวิธีปฏิบัติกรรมฐาน โดยเฉพาะวิปัสสนากรรมฐานในเรื่องของความเป็นอนัตตาของอุปาทานชั้น ๕ และมหาภูตรูป ๔ พร้อมทั้งอานาปานสติภาวนาตามที่ท่านพระสารีบุตรแนะนำกับท่านพระราहुล และพระพุทธเจ้ายังทรงย้ำในความสำคัญของอุเบกขา

มหาราहुลสูตร เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพระราहुลเมื่อมีพระชนมายุ ๑๘ พรรษาว่าไม่ควรทำนันทราคะอันอาศัยเรือน

ราहुลสูตร เป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ประทานแก่พระราहुลเนื่อง ๆ ตั้งแต่บรรพชาใหม่ ๆ จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในเวลาต่อมา

อัมพลัญจิกกราหุโลวาทสูตร หรือ จูพราหุโลวาทสูตร เป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงสอนสามเณรราहुลผู้บวชใหม่ โดยแสดงโทษของการพุดตทั้ง ๆ ฐ

สามเณรปัญญา เป็นบทเรียนให้สามเณรราहुลผู้บวชใหม่ ๗ พรรษา ให้ละถ้อยคำที่ไม่ควรสนทนา เป็นพระสูตรที่มีลักษณะเป็นความรู้พื้นฐานในพระพุทธศาสนา

ราहुลสังยุตต์ เป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงสอนพระราहुลเนื่อง ๆ ตั้งแต่มีพระชนมายุ ๗ พรรษา จนถึงเป็นภิกษุยังไม่มีพรรษา มีทั้งที่เป็นภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเพื่อการเจริญวิปัสสนาของพระเถระ

ราहुลเถรคาถา เป็นพระสูตรที่พระราहुลเปล่งอุทานสรรเสริญพระคุณของพระตถาคตในท่ามกลางภิกษุ เมื่อท่านบรรลุพระอรหันต์ผล

ข. สิกขาบทของสามเณร

ครั้งนั้น สามเณรทั้งหลายได้มีความคิดคำนึงว่า “สิกขาบทของพวกเรามีเท่าไรหนอ และเราจะต้องศึกษาในสิกขาบทไหน

ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสิกขาบท ๑๐ แก่สามเณร และให้สามเณรศึกษาในสิกขาบท ๑๐ นั้น คือ

๑. เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เจตนางดเว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. เจตนางดเว้นจากพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์
๔. เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. เจตนางดเว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
๖. เจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
๗. เจตนางดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรีและดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์
๘. เจตนางดเว้นจากการตัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง
๙. เจตนางดเว้นจากที่นอนสูงและที่นอนใหญ่
๑๐. เจตนางดเว้นจากการรับทองและเงิน

ค. ธรรมที่เป็นอารมณ์ของสมถภาวนา

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคพระพุทธโฆษาจารย์แสดงหมวดธรรมที่เป็นอารมณ์ของสมถภาวนาไว้ ๗ หมวด แจกออกเป็น ๔๐ ประการ คือ กสิณ ๑๐^๑ อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหารแปดประการ ๑ จตุรตถวัตถาน ๔^๒ และอรุป ๔

^๑ กสิณ คือวัตถุอันเป็นเหตุจูงใจให้เข้าไปผูกอยู่ วัตถุที่จัดเป็นกสิณนั้น ต้องเป็นของที่ไม่ว่าใครซึ่งท่านจัดไว้ ๑๐ ประการ คือ ปฐวี (ดิน) อาโป (น้ำ) เตโช (ไฟ) วาโย (ลม ฤตกสิณ ๔) นิล (สีเขียว) ปิต (สีเหลือง) โลหิต (สีแดง) โอทาค (สีขาว หรือวิณณกสิณ) อาโลโก (แสงสว่าง) และอากาโส (ที่ว่างเปล่า).

^๒ จตุรตถวัตถาน คือการกำหนดพิจารณาธาตุ ๔ เพื่อให้รู้ตามสภาวะความเป็นจริงของร่างกายว่า ธาตุ ๔ ประชุมหรือคูกกันเข้าเท่านั้น.

ส่วนกัมมัฏฐานเป็นที่สบาย คือเป็นอุบายในการนำหลักธรรมมาสอนให้ถูกกับ จริต^๓ ของบุคคล ดังนี้

๑. คนที่มีราคะจริตเป็นเจ้าเรือน ควรเจริญกัมมัฏฐาน ๑๑ ประการ คือ อสุภะ ๑๐ และ กายคตาสติ^๔

๒. คนที่มีโทสะจริตเป็นเจ้าเรือน ควรเจริญกัมมัฏฐาน ๘ ประการ คือ วัณณกสิณ ๔ และพรหมวิหาร ๔

๓. คนที่มีโมหะจริตเป็นเจ้าเรือน ควรเจริญกัมมัฏฐานคืออานาปานัสสติ

๔. คนที่มีสังขารจริตเป็นเจ้าเรือน ควรเจริญอนุสสติ ๖ ประการ คือ พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ เทวตานุสสติ

๕. คนที่มีพุทธิจริตเป็นเจ้าเรือน ควรเจริญกัมมัฏฐาน ๔ ประการ คือ มรณัสสติ อุปสมานุสสติ อาหารปฏิกุศลสัญญา จตุรธาตุวัตถาน

๖. คนที่มีวิตกจริตเป็นเจ้าเรือน ควรเจริญอานาปานัสสติ

ส่วนกัมมัฏฐานเป็นที่สบายแก่จริตทุกอย่างคือภูตกสิณ ๔ (ได้แก่ ปฐวิกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ และวาโยกสิณ) อรูปกัมมัฏฐาน ๔ คือ อากาสนัญญาตนะ ๑ วิญญาณัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ ๑ และเนวสัญญานาสัญญาตนะ ๑

ง. สติปัฏฐาน ๔

เพื่อละวิปัสสาธ ๔ ประการ พระองค์จึงตรัสสติปัฏฐาน ๔ กับธรรมที่เป็นคู่ปรับ คือ

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นคู่ปรับกับสุกขสัญญา คือความสำคัญในของที่ไม่ งามว่างาม

^๓ จริต คือความประพฤติ พื้นนิสัย หรือพื้นเพแห่งจิตของคนทั้งหลายที่หนักไปด้านใดด้านหนึ่ง แตกต่างกันไปตามจริต ๖ อย่าง

อ้างอิงใน พระธรรมปิฎก [ป. อ.ปยุตโต], *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๘.

^๔ กายคตาสติ คือ สติกำหนดพิจารณาทั้งกายตนและกายคนอื่นมาเป็นอารมณ์โดยให้เห็นเป็นของ นำเกลียด โสโครก ผู้ที่เจริญกายคตาสติกัมมัฏฐาน ต้องกำหนดอาการ ๕ คือ เกสา (ผม) โลมา (ขน) นขา (เล็บ) ทันตา (ฟัน) ตโจ (หนัง) โดยพิจารณาอาการทั้ง ๕ โดยสี่ สันฐาน ที่เกิด ที่อยู่ ทั้งอนุโลมและปฏิโลม

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นคู่ปรับกับสุขสัญญา คือความสำคัญในของที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นคู่ปรับกับนิจสัญญา คือความสำคัญในของที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง

๔. ฌมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นคู่ปรับกับอตตสัญญา คือความสำคัญในของที่ไม่มิใช่ตัวมิใช่ตน ว่าเป็นตัวเป็นตน

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ผู้จะเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้ พึงไปที่ป่าหรือโคนต้นไม้ หรือเรือนว่างนั้ง คู้บัลลังก์ (ขัดสมาธิ) ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่นเฉพาะหน้า กำหนดรู้กายตามบรรพที่ท่าน แสดงไว้ ๖ คือ^๕

๑. อานาปานบรรพ

อานาปานบรรพ คือการกำหนดลมหายใจออกและเข้า คือ เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว หรือหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น หรือหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น ย่อมสำเนียงกว่า เราจักเป็นผู้กำหนดรู้กายทั้งหมด หายใจออก ย่อมสำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้กำหนดรู้กายทั้งหมดหายใจเข้า เมื่อหายใจออกยาว เราจักระงับกายสังขาร (คือความนึกคิดทางกาย) หายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า เราจักระงับกายสังขารหายใจเข้า

๒. อริยาปถบรรพ

อริยาปถบรรพ กำหนดด้วยอริยาปถ คือ เมื่อเดินก็รู้ชัดว่า เดี๋ยวนี้เราเดิน เมื่อยืนก็รู้ชัดว่า เดี๋ยวนี้เรายืน เมื่อนั่งก็รู้ชัดว่า เดี๋ยวนี้เรานั่ง เมื่อนอนก็รู้ชัดว่า เดี๋ยวนี้เรานอน เมื่อตั้งตนไว้อย่างใด ๆ ก็ย่อมรู้ชัดอาการกายอย่างนั้น ๆ

^๕ เรื่องเดียวกัน, ๑๖๑

๓. สัมผัสบัญญัติบรรพ

ข้อกำหนดด้วยสัมผัสบัญญัติ คือ เป็นผู้ทำสัมผัสบัญญัติ ในการก้าวไปข้างหน้าและถอยกลับมาข้างหลัง ในการแลไปข้างหน้าและเหลียวไปข้างซ้ายข้างขวา ในการคู่อวัยวะเข้าและเหยียดอวัยวะออก ในการทรงผ้าสังฆาฏิและจีวร ในการกินคัมและลิม ในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด และนั่ง

๔. ปฏิภูณบรรพ

กำหนดด้วยกายเป็นของปฏิภูณ คือการพิจารณากายนี้แล เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นไป เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงมา มีหนังเป็นที่สุดโดยรอบ เต็มด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ว่ามีอยู่ในกายนี้ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ปอด หัวใจ ดับ ฟังซิด ไต ม้าม ใสใหญ่ ใสหยาบ อาหารใหม่ อาหารเก่า น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเปลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำมูตร อุจจาระผู้มีจักขุแก่ได้มีปาก ๒ ข้าง ซึ่งเต็มด้วยธาตุชาติต่าง ๆ แล้วพึงเห็นได้ว่า นี้คือข้าวสาลี ข้าวเปลือก ถั่วเขียว ถั่วเหลือง งา ข้าวสาก ฉะนั้น

๕. ธาตุบรรพ

ข้อกำหนดด้วยธาตุ คือการพิจารณากายอันตั้งอยู่ตามที่ตั้งอยู่ตามปกตินี้แล โดยความเป็นธาตุว่า มีอยู่ในกายนี้ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อุจคนฆ่าโคหรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้ฉลาด ฆ่าแม่โคแล้ว พึ่งแบ่งออกเป็นส่วน ๆ แล้วนั่งอยู่ที่หนทางใหญ่ ๔ แพร่ง ฉะนั้น

๖. นวสีวิภูฎิกาบรรพ

นวสีวิภูฎิกาบรรพ หมายถึง ข้อกำหนดด้วยป่าช้ามี ๕ ชื่อ คือ

๑. ชากศพที่เขาทิ้งไว้ ๑ วัน ๒ วัน ๓ วัน น้ำเหลืองไหลออกอยู่
๒. ชากศพที่สัตว์ทั้งหลายมีสุนัขเป็นต้นกัดกินอยู่
๓. ชากศพที่เป็นร่างกระดูก มีเนื้อเลือด และเส้นเอ็นรัดอยู่
๔. ชากศพที่เป็นร่างกระดูก อันเปื้อนเลือด แต่ไม่มีเนื้อ กับมีเส้นเอ็นรัดอยู่
๕. ชากศพที่เป็นร่างกระดูก อันไม่มีเลือด แต่ยังมีเส้นเอ็นรัดอยู่

๖. ชากศพที่เป็นร่างกระดูก อันเรียรายไปในทิศต่าง ๆ
๗. ชากศพที่เป็นร่างกระดูก มีสีขาวเปรียบด้วยสังข์
๘. ชากศพที่เป็นร่างกระดูก เรียรายเป็นกอง ๆ ทิ้งอยู่หนึ่งปีขึ้นไป
๙. ชากศพที่ร่างกระดูกละเอียดแล้ว

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

วิธีเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการกำหนดรู้เวทนาในเวทนา ในพระสูตร มีจำแนกเวทนา ๘ ประการ คือ

๑. เมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนา
๒. เมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนา
๓. เมื่อเสวยยอกุขมสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยยอกุขมสุขเวทนา
๔. เมื่อเสวยสุขเวทนามีอามิส ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนามีอามิส
๕. เมื่อเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส
๖. เมื่อเสวยทุกขเวทนามีอามิส ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนามีอามิส
๗. เมื่อเสวยทุกขเวทนาไม่มีอามิส ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาไม่มีอามิส
๘. เมื่อเสวยยอกุขมสุขเวทนามีอามิส ย่อมรู้ชัดว่าเราเสวยยอกุขมสุขเวทนามีอามิส
๙. เมื่อเสวยยอกุขมสุขเวทนาไม่มีอามิส ย่อมรู้ชัดว่าเราเสวยยอกุขมสุขเวทนาไม่มีอามิส

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ปัญหาที่ตามเห็นจิตนี้ ก็คือการตั้งสติกำหนดอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับจิต และทำจิตไม่ให้เศร้าหมองหรือฟุ้งใส เมื่อได้กำหนดรู้อารมณ์โดยละเอียดแล้วก็จะพบว่า จิตเป็นธรรมชาติที่ละเอียดอ่อน และมันแปรไปได้ทุกขณะ มักจะตกไปสู่อารมณ์ฝ่ายต่ำได้ง่าย

วิธีเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการกำหนดรู้จิตในจิต ๑๖ ประการ คือ

๑. จิตมีราคะ ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตมีราคะ
๒. จิตปราศจากราคะ ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตปราศจากราคะ
๓. จิตมีโทสะ ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตมีโทสะ

๔. จิตปราศจากโทสะ ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตปราศจากโทสะ
๕. จิตมีโมหะ ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตมีโมหะ
๖. จิตปราศจากโมหะ ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตปราศจากโมหะ
๗. จิตหตฺหุ่ ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตหตฺหุ่
๘. จิตฟุ้งซ่าน ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตฟุ้งซ่าน
๙. จิตเป็นมหัคคตะ ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตเป็นมหัคคตะ
๑๐. จิตไม่เป็นมหัคคตะ ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตไม่เป็นมหัคคตะ
๑๑. จิตยิ่ง ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตยิ่ง
๑๒. จิตไม่ยิ่ง ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตไม่ยิ่ง
๑๓. จิตเป็นสมาธิ ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตเป็นสมาธิ
๑๔. จิตไม่เป็นสมาธิ ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตไม่เป็นสมาธิ
๑๕. จิตหลุดพ้น ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตหลุดพ้น
๑๖. จิตไม่หลุดพ้น ย่อมกำหนดรู้ชัดว่า จิตไม่หลุดพ้น

๔. ธรรมนุปัสสนาสติปัญญา

ปัญญาพิจารณาธรรม คือ การตั้งสติกำหนดธรรมในธรรมเป็นอารมณ์ ก็ธรรมในพระสูตรนี้ท่านจำแนกออกไปเป็น ๕ ปัพพะ หรือ ๕ อย่างด้วยกัน คือ

๑. นิเวธนปัพพะ ข้อกำหนดนิเวธน์ ๕ คือ กามฉันทะ ความพอใจในกาม พยาบาท ความปองร้าย ถีนมิทระ ความท้อแท้และง่วงซึม อุทธจะกุกุจจะ ความฟุ้งซ่านและรำคาญ และวิจิกิจฉา ความลังเล ไม่สามารถจะตกลงใจได้

๒. ชันธปัพพะ ข้อกำหนดชันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

๓. อายตนปัพพะ ข้อกำหนดอายตนะ ๑๒ คือ อายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์

๔. โพชฌังคปัพพะ ข้อกำหนดสัมโพชฌงค์ ๗ คือ สติ การเลือกเฟ้นธรรม ความเพียร ความอิมใจ ความสงบระงับ ความตั้งจิตมั่นคง และความที่จิตเป็นกลาง

๕. สัจจปัพพะ ข้อกำหนดสัจจะ ๔ คือ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

จ. วิสุทธิ ๗

๑. **ศีลวิสุทธิ** ความบริสุทธิ์แห่งศีล ข้อนี้เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม กล่าวคือผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจะต้องรักษาศีลให้บริสุทธิ์ก่อน ศีลที่จะพึงรักษาให้บริสุทธิ์นั้น ได้แก่ ปาฏิสาธิต ๔ คือ อาชีวปาฏิสาธิต ปัจจยสันนิสสิตศีล ปาติโมกขสังวรศีล และอินทริยสังวรศีล

๒. **จิตตวิสุทธิ** ความบริสุทธิ์แห่งจิต

๓. **ทัญญูวิสุทธิ** ความบริสุทธิ์แห่งความเห็น

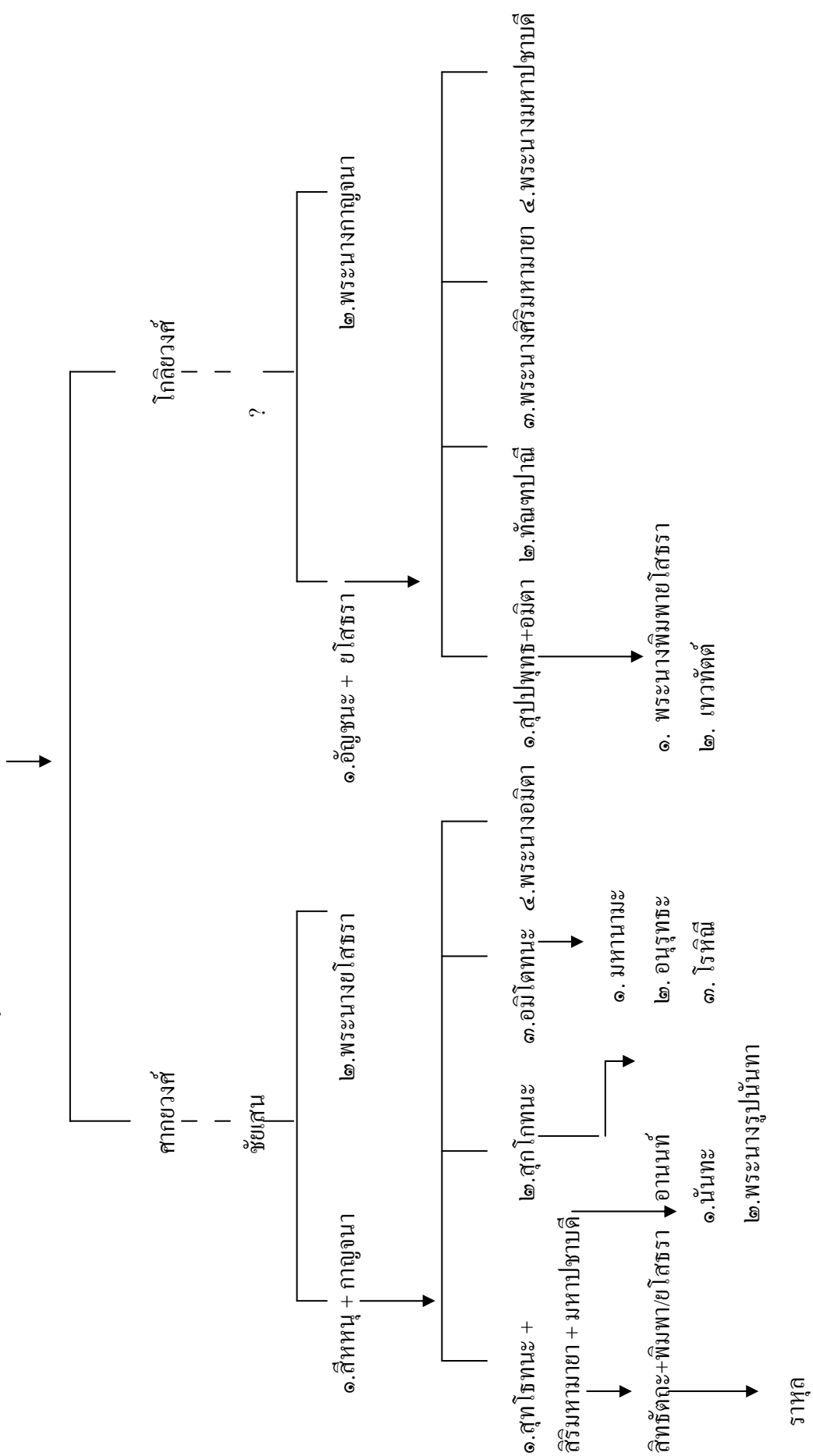
๔. **กัณหาวิตรณวิสุทธิ** ความบริสุทธิ์ด้วยผ่านพ้นความสงสัย

๕. **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** ความบริสุทธิ์แห่งความรู้และเห็นว่าทางนี้เป็นทางปฏิบัติคือทางวิปัสสนากรรมฐาน ทางนี้มีใช้ทางปฏิบัติ กล่าวคือความรู้ความเห็นถูกต้องในทางปฏิบัติ

๖. **ปฏิบัติทญาณทัสสนวิสุทธิ** ความบริสุทธิ์แห่งความรู้และความเห็นในทางปฏิบัติที่ถูกต้อง)

๗. **ญาณทัสสนวิสุทธิ** ความบริสุทธิ์แห่งความรู้ความเห็น

ฉ. ถ้าตีบทดูดวงต์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 พระเจ้าโศกการาช (ต้นราชวงศ์)
 ราชบุตร ราชธิดา แยกกันออกไปตั้งนครใหม่ เป็นราชวงศ์ศากยะ และโกถิยะ

ราหุล

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ

นายไพรัช นามสกุล ลาวัณยากุล เกิดวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๐
ตำบลศรีประจันต์ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

วุฒิการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๔ เข้าศึกษาหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๑๘ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท (MS) West coast University
ประเทศสหรัฐอเมริกา

พ.ศ. ๒๕๑๖ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี (BS) Woodbury University
ประเทศสหรัฐอเมริกา

ประสบการณ์ทำงาน

ปัจจุบัน : ให้คำปรึกษาด้านการพัฒนาตลาดสินค้าส่งออกอุปกรณ์สัญญาณไฟ

พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๑ ผู้เชี่ยวชาญประจำตัว ส.ส.กทม. เขต ๑๓

พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๓๘ บริษัท น้ำมันกาลเท็กซ์ (ไทย) จำกัด

พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๒๔ บริษัท เวลคัม (ประเทศไทย) จำกัด